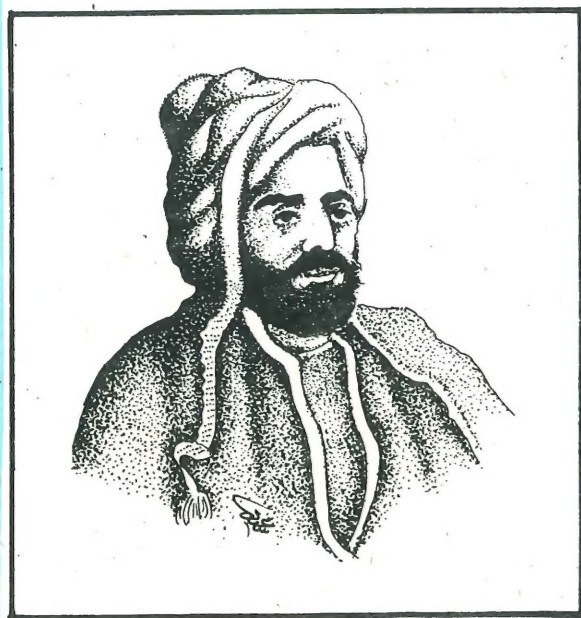

تہ لای دہ ستہ و شمار

میر ووی بوٹرائی بہ و شمار

نوسراوی :

صدیق پورہ کی بی (صفی زادہ)

تہ لای دہ ستہ وشار

میردوی بوٹرائی بہ وشار

نودسراوی :

صدیق بوزہ کی بی (صفحہ زراہہ)

طلای دست‌انشار

ویراسته : صدیق صفی‌زاده (بوره‌گویی)

چاپ اول : بهار ۱۳۶۹

چاپخانه : حیدری

تیراژ : سه‌هزار جلد

حق چاپ و تقلید محفوظ است

ناوه ژۆک

=====

بابت

=====

لایه ژه

=====

۲	پیشه کی
۳	کورده بهر به یانی میژوودا
۴	ناوچه ی هه وشار
۶	ویژه و زمانی کوردی
۹	زاراوه کانی کوردی
۱۳	هونراوی کوردی
۲۵	شیخ شه هه به ددینی سووره بهردی
۳۰	مهلا شه حمه دی عارف
۳۴	سهی حه مه سادقی سه فا خانه بی
۳۹	میرزا عه بن دو لای خه یالی
۴۲	خه لیفه شه لماسی گه زه زده ره بی
۴۶	نه جف خانی یا پیندور
۵۰	مهلا شه بووبه کری یووسف
۵۴	مهلا فده رجی بووره که بی
۵۷	میرزا موحه مه دی هه وشاری
۶۳	جه وادخانی گه ژووسی
۶۶	با به جانی بووره که بی
۷۰	میرزا حه سه ن عه لی غه رب
۷۵	حه یده ره به گی به رازی
۸۲	سه ر چاوه کان

پیشگی

=====

له میژوهه حهزله خویندنی پەرتووک و نامیلکه و وتاری
وێژەیی ئەکەم و کاتی خۆم بە خویندنهوهی ئەم چەشنه پەرا-
وانهوه ئەبەمه سەر . ماوه بیکه که وێژه و فەرهنگی گەلهکه مەم
ناسیوه و بۆم دەرکهوتوو که له نا و گەلی کوردا گەلی هۆنەر و
زانو وێژه وان و پیتۆڵ هەلکەوتوون وه لەبەر ئەوهی بە نوسراوه
کانیان بایه خێک نەدراوه ، شوینەوارەکانیان لەگەڵ خۆیان
تیاچوون و نەما ونهتەوه ، ئەوهش که مابیتەوه ئەوهنده بایهخی
پێ نەدراوه .

ماوه بیک له مه و پێش به سەر هات و هۆنراوی چەند هۆنەر و
بوێژی ههوشاری و گەرووسیم کهوته دهست و به کهلکم زانی که
سەرگوروشته و هەلبەستهکانیان له پەراویک دا به توانجی خۆم
بنووسم و پیشکەشی که مه خوینده وارانێ بەرێزو هیژای کورد که
هیوادارم له که م کووژی چا و بیۆشن و لیم ببوورن ، چونکه هەر
ئەوه م له وزه دا بووه و ئەوه م بۆ کراوه .

مدیق پوره کهیی (صفی زاده)

تیکا نته پەیی ههوشار - مانگی جۆزهردا ن ۱۳۴۶ ههتاوی

گورد له بهره بهیا نی میژوودا

گورد که بهکێ له نتهوهکا نی ئیرانی به ، بزوتنهوهی ئه-
گهژیتوه بو ماوهی سێ ههزارو پینجسهد ساڵ پێش زاین ، وه له
سهرهتای ئهم میژووهدا به ژهوشتی کوچه رایهتی له سهر شاخهکانی
زاگروسی دا به ناوهکانی : " گووتی ، لۆلۆ ، کاسی ، نایری ، میتانی
ئۆرارتوو ، کوردۆک " ژیاون و پاشان ولاتی مادیان دا مهزاندووه
و تا ساڵی ۵۵۰ ی زاین به سهر سهرانسهری ئیرانا فهرمانبۆه .
وایی یان کردووه .

ما مۆستا سایی لهم بارهوه ئهڵی : مادهکان ئهوهو عیله
گوردانه بوون که له خۆرههلاتی ولاتی ئاشووردا ئهژیان و کهو-
شه نی خاکهکیان تا باشووری زهریای قهزوین ئهژویشته . ماده
کان که له بنهژهتا ئاری بوون زمانیشیان لکێک بووهله هیندو
ئۆروپایی ، وه زۆربهی خۆرههلات ناسهکان و میژوونوسان له سهر
ئهو بژواپه که زمانی مادی دا یکی زمانی کوردییه ، " سیرۆلسن "
پیش ئهڵی : کوردهکان ئهگهژینهوه سهر نتهوهی مادی و سههرچاوهی
زمانی کوردی ، زمانی مادی به .

ئهیسترا بۆن جوغرافی زانی بهناوبانگی یوونانی که له
زهمانی ئهشکانی یهکان دا ژیاوه له نووسراوهکی دا دهوڵهتی
مادی کردووهته دوو بهشهوه : مادی گهورهو مادی بچوک یا مادی
ئاترۆپاتی . پاشان ئهڵی : مادی گهورهکه پایتهختهکهی شاری
ئهکباتان " ههمهدان " هشاریکی زۆر گهورهیهو پادشاکانی مادلهم
شاره دا گهلی کوشکی گهورهیان ههبووه . بهشی دووههم مادی بچوک
یا مادی ئاترۆپاتی به که بهشیک بووه له خاکی مادی گهورهوولاتی

مادی ئاترۇپاتى لى لايىن خۇرئاۋاۋە لىگەل ئىرمەنستان وماتيان
 ۋە لى لايىن خۇرھەلاتەۋە لىگەل مادی گەۋرە ، ۋە لى لايىن باكوۋ-
 رەۋە لى گەل دەرياي ھىركانى دا ھاۋسنوۋرە . پايتەختى مادی
 ئاترۇپات شارى " شىز " بوۋە كە ئېستا تەختى سلىمانى پى
 ئەللىن ۋە لى سى كىلۇمترى تىكا نىتەپەي ھەۋشاردا پە .

بە پى ۋەتى ئاپۇلۇنىدس ، ۋلاتى مادی ئاترۇپاتى سپايكى
 بەھىزو گەۋرەي ھەبوۋە ، ۋە لى ھەر دەمىكا ئەيتۋانى دە ھەزار
 سوارو چل ھەزار پىادە بىنېرپتە مەيدانى شەزەۋە . لى كوستانە
 سەختەكانى ئاترۇپاتى دا ھەندى عىل ۋ خىل ۋ ھۆز بە نالانى:
 " كاردوۋسى ، ئەمەرد ، تاپوۋر ، كورتى " پەۋە ئەزىيان كەخەرىكى
 رېگىرى جەردەپى بوۋن .

ناۋچەي ھەۋشار :

ھەۋشار ناۋى ناۋچەپىكى كوردنشىنە كە كەۋتوۋەتە نىۋانى
 ساين قەلۋ ھەۋەتوۋو بىجارەۋە . ئەم ناۋچە كەزۋرەي دانىشتۋانى
 كوردە ، لى بىنەزەتا بەشىك بوۋە لى خاكى كوردستان ۋداگرى
 ھەفتا ۋ ھەشت دىگى گەۋرەۋ بوچكە . ناۋەندى ئەم ناۋچە شارپىكە بە
 ناۋى تىكا نىتەپەي ھەۋشار كە لى سى كىلۇمترى ئەم شارەدا لى
 نىزىكى دىپىك بە ناۋى تازئاۋا شوپىنەۋارىكى كۆن ئەكەۋىتە بەر
 چاۋ كە بە ناۋى تەختى سلىمان بەناۋبانگە . ئەم شوپىنەۋارە كە
 شوپىنەۋارى مادەكانى ئاترۇپاتى پە ، لى مېزوۋەكان دا " شىز "
 ناۋبراۋە . ئىبنى مۇھلەل كە لى سەدەي چۈارەمى كۆچى دا زىاۋەلە
 گەشت نامەكى دا باسى شىزى كەردوۋەۋ ئەللى : شىز شارپىكە كە
 كەۋتوۋەتە نىۋانى مەراغەۋ زەنگان ۋ شارەزوۋرو دەينەۋەرەۋە .
 لى كىۋەكانى ئەم ناۋچەدا زىزو جىۋەۋ سۈروۋ زىو بەزۋرى پەيدا

ئەبى . لە ناوەندى ئەم شارەدا دەرياچەيىك ھەيە بنى ناديارە
 كە ئەگەر خاكى لەگەڵ ئاوەكەيا ئاويته بى خيرا ئەبىته بەرد .
 ھەر وا ئاگرگايىكىش بە ناوى ئاگرگاي ئازەر گوشەسپ لەو
 شوپنەدايە . " حمداللہ مستوفى " يش كە لە سالى ٧٥٠ ى كوچى
 دا مردووہ لە پەراوى " نزهةالقلوب " دا لە بارەى ناوچەوشوپنە
 وارى شيز كە يادگارى مادەكانى ئاتروپاتە دواوہ . لەپەراوى
 " انجمن آراى ناصرى " دا ھا تووہ : زىدى زەردەشت لەشارى بووہ
 كە كەوتووہتە نىوانى مەراغەو زەنگان ، وە ئەو شارەش شيزە .
 ماركوارت ئەللى : شيز ھەوارگەو پايتەختى پاتشايەى مادەكانى
 ئاتروپاتى بووہ . ئەم ناوچە لەسەزدەمى ھافى " عمر بن الخطاب "
 دا بە ھۆى " مغيرة بن الشعبة " وە گيراوہو زۆربەى خەلكەكەى
 بووہتە موسلمان و ھەندىكىشان كە ئاگرگاي ئازەرگوشەسپيان
 پارازتووہ ھەر لە سەر ئايىنى زەردەشتى ماونەوتەوہ و سالى
 ھەشتەصد ھەزار درھەميان باج داوہتە فەرمانرەوای ئەو شوپنە تا
 لەسەر ئايىنەكەى خويان بمىنەوہ .

لە سەزدەمى مەغولەكانىشا . ئەم شوپنە وەكوو شوپنەكانى-
 ترى ئيران گيراوہو كوردەكانىش لە بەرامبەرى مەغولەكەيانا
 راوہستان و شيرانە بو پارازتنى مەلبەندەكەيان بەشەر ھا توون
 بە جورى كە مەغولەكان وەرزەز بوون و گەليكيان لى كوژراوہ .
 ھەوشار ھەريمىكى كوستانى يەو پز لە شاخ و چيا و تاڭكەو
 كانى و چەمو دارستانە ، لەگەڵ ئەمانەشا لەوہزگا و دەشت و زەوى
 و زارى زۆرەو بەم ھۆيەوہ ھەموو شوپنىكى سەوزو ئاوەدان و پز
 لە ران و پەزە . خەلكەكەى گەرچى زيانىكى سادەو سايلكەيان
 ھەيە ، بەلام تا ھەركەى ھەز لە راووشكار ئەكەن ، وەلە گەل ئەوئەشا

گهلی بایه خ ئه ده نه زانیاری و وێژهی کوردی و به م بۆنه وه گهلی
هۆنه رو بویژیا ن لێ هه لکه وتوو ه که به زما نی کوردی هۆنراویان
هۆنبه ته وه و به یادگار بۆ گه له که یا ن به جی یا ن هیشته وه که له م
په ژا وه دا با سیا ن لێ وه کرا وه . خه لکی ئه م نا وچه به زارا وه ی-
که له پوژی ئه دون و له هه ندی دی و شوینیشیا به زارا وه ی کرمانجی
با کووری وتوو یژ ئه که ن . له م نا وچه دا گه لی تورکیش هه ن که
به زما نی تورکی ئه دون ، ئه م تورکا نه زۆربه یا ن له تیکا نته په -
دا نوله شاره کا نی چۆر به جۆری ئا زه ربا یجا نه وه ها توون .

وێژه و زما نی کوردی ~~~~~

نه ته وه ی کورد له لایه ن وێژه و زانیاری یه وه ده وله مه نه ده و
گه لی نو سرا وو نا میلکه ی وێژه یی و زانیاری و پیتۆلی به که له پوور
بۆ ما وه ته وه . له پێش ئیسلام دا زۆربه ی په ژتوو که کا ن به زما نی
په هله وی کۆن نو سرا وه . ئه م زما نه به پێ ی به لگه کا نی میژووی
کوردی یه و له ئێرا نی کۆن دا با و بووه . ئه و په ژتوو کا نه ی که به
کوردی نو سرا ون ئه کرێن به دوو به شه وه : به شیکێ ئایینی بوون و
له باره ی ئایینی زه ژده شتی یه وه یه و ئه و به شه که ی تریش له باره ی
را میاری و خوو ره وشت و زانیاری و وێژه یی و میژووی و ئه فسانه و
چیرۆک و ده وله تدا ری و ئه ستێره ناسی و پیتۆلی و دارو دره خت و
کشت و کاله وه بوون. ناوی هه ندیک له په ژا وه کۆنه کا نی پێش
ئیسلام ئه مانه یه : " ئا ویستا ، دینکه رد ، بونده شن ، کارنا مه ی
ئهرده شیر ی با به کا ن، خوسره و گواتا ن ، وشتره نگنا مه ، وه یس و رامین
گه رشا سپ نا مه ، هه زار ئه فسانه " و صه دا ن په ژا وی تر .

له سه رده می په یدا بوونی ئایینی پیروزی ئیسلام به تا یبه ت

له سدهی دووهه می کوچی دا زانایان و نووسهرانی کورد دهستیان
 دایه پینووس و گهلی شویندهواری گرنه و بایی داریان داناو به
 یادگار بومانیان بهجی هیشت . ئەم نووسراوانه که ئیستازۆربه
 یان له بهرهست دایه و زۆربدیان به ههلبهست به زاراوهی -
 گۆرانی و تراون و یادگاری سدهی دووهه تا سدهی سینزههه می
 کوچین بریتین له : " دهوهری بالوول ، دهوهری باب به سهرهنگه
 دهوهری شاخوهشین ، دهوهری باب به ناووس ، دهوهری چل تهن ، دهوهره
 ی گلیم وه کۆل ، دهوهری دامیار ، دهوهری عابدین ، دهوهری پیر -
 عالی ، دهوهری باب به جلیل ، دهفتهری پردیوره ، دهفتهری ساوا ،
 دهفتهری دیوان گهوره ، بارگه بارگه ، سهرتهنجام ، ورده سهرتهنجام
 زولال زولال ، کهلامی شیخ ئەمیر ، کهلامی شیخ تهیموور ، کهلامی -
 نهوڕۆز ، کهلامی حهیده ری ، کهلامی عیل بهگی ، کهلامی دهرویش قولی ،
 جلوه ، مهسحفا رهش " و دهیان پهراوی تر .

له بهر ئەوهی زمانێ پهلوهی کۆن تی گهیشتنی بو خهڵک
 گهلی دژوارو سهخت بووه ، ئەوه بوو که هۆنهران و بویژانی
 کورد کهوتنه وهرگیزانی ئەو په‌رتووکانه بو سهر زمانێ کوردی که
 له سهرده می خویانا با و بووه . ئەو په‌رتووکانه که له پهلوهی و
 فارسی بهوه ته رجده مهکرا و نه ته سهر زمانێ کوردی بریتین له :
 " شانامه ، شیرین و خهسرهو ، خهسرهو و شیرین ، بارامو گوله‌ندام ،
 دهوت خوانی رۆسته م ، رۆسته م و زۆراب ، جیها نگيرو رۆسته م ،
 برزوو فللمه‌رز ، به‌بری به‌یان ، بیژهن و مه‌نیژه ، رۆسته م و زه‌رده
 هه‌نگ " و دهیان په‌رتووکی تر .

پاشان هه‌ندی تر له هۆنهرانێ کورد گه‌لی چیرۆک و په‌راوی
 تریان به هۆنرا و هۆنده وه به یادگار بو گه‌له‌که‌یان به‌جی یان

هېشت که ناوی هندی لهو په راوانه نهمه: " مەم و زین ، -
 نادرنامه ، خورشیدو خاوه ، که نيزهک و یازده رهم ، شەمال و -
 زه لان ، لهیلو مەجنوون ، بهرگ و گول ، درهختنامه ، قارهمان و
 قهیتهران ، کوردو گوران ، شیرین و شەفی ، مزگت ومیرزا ، ناسمان
 و زهوی ، حمیدهرو صهوبەر ، بهنوش و بهرزا ، یوسف و زلیخا ،
 شیخ صەنعان ، نازو نیاز " و دهیان په ټووکي تر .

له ویزه کوردی دا هندی شوینهواری به نرخ و بایی داربه
 جی ماوه که به ناوی " بهیت ناسراوه ، نهم بهیتانه که دانه -
 کهیان ناویکیان له خویانهوه به جی نه هیشتووه و خەلک دەم به
 دەم نه یگیرنهوه . نهم بهیتانه که به هونراوو په خشان نووسراون
 میژینه یکی کونیا نه هیوه گهلی رووداوی میژوویی و مەبهستی
 کوملایه تی کورده واریمان بو شه گیزنهوه . نهم بهیتانه زورن و
 ناوی هندیکیان بهم چەشنهیه : " ناسکوله ، ناکری ، نهوسانه ،
 بابکو ، باپیره ، بازاری ، باوانم ، بارام و گوله ندام ، بهاره ،
 بولبول ، برایموک ، بوهاری کوردی ، بوزبهگ ، شیرکو ، خج و -
 سیامند ، دمدم ، دوانزه سواره ی مهربوان ، فەرهادو شیرین ،
 فرشته ، گوران ، گهلباغی ، گهلو ، گولان گولان ، گورانی ، گورانشا ،
 گولنازو کهلاش ، هاوینه ، ههسپی زهش ، ههورامانی ، کاکه سوار ،
 کورمانجی ، کهل و نهسپ ، کهویار ، کوردستان ، لاس و کهژال ، له -
 شکری ، لوړو سوران ، مەمو زین ، مەمی نالان ، میری موکریان
 نیوه شهو ، پاییزه ، پیروژه ، ره شه راو ، روله ی نه بهز ، سمکو ، سواره
 شاریار ، شازی موکری ، شەمی ، شیت و ژیر ، شوانه ، خه زال ، یاری ،
 یای نهستی ، زه زده شتی ، زه مبیل فروش ، زستانه " و صدان بهیتی تر .
 جگه له مانه گهلی دیوانی هونراو له هونهرانی کوردهوه به

یادگار به جی ماون که زۆربەیان لە چاپ ئەدراون و لەوانەییە بە
 ھۆی تێپەڕینی رۆژگارەو لە ناوچن و نیشانیکیان لێ بە جی
 نەمیێ . ئەو ھۆنەرانیە کە ھۆنراوەکانیان بە یادگارمانەتەو
 بریتین لە : " ئەحمەدی خانی ، حاجی قادری گۆیی ، مەولەوی ، -
 وەفایی ، جانی ، مەھجووری ، بێساران ، یوسف یاسکە ، غەمناکی
 مەحزوونی ، زەھاوی ، خانای قوبادی ، خەستە ، رەنجوور ، ئەحمەد
 پرسی ، کەیفی ، فەریق ، زەنووری ، داخی ، ھجری ، غەمبار ، خاکی ،
 شەیدا ، مافی ، دلدار ، گۆران ، " و صدەکان ھۆنەری تر کە لاپەرە -
 کانی میژووی وێژە کوردی یان بە ھۆنراوە تەرو پاراوەکانیان
 رازاندووەتەو .

زاراوەکانی کوردی

~~~~~

زمانی کوردی کە یەکیکە لە لقە زمانە کۆنەکانی ئێران ،
 بە پێی بەلگەکانی میژوویی بە تایبەت بەلگە میژوونوسان و
 خۆرەلاتناسان ، زمانی کوردی پاشماوەی زمانی مادییە ، وە لە
 درێژایی رۆژگارددا گۆرانیکی زۆری بەسەردا ھاتووە بە ھۆی
 گۆرانی باری کۆمەلایەتی و رامیاری و ئابووری مەلبەندەکان و
 دەراوسێیەتی و ئیکەلی لەگەڵ زمانەکانی تردا بە چەن زاراوە -
 ییکی ناوچەیی دابەشبوو .

لەبەرەو زمانی کوردی یەو کە ئەگەر ئیتەو سەرزمانی مادی ،
 دارمستەر ئەلی : پەراوی " ئاویستا " کە لە زمانەکانی
 بۆژەژدەشت ھەناردراوە بە زمانی مادی نووسراوە ، زمانە
 کوردیش پاشماوەی زمانی مادییە . ئۆلەکە ئەلی : ئەگەر بەردە
 نووسراوی لە مادەکانەو بکەوێتە دەست ، شک ئەرواوەکوو خەتو

زمانی بهرده نووسراوهکانی پارس، بئی چونکه ئیسترا بۆن له نووسراوهکی دا وتووێه : خه لکی مادو پارس له زمانی یهکتەر تی ئهگه یشتن .

به پئی بیرو بڑوای مینۆرسکی گهرچی له زمانی مادی بهوه جگه له چهند ناوی تایبته شتی تر بهجی نهماوه ، بهلام به پئی بهلگهکانی میژوویی شهوه مان بۆ ده رئه که وهی کورد- پاشماوهی ترۆمی ماده ، دیاره زمانه کیشیان لکیکه له زمانی مادی که په رآوی ئاویستای پئی نووسراوه .

دوکتۆر سپایزر ئه لئ : هۆزهکانی زاگرو سواته کوردهکانی دانیشتووی ئارارات به ناوهکانی : " لۆلۆ ، گووتی ، کاسی ، سۆباری " ههر کام به زاراوه ییکی تایبته وتو و یژیان ئه کرد که ئه م زاراوانه گه لئ به یهک نزیک بوون .

میر شه ره فخان ی بتلیسی که په رآوی شه ره فنا مه ی له سالی ۱۰۰۵ ی کۆچی دا نووسیوه ئه لئ : زمانی کوردی داگری جوار زاراوه ی- گه وره یه که ههر کام له م زاراوانه چهند لقی لی جیا ئه بیته وه و ئه و جوار زاراوانه بریتین له : " کرمانجی ، لۆری ، که له وری ، گۆرانی "

به لام زمانناسانی هاوچه رخی کورد ، زمانی کوردی یان به پینج زاراوه دابهش کردوه که ئه م پینج زاراوه بریتی به له : " کرمانجی ، باکووری ، کرمانجی ، باشووری ، گۆرانی ، له کی ، لۆری " ، وه ههر کام له م زاراوانه چهند لکیان لی جیا ئه بیته وه . - زاراوهکانی کوردی به م چهشنه یه :

۱ - کرمانجی باکووری : که بریتی به له شیوهکانی " بو-

تانی ، بادینانی ، بایه زیدی ، شه مدینانی ، زازیی ، قووچانی "

ئەم مەلەبەندانە ئەگرېتە بەر: "ماكو، ورمې، خۇي، سەلماس،
 ھەوشار، قووجان، بجنوورد، كەلات، دەرگەز، شىروان، فاراب،
 روودبار، دەرماوند" لە ئيران. بادينا، دھوك، ئاكري،
 بارزان لە عىراق. ئېرەوان و بەشلى لە ئەرەبىستانى رووسىيە و
 قارس و دياربەكروان و ئەرزرۇم و پتليس و ئەخلات و سەرد لە
 توركىيە و بەشيك لە سوورىيە و لىبان.

۲ - گرمانجى باشوورى: كە برىتىيە لە شىوكانى "سورانى
 بابانى، موكرىانى، ئەرەلانى" ئەم مەلەبەندانە ئەگرېتە بەر:
 سە، مەريوان، جوانزۆ، سەقز، بانە سا بلەخ، سەردەشت، بۆكان،
 ميانداو، سنۆ، ھەوشار لە ئيران، وەرەواندز، حەريز، ھەولير،
 بژدەر، كەركوك، سلېمانى، پېنجوین لە عىراق.

۳ - گورانى يا ھەورامى: كە برىتىيە لە شىوكانى، "ھەو-
 رامانى تەخت، لەھونى، ژاوەرۇيى" ئەم مەلەبەندانە ئەگرېتە بەر:
 ژاوەرۇ، ھەورامانى تەخت، نەوسود، پاوە لە ئيران. تەوېلى،
 بيارى، ئىلان پى لە عىراق، وەرەندى لە ھۆزەكانى گوران و ھەو-
 شارو خانەقەين و زەنگەندە و سىامەنسور لە ئيران و عىراق دا بە
 شىوېك لە شىوكانى زاراوەى گورانى ئەدون. ئەم زاراوە لە
 سەرەتاي پەيدا بوونى ئايىنى پىرۆزى ئىسلامدا زمانى ھونرا و
 وێژەى ھونەران و بوژانى كورد بوو و گەلى شوپنەوارى بايى دار
 بەم زمانە بە يادگار ماوەتەو.

شەمسى قەيسى رازى لە پەراوى "المعجم فى معاير اشعار
 العجم" كە لە سەرەتاي سەدەى ھەوتەمى كۆچى دا نووسىو-
 ئەلى: با شترين و خۆشترين كيشى ھونرا و فەھلەويا تە كە بەھەوا-
 كەى ھەواى ھەورامانى ئەلېن و ھەواى ھەورامانى برىتىيە لە

ههوا و ئاههنگی خه‌لکی هه‌ورا مانی کوردستان، که به زاراوه‌ی - هه‌ورامی یا گۆرانی ئه‌دون.

به پێی لیکۆلینه‌وه‌ی لیکۆله‌ران، زمانی مادی که زمانی زگماکی و میژوویی خه‌لکی ئازهربايجان و کوردستان و ولکه‌کانی ناوه‌ندی ئێران، به هۆی باری ناوجهیی و کۆمه‌لایه‌تی به‌وه چهند لقى لێ جیا بووه‌ته‌وه و له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش دا له‌گه‌ڵ زمانه‌ کۆنه‌کانی ئێرانی دا ها‌وجه‌شن و نزیکه، وه له‌زۆربه‌ی نووسراوی میژوو- نووسانی ئیسلامی دا به‌م زاراوانه‌ فه‌له‌ویات وتراوه، وه‌زمانی په‌له‌وی که گه‌لێ پێ‌راوی پێ نووسراوه لکه‌که له‌ زمانی کوردی. له‌ شوێنه‌واری هۆنده‌ران و بوژانی ره‌ی دا که به‌ زاراوه‌ی رازی یا لوژی وت و وێژیان کردووه، واده‌رئه‌که‌وه‌ی که زمانی مادی تاسنوورو که‌وشه‌نی ره‌ی رۆبیشه‌وه. شاری هه‌مه‌دان و قه‌زوین و ساوه و مه‌لايرو توویرکان و هه‌ندێ له‌ شاره‌کان و عیله‌کانی ناوه‌ندی خۆرئاوایی ئێران و هه‌روه‌ها شمیران و ده‌ماوه‌ندو دیکانی تارانیش به‌ یه‌کێ له‌ زاراوه‌کانی کوردی دا‌ون.

ئیبنی خوردا‌دبه‌ وه‌ندێ له‌ جوغرافی زانانی ئیسلامی، ولاتی په‌له‌وی زوانانیا به‌ "بلادالپهلویون" نا‌وبردووه. ئه‌م نا‌وه تا چهند سه‌ده‌ی پاش ئیسلام له‌ ته‌نیشتی ناوی "الجبال" یا کویستان له‌ سه‌رچاوه‌کان دا ئه‌بیرێ. پاشان ئه‌م نا‌وه به‌ ناوی "هه‌ورامان" نا‌وبانگی ده‌رکردو له‌ پاش ما‌وه‌پێ تر به‌ شیوه‌ی "هه‌ورامانات" به‌ به‌شیکێ گچکه وتراوه. ئیبنی خوردا‌دبه‌ ناوی شاره‌کانی "بلاد الپهلویون"ی به‌م چه‌شنه‌ نا‌وبیر کردووه: "ره‌ی، ئه‌سه‌په‌هان هه‌مه‌دان، ده‌ینه‌وه‌ر، نه‌ها‌وه‌ند، ماسیدان، مێه‌رجا‌نقدف، سووره‌ بمر، شاره‌زوور.".

۴ - لهکی : که بریتی یه له شیوهکانی " کهلهپوړی ،
 ئیلامی، کوودهشتی ، شیروانی " ئەم مهلبه ندانه تهگریتته بهر :
 " کرماشان ، مایدهشت ، کولیاپی، دهینهوهر ، قهسر شیرین، نهیریز
 له شیران ، خاندقین ، مهندهلی ، بهدره ، کووت له عیراق .
 ۵ - لوړی : که بریتی یه له شیوهکانی: " فدیلی، بهختیار،
 ههفتگلی ، سووسه بگردی " له بنه زه تا به دوو شیوه دابهش تهکړی.
 یه کهم شیوه ی لوړی بهختیاری که مهلبه ندهکانی: دزفول، شاری -
 کورد، چوارمه حال ، پشتکو ناوچهکانی تری بهختیاری تهگریتته بهر
 دوو هدم شیوه ی لوړی فدیلی که له م مهلبه ندانه دا وت ووژی پی
 تهکړی : خوژه ماوا ، تهلشتر و ناوچهکانیان.
 ما مؤستاگیوی موکریانی له فهره نگی مههابا دا ئه لئی :
 کۆنترین پدژتووی کوردی ناوی (دینکهرد) که به زمانه ی په هلهوی
 نووسراوه و شهو زمانه زمانه ی لوړو کهلهپوړو شوانانه .
 ما مؤستا مهردووخیش لای وایه که زمانه ی په هلهوی یهکی له
 شیوهکانی کوردی بووه که گهلی بهزاراوه ی لوړی وگورانی یهوه
 نزیکه .

هونراوی کوردی

~~~~~

هونرا نی کۆنی کورد هه له میژه وه به کیشی نیوار هونراویان
 هونیوه تهوه ، دیاره هونراویش بهر له دا هاتنی کیش و نیوار -
 هونراوه تهوه . به تایبته هونراوو ههلبهستی کوردیش هه له
 میژه وه له سدر ژماره ی په نجه یا هیجا وتراوه و ئەم چهشنه
 هونراوه به هونراوه ی دهیجایی ناسراوه . واته هه ر خشتیکی ده
 هیجای هه یه و ئەمهش هونراوکی خومالی یه .

به پئی دیوانی هۆنه رانی کورد که به یادگار بۆمان ماوه -
 تهوه، هۆنراوی کوردی ئه کړی به دوانزه به شهوه که بریتین له :
 " دوو تاکی، ههلبهسه، بهند، پارچه، فهد، چوار، خستهکی، بهندی
 دوباره، داچنراو، زیادکراو، چیل، رازاوه، مهتله".
 دوو تاکی یا "مثنوی":

به هۆنراویک ئه لپن که هر بهیتیکی سهرواییکی تایبهتی
 ههپی. ئهم چهشنه هۆنراوه زۆرتر له چیرۆک و داستان دا به کار
 ئه بری. وه کوو چیرۆکهکانی: "شمال و زهلان، خهسره وو شیرین،
 کهنیزهک و یازده زهزم، وه نهوش و به زهزا" که له سهر ئهم ریچه
 رۆیشتون. ئهم چهشنه هۆنراوه له لایهنی ئیرانی یهکانهوه بهدی
 ها تووه و له ویژهی کۆنی عه ره ب دا نیشانه پی له م چهشنه هۆنراوه
 نا بینرئ. بۆ وینه فهقی عه بدلی بۆره که پی له "شمال و زهلان"
 دا ئه لی:

قه و که ردش وه قین وه که یانموه	هه ی داد هه ی بیدا د هه ی به یانه وه
خیزان خروشان ته مام سهرداران	سهرداران صاحب هزار ههزاران
هه ی داد هه ی بیدا د شیران شیرزاد	نا موس مهردی زهلان شی وه باد
صف دا صف ئا را سه ره ههنگ سهرداران	تیپ تیپ و لهک لهک نه سهردیاران
تیپی کیانا پی په چه پانا	قه دیم ههوارگی گه وره ی جافانا
تیپی کیانا پی شار سنه	چه نی زه خیره و بارخانه و بنه
تیپی کیانا په ری کۆی ئه کز	سپه ردش به ئه و ئا شار سه قز
تیپی هه مدان تیپی کرما شان	تیپی کیانا په ری هه ورا مان
تیپی په ی سه ده شت تیپی په ی بانه	تیپی په ی سه لماس تیپی په ی خانه
تیپی په ی ورمی تیپی په ی هه وشار	تیپی په ی کرند تیپی په ی بیجار
تیپی په ی ریژا و تیپی په ی زه ها و	تیپی کیانا ئه و په ری دوا و

تیپیی پەدی ماردین تیپیی پەدی قەجەر
 تیپیی پەدی هندی تیپیی پەدی کشمیر
 تیپیی پەدی بولیس تیپیی پەدی ئەخلا^ت
 تیپیی پەدی قووجان تیپیی پەدی کەلا^ت
 ھەلبەسە پا " غزل " :

بۆ دەربژینی ھەست و ئالەو ھاواری دەروونە . نیو ھۆنراوی
 یەکەمی سەرەتای ھەلبەسە کە لە گەڵ نیو ھەکی تریا لە سەر یەک
 سەروان و ھەموو ھۆنراوەکانی تریش کە لە شوپینی ئەودا دین لە
 سەر ئەو سەروایە ئەژوا تا ئەبژیتەو . ئەو کیشانەیی کە لە
 ھەلبەسەو بەندا بەکار ئەبژی یەکسان ، وە جیاوازی لە نیوانی
 ھەلبەسەو بەند ئەو یە کە ژمارەیی دێژەکانی بەند لە ھەلبەسە
 زیاترە . ھەلبەسە بۆ دەربژینی ھەست و ئالەیی دەروون و ئەوین و
 خواناسیەو بەدەگمەن ژمارەیی دێژەکانی ئەگاتە دە یا دوانزە
 بەلام بەند بۆ ھەلگوتن و گلەو گازندەو مەبەسی خووژەوشت و
 پیتۆلی و ئایینی یەو ژمارەیی دێژەکان تا ھەر کاتی ھۆنەر
 سەروای بە دەستەو بێ ئەتوانی درێژەیی پێ بدا .

لە ناو ھۆنەرانە کوردا باوە کە ھۆنەر ناو ، وە یا ناز-
 ناوی خۆی ئەخاتە دوا یین دێژی ھۆنراوەکەیی خۆیەو ، وە ئەم
 رەوشتە لە ناو ھۆنراوی فارسیش دا باوە . بەلام ئەم رەوشتە لە
 بەندا باو نەبوو . ئەو ھەش ئەبێ بلیین کە لە سەدەیی ھەشتەمی
 کۆچیا کە ئایینی یارسان یا حەقە لە ھەورامان دا پەسەرەیی
 سەندوو ، سان سەھاکی بەرزنجەیی گەلی ھۆنەری لە دەورووبەری خۆی
 کۆکردوو و ھەو گەلی شوپنەواری با یی داریان بە کوردی دا ناو .
 بۆ نمونە " عابدینی جاف " لە سەدەیی ھەشتەمی کۆچی دا لەم ھۆ-
 نراوا ئەدا نازناوی خۆی بەکار بردوو کە ئەلی :

به و تهی سهرهه نجامم له شاره زووره هه نجامم
 یارم لهوئ ئه دا کامم له باده پز ئه کا کامم
 ساریش ئه کا ریش و زامم تا بگه مه همی و دامم
 من عابدینی هه ورامم دلداری جوانی خوا جامم
 ههلبهسه که له کوردی دا چا مهیشی پی ئه وتری، له بنه زه تا
 به واتای تهوین بازی به، وه دیوانی زوربهی هونه رانی کورد
 داگری ئه م چهشنه هونرا وهیه . بۆوینه ئه م ههلبهسهی "نالی" به
 وینه ییکه له هونراوی ههلبهسهی کوردی که ئه لی :

که تو قبیلای ده مت سابی نه قوربان له سهرما چی دلم مه شکینه قوربان
 وه ره بنوازه دوو دهستی خه ناویت خه تاوی چی هه مووه ره خوینه قوربان
 له تاوی چاوی من دا خویت ببینه له باتی مه نظه ره و ئاوینه قوربان
 ئه گه ردل غهیری حوببی تو تیا بی به دهستی خویت دلم ده ریینه قوربان
 له بو خه لقی خه لات په خسانی ما چه خه لاتی من هه مووه ره جوینه قوربان
 فتووری چا وه کانت نا نوینی به "نالی" فتنه به س بنوینه قوربان
 بهند یا "قصیده":

وه کوو ههلبهسه نیوه هونراوی به که می سهره تای بهند له گه ل
 نیوهی دووه میا له سهر یهک سهر وایه وه هه مووی هونراوی بهنده که
 له سهر ئه و سهر وایه ئه روا . ژماره ی دیژه کانی ئه بی له یازده دیژ
 که متر نه بی . هونه ره هه تا سهر وای به دهسته وهیه ئه توا نییت دریزه
 بداته باسه که ی . هونراوی بهند بو هه لگوتن ، گا زنده ، بیره وه ری ،
 په ند ، شیوه ن ، پرسیارو وه لام ، مه بهستی کو مه لایه تی به کا ر ئه بری
 وینه ی ئه م چهشنه هونرا وانه له ویزه ی کوردی دا زوره . ئه مه بنده ی
 (ره می) به نمونه ییکه له هونراوی بهند که ئه لی :

ده میکه په رته خه یالم ، بۆوه ئه فکارم ده میکه لاله زمانی دلی پز ئا زارم

ده مېکه با عثی په ستمه عزه تی نه فسم
 ده مېکه ما نعی بهر زیمه به ختی به دکارم
 ده مېکه شوقی له تا سوندها وه روژی نومید
 ده مېکه سوبی مدامی نه دیوه شهوگارم
 به ده وری نوقته یی تا وندی دا نره ی غه مدا
 له سهر صه حیفی به مده و نه چه شنی په رگرم
 به شهو ستاره ژمیری ته که م هدا وه کور وژ
 به روژ هدا وه کو وشو، پاسه وانی با زارم
 به ده ردو داخه وه، که تل ته خومو بی هو شم
 به توفو تا خه وه، که خول ته خومو هوشیارم
 به تیغی جه ورو جه فا، سینه ته نجن ته نجن خوم
 به تیری ده ردو به لا، جهرگ و دل بریندارم
 منی فلهک زده ووبی نه وای ته بی چی بکه م
 له گهل زه ما نه یی به دکارو به ختی لاسارم
 نه خاوه نی مه ژو مالات وجووت و ته ملا کم
 نه صاحبی رهوگ و ران و دئی و زه وی و زارم
 نه شیخی دهس بزی، تایی دین به دونیا وه
 نه بیرو مورشدی بی چا وو رووی ریا کارم
 نه خاوه نی کهس وکا ریکی ده و له مهندي به چنگ
 نه صاحبی کوژو کالکی زورو دهس دارم
 نه شاره زابم به لات و نه همده می سوفه را
 نه بیا وهری وزرا وو ته میرو خونکارم
 نه کا تبکی ده نی، خودپه سندی نه فام
 نه شا عیریکی هه وای بهرزی ههرزه گو فتارم
 من ته وکه مدم که له فاضلی خوا وه تا ئیسته
 به دیم نه کردو وه ده رحق به یا رو ته غیارم
 گولی شکوفه یی با خی که سیکی پاک نه ژا د،
 نه ما می گولشه نی زاتکی راست ره فتارم
 له گهل ته میشه نه زانم که (ره مزی) من هه رگیز
 له لهومی نا حزی په تیاره نه بووه رزگارم

پارچە يا " قەمە " :

بە ھۇنراوی ئەلپىن كە ژمارەى دېڭەكانى لە نىوانى دوو تا
ھەژدە دېڭە . ھۇنراوی پارچە بۇ پەندو خووژەوشت ئەوترى . -
پەندەكانى پىرەمىردى نەمر ھەمووى پارچەيە . ئەم ھۇنراوانەى
پىرەمىردە نموونەيىكە لە ھۇنراوى پارچە كە ئەللى :

دە پەندەو ، يەككى دەدىناردېنى ديارى ژيانە ، خەلكى بىخوڭنى
لەگەل خوا دا سەرراست بە چاكە ھىچ لەو ون نا بى خراپەو چاكە
لەگەل خەلك دا ئىنصاف بنوڭىنە ھەتا دەتوانى نەفست بشكڭىنە
بۇ ھەزار دلسۆز ، بۆگەورە حورمەت بۇ لەخۆت خوارترلوطف وشەفەقەت
بۇ دۆست رابەرە ، بۇ دوژمن بەخپىلم بە تەوا زە بە لەگەل شەھلى عىلم
لەگەل جاھىلدا بى دەنگ وخاموش ئەمدەپەندەى من بەكەى فەراموش
كلىلى گەنجى پەند ديانەتە دىن نەبى پەندت لە لا زەحمەتە
فەرد يا ھۇنراوى بەك تاكى :

بە ھۇنراوىك ئەلپىن كە ھۆنەر مەبەستېك لەنا و تاكە ھۇنرا-
وىك دا ئەگونجىنى و ئەم چەشنە ھۇنراوہ لە كوردى دا زۆرەو لە
دىوانى زۆرەى ھۇنەرانى كوردا ئەبىترى . فەرد داگرى دوو خشت
يا دوو دېڭ ھۇنراوہ . بۇ نموونە بىرواننە ئەم فەردەى مەولەوى
كە ئەللى :

ئاي چەند سەرچەنگ چەرخ چەپ وەردم
چەرخ چەن چەرخا و من مام نەمەردم
واتە : ئاي چەند چەپۆكى چەرخى چەپگەردم خواردو ، چەند جار
چەرخ ھەلسوورا كە چى من ھەر ما مەوہ بۇ مەينەتى دنيا و نەمردم .
وہ ياوہ كوو " مابرى " ئەللى :

جا وه کت کوپرو زبانت لالی و غافل کهره گویت
وه قتی ئیحسان و عیبا دت چونکه شهیتان فی ره پییت

وه یا " ئه مین فهیضی بهگ " ئه لی:

گهر ره فیقت پیاوی صادق بی چ باکی ریگه ته
گهر که سی به خو له گه لئا بی جده ننه م چيگه ته

چوارخسته کی یا " ربا عی ":

چوارخسته کی بریتی به له چوارخست هونراو یا چوار نیوه
هونراو. له هونراوی چوارخسته کی دا ته نیا دیتری دووه می واتا
خسته کی سیه می سه رواکی ئا زاده و شه خسته کیه کا نی تری هه موو
یا ن یهک سه روا یا ن هیه. وه کوو چوارخسته کیه کا نی با به تا هیرو
خه لیفه ئه لماسی گه زه رده ره بی و ما مؤستا هه ژار. له ویژی فارسی
دا چوارخسته کیه کا نی خه یام ناوبانگی جیهانی پهیدا کردووه و -
گه لی له هونرا نی جیهان، چوارخسته کیه کا نی خه یامیان وه رگیژاوه
ته سهر زمانی خویان. گه لی له هونرا نی کوردیش چارینه کا نی
خه یامیان وه رگیژاوه ته سهر زمانی کوردی. ئه م چارینه کا نی
" ما مؤستا هه ژار " نمونه یی که له گۆرینی هونراوی خه یام که ئه لی:

ئه م گۆزه وه کومن بووه: دلدا روهه ژار
چاریکی دلی خوش بووه مه دجا رخه مبار

ئه وه هنگل و ده سگری له ملیا دیوته:
دهستی بووه زور خراوه ته سهر ملی یار

* * *

مه ژوانه په شیوو لیو به بارم. نه که مم
به رزم له هه ژاری یا جیای سهریه ته مم

ههر که سی له سهریکه وه خودا پییدا وه
من خاوه نی شهشدا نگی کول وده رده م

بهندی دوباره يا "تهرجيع بهند" :

ئەم چەشنە ھۆنراوە کە کۆمەڵە ھۆنراویکی بەند بەندە ،
رەنگە ھەموو چەشنە ھۆنراویکی وەکوو پێنج خشتەکی وشەش خشتە-
کی و ھەوت خشتەکی و داچنراو و زیادکراوی بەرکەوێ . لەم چەشنە
ھۆنراوە دا لە دوایی ھەر بەندیکا ھۆنراویک ئەوتریتەو و ھەر
بەندیک لەم ھۆنراوە لەسەر سەروا یێک ئەژوا . بۆنموونە بەندیک
لە بەندی دوبارەکی " مەلای جزیری " دینین . ئەم بەندی دوبارە
کە بریتی یە لە ھەوت بەند ، لە ناوەندی ھەر بەندیکا ئەم تاقە
ھۆنراوە دووپات ئەکریتەو کە ئەلێ :

مەست و خرامان بـسـاز لـی دـمەشـن سـی و قـاز
ئەمەش بەندی یەکەمی " بەندی دوبارەکی " مەلای جزیری یە کە
ئەلێ :

چۆمە تەماشا چەمەن	تازە گول و نەستەرەن
غونچە و بشکۆ لە کـن	چیچەک و نەسرین سەمەن
تیک سەھرێ مەست بوون	موحەتەکی خوەست بوون
زولفەکی ئەو بەست بوون	عەقرەبیان گەست بوون
یەک بێک ئەو خەملین	بەغچە ب و ان کەملین
بولبولی سۆھتی دلین	تیک ژوان دەس بلیـن
دل ب مەیی بیتەساز	رەوژەیی باغی مەجاز
مەست و خرامان بـسـاز	لـی دـمەشـن سـی و قـاز

داچنراو يا " مسط " :

بە چەشنە ھونراوی ئەلین کە داگری شەش دیر بی، وە دوو -
نیوہ ھونراوی دوایی سەروا یێکی بی . گەلی لە ھونەرانی کورد
ھونراوی داچنراویان لەپێنج دیردا ھونیوەتەو و ئەم چەشنە

ھۆنراۋە كە لە ۋىژەى كوردى دا پېنج خستەكىشى پى ئىموتىرى
 نمونەيان زۆرە . لەم چەشنە ھۆنراۋە دا پېنج خستەكى يەكەم
 ھەمووى دىژەكانى يەك سەرواى ھەيەو ئەو پېنج خستەكىەكانى تر
 كە بە شوپىن ئەودا دىن جگە لە دىژى پېنجەمىيان كە سەرواى -
 پېنج خستەكى يەكەمى ھەيە ئەوانىترى سەرواى تىرەن ھەيە .
 ئەم چەشنە ھۆنراۋە لە ديوانى "ئەحمەدى كۆر" دا زۆرە و ئە -
 تەوانىن بلىين زۆربەى ھۆنراۋەكانى ئەو پېنج خستەكىە . ئەم
 پېنج خستەكى يەى " ۋەفائى " نمونەيىكە لە ھۆنراۋى داچىراۋ كە
 ئەللى :

فەرموويە كە من پا دشەھى حوسنى دلارام
 خورشيدو مەھن ئا ۋىنەدارى روخى زىبام
 فەردەوسى جەمالم بە نھالى قەدى طوبام
 يەعنى بە دوو لىۋا حىبى اعجازى مەسىحام
 ماچىكى دەمت كافى يە بو كوشتەيى بالام
 فەينجانى دەمت ساغرى يا قوۋتى رەوانە
 ۋەك نەشئەى حەياتى دلە يا قوۋتى رەوانە
 ئەو چاۋە طەبىبو بەلدەى دەردى دلانە
 عادت چىبە بوۋمن كە جەكىمكى نەزانە
 چىي نە شتەرى ۋى ئاگرى بەردا دلى سوتوام
 ئەگرىجەو پەرچەم مددى پەرچەمى كالن
 فوجى حەبەشن لەشكرى سلطانى جمالن
 دەرويشى روو رەۋنەقى باخى خەتوخالن
 ھەريىكە لە لائى بە ئومىدى سەرو مالن
 چون كەوتمە ئەو داۋە بە خۆم دلى شەيدام
 ئەى موشكى خەتايى خەت ۋەخت جەۋھەرى كۆلمەت
 ئەى سونبولى تەردوۋكەلى سەرمە جەمەرى كۆ
 سوتواۋە (ۋەفائى) لە ھەۋاى ئاۋرى كۆلمەت
 سا ئەودەمەۋا بىينە ئەتۋبى وسەرى كۆلمەت
 غەيرى ئەو بە خوانىيە لەۋ لىۋە تەمەننام

زیادکراو یا "مستزاد":

ئەم چەشنە ھۆنراوە رەنگە لە جوارخستەکی و ھەلبەسەم
چامەو بەنددا ھەبێ، وە ئەمەش بە چەشتیکە کە لەپاش ھەر خشتیک
تیکەییکی کورتی پێ زیادبکری، وە ئەم تیکە کورتانە لەگەڵ
بەکا ھا وکیش و ھاوسەروان و پەیوەندیان بە یەکەو ھەیە. ئەم
چەند ھۆنراوانی نالی یە نموونەییکن لە ھۆنراوەی زیادکراوی
کوردی کە ئەلێ :

ئەو تازە جەوان، پیرم و ئیفتادەو کەوتووم تا ماوە حەیاتم
دەستێ بدەرە دەستی شکستەم کەلە دەس چووم قوربانێ وەفاتم
تۆ یووسفی ئەو حوسنی لەسەر میصری جنانی من پیرم فانی
لەم کولبەو ئەحزانە نە زیندووم نە مردووم ھەر وا بە تەماتم
فەرقتیکی نەکرد نەفسی نەفیسەم بە عینا بەت وەحشی لە ولایەت
لەم گۆشەو وێرانەبە ھەر ما مەو وەک بووم وەو شوومی ولاتم
ئەو قوببەو "طیبە" کە دەلێ حوققەو "طیبی" مەئوای حەبیبی
مسکینم و بەو خاکە عەطرناکەو ھا تووم بەو بۆنەو ھا تەم
چیل یا "طمع" :

بە ھۆنراویک ئەلێن کە خشتیکی بە زمانی فارسی یا عەرمیی
بێ و ئەو خستەکەو تری بە کوردی بێ. وەکوو ئەم ھەلبەسەو
"سالم" کە خشتیکی بە کوردی یەو خشتیکی تری بە فارسی یەو-
ئەلێ :

ئەگەر ئومیدی دڵ بێنیتە جێ ماھێ جیھان ئارا

بەخاڵ ھندوش بخشم سمرقندوبخارا را

لەبن خاری موغەیلان وەصل ئەگەر بێ ئارەزوو ناکەم

کنا رآ بركنا باد وگلگشت مصلارا

نه صيحه ت بگره گوځي جانا ، له لايان زور به ته عظيمه
 جوانان سعادتمند ، پند پيردان را
 دوو سده جار گهر به گوځي څڼوم حهرفي سار دت بشنه وم شادم
 جواب تلخ ميزيب دلبل لعل شکر خارا
 نه گهر خوړی له کوثر شوستوشوی خوځی دا به تونا بي
 به آب ورنګ وخال و خط چه حاجت روی زيبا را
 له غيدراکي شکه نجی عوقده يی زولفت نه ريشانم
 که کس نگشود ونگشايد به حکمت اين معمارا
 که شولهي طه لعه تي يووسف طلوعی کرد له جي زانيم؟
 که عشق از پرده عصمت برون آرد زليخارا
 که لامت "حافظا" دل سته چه يو "سالم" وه ها چاکه
 که بر نظم توافشا ند فلک عقد ثريارا

راز اوه بيا "موشبح"

نه م چه شنه هوئراوه گهر چی له ويژه ی کوردی دا وینه ی که مه
 به لام له بهر نه وه ی هندی له هوئران ی کورد له م چه شنه هوئراوه
 يان هوئيوه ته وه ، ناچارين کورته با سيکی ليوه بکدين . نه م چه شنه
 هوئراوه له بنه رته نه دهلوسي يه کان دا ياننا وه . هوئره له سر
 دووه مين ديژي هوئراوه که ی خوځی دا چه ن پيټيک دا نه ني و نه گهر
 نه و پيتانه کو بکړينه وه ناو يا وشه ييکی لي دروست نه بي . بو
 نموونه چنه د هوئراوی "مخوي" دپنين که نه لي :

نيمه يارايی نيگا هی (غ ، م ، ز ، ه)

غمره دل دوزه له تم که ، توبه (ش ، ي ، ر)

شیری نه برت يهک نيشا ره ی بو منی شهيدا به سه

تيژه چونکه داويه کووره موحه ببه ت (نا ، ب)

ئابى تېغىت دياره ئاوى زىندەگانى تېكەلە

كوشتەكانت زىندوون تا رۇژى (ح،ش،ر)

حەشرە ھەستاۋە لە عالم قاپى تەۋبە داخرا

غولغولەى عەلەم كەگەيىئەۋجى (ج،ر،خ)

چەرخى كەچ رەفتارە باقۇل دەۋرەيىكى تر ئەدا

پىرزەھر كە جامەكەم ۋەك (ش،ر،ب،ت)

شەربەتى مەرگى لە ئاوى زىندەگى پىي خوشترە

ۋەعدەى ۋەلى نەدەپىتى (ح،م،د،ى)

" ھەمدى " تا كەى بنالىنى لەژىر بارى غەما

بۇجى نابى ئەى سەنەم رەھمەت بەۋىشا جارىبى.

مەتەل پا " معما " :

بە ھۇنراۋىك ئەۋترى كە ھۇنەر ناۋى دلدار ياچتى تر لە

ھۇنراۋەكەيا بە شىۋەى مەتەل دىنىۋلە سەرى ئەزۋا ، ۋە ئەم

چەشنە ھۇنراۋە ھەم لەئولكىۋرۋەھەم لە ۋىژەى كوردى دا نموونەى

زۆرە . بۇ ۋىنە لە فلكلۇردا ئەم چەند ھۇنراۋە كە مەتەلىان

تيايەۋ بە ھىجا ھۇنراۋەتەۋە دىنىن . ۋەكوو :

قەللى گەچىن رىي نىەتتى ى چىن . (ھىلكەيە).

چل نال چل بزمار چل چلوۋكەى چل ھەزار . (پىشتەسەرە)

ئەم لا پەرژىن ئەۋ لا پەرژىن تيايەتى كۆترىكى نەخشىن . (چاۋە)

لەۋىژەى كوردىشا ھەروەھا وتما ن ئەم چەشنە ھۇنراۋەنموو.

نەى زۆرە . بۇ نموونە چەند ھۇنراۋى (مەسوورى گەلباخى) دىنىن

كە روۋى كردوۋىتە (شاكەى گەللى) ۋ داۋاى لىكردوۋە كە ئەم

مەتەلە ھەلىنى ، ۋە لەم ھۇنراۋانەدا مەبەستى (سال و چوار

ۋەرزە) ، كە ئەللى :

شاکه طهیری وهن، براكه طهیری وهن

نه ئی دنیا دا عهجهب طهیری وهن

چوار بال دارۆ ههر بال خهیری وهن

چوار سهه دارۆ ههر سهه سهریری وهن

ههر بالی سی پهژ بهنه ن وه بالاش

ههر پهژی سی رهنگ مهتما نو کالاش

شیخ شهاب الدینی سووره بهردی

(۵۳۹ - ۶۳۲)

~~~~~

مه ی نوژی بهرزی شاری سووره بهردی ئارایشه دهی دهشت و کهژو ههر د
پهغه مبه ریکی زانستی دپیرین بو دا نه وهی باس (فخر المرسلین)
شهیدا به تیشکی پاکی خودایی میملی مرگ و درۆو خودایی
شوژه سوواری بهرزی خواناسی که خوای به تا ق و ته نیایی ناسی
خه رقه ،پوشیکی مه یخانه ی شهوین زیانی پز له هه ورازو نهوین
دلی روون بووه به رووناکی خوا وته ی بو دهردی دل بووه دهوا
هونراوی دلی هینا به خووش بیره که ی خه لکی هینا به سه رهوش
هونرا وهکانی خوراکی گیانه وتاری مایه ی شهوه نی ژیا نه
ها و زازی داستانی شه شوینه ناوی " شیخ شهاب الدین "
کورزی " عبدالله " و نازناوی " شهاب " ه که له سالی ۵۳۹ ی کوچی
له شارۆلکه ی سووره بهردی یا سوهر وهردا ها تووه ته دنیا وه . سووره
بهردی یا سوهر وهرد شارۆلکه یی بووه له که ژووس که به پیی وته ی
ئیبنی خوردا دبه شه شارۆلکه له سه ده ی چواره م و پینجه می کوچی
دا یه کی له شارۆلکهکانی شاره زوور بووه و شاره زووریش یه کی له
شارهکانی " بلادالبهلویون " ها تووه ته ژمار . سووره بهردی به پیی

وتەي ميژوونوسان لە پەلامارى مەغوولەكان دا ويران كراوه و-
 زۆر بەي خەلكەكەي كوژراوه ، بەلام ئىستا بە يەكئى لە دىكانى
 گەرووس دىتە ئەژمار كە لە نزيكى شارى زەنگان دا يەو زۆر بەي
 دا نىشتوانى كوردن.

بە پيى پەژاوى " دايرة المعارف الاسلاميه " ، شيخ شهاب -
 الدين هەر لە سەردەمى منالى لە قوتابخانەدا خەريكى خویندن
 بووهو پاشان چوووتە بەغدا و لە لای مامى " ابونجيب " خەريكى
 خویندننى فقهى ئىسلامى بووهو پاش ئەوه رۆيشتوووتە لای " شيخ
 عبدالقادرى گەيلانى " و لە زانست و خواناسى ئەو بەهرەى وەر-
 گرتوووه و ماوەيى كيش لە لای " شيخ نجم الدين كبرى " دا ماوتەوه و
 لە زانست و خواناسى ئەو بەهرەمەند بووه ، بەلام شيخ كاتى لە
 لای مامى بووه كە وتوووتە داوى تەريقەتەوهو هەر لە ئەو تەر-
 يقەتى وەرگرتوووه ، لەپاشا لە بەغدا ماوتەوهو خەليفەى بەغا-
 كە لەو سەردەمەدا ناوى " ناصرالدين " بووه گەلى ريزى گرتوووهو
 بۆ بەريوه بردنى ولات پەرسى پيى كردوووه .

شيخ بە جۆرى ناوو ناوبانگى خواناسى دەرکردوووه كە مو-
 سلمانان لە هەموو شوپىنكەوه ها توونەتە لى و ديتنیا ن لى
 كردوووه لە پەندو ئاموزگار بەهەمەند بوون. شيخ لى
 ئاخرو ئۆخرى تەمەنيا تووشى نەخۆشى لەرزۆك يا ئىفليج بووهولە
 گەل ئەوهى سامان و دارا يىكى زۆرى هەبوو ، بەلام لەبەر ئەوهى -
 هەمووى سامانەكەى بە هەژارو فەقىر بەخشى بوو كاتى مردنەوه -
 نەدى نەبووه بەشى دووگەزە جاوى كفنەكەى بكا . شيخ لە سالى ٦٣٢
 لە تەمەنى ٩٣ سالى لە بەغدا دا كۆچى دوايى كردوووهو لە گۆرستانى
 " دارالسلام " دا ئىژراوه .

شیخ شهاب الدینی سووره بەردی یەکی لە ھۆزانی ھەرە -
 بەرزى سەدەى شەشەم و حەوتەمى کورد دیتە ئەژمار، وە یەکی
 لە ئەستێرە ھەرە گەشەکانى ئاسمانى کوردەوارى یەو ھەتا ھەتایە
 ھەر ئەدرەوشیتەو. ئەو وەکوو ئەستێرەییکی گەش، ئاسمانى
 فەرھەنگ و زانستى ئىسلامى بە تیشكى خۆى ترووسکەدارکرد، گەرچى
 ئەستێرەى ژيانى ئەو ئاوا بوو، بەلام تیشكى کە لە خۆیەو بە
 جى ھىشت تا ئەمژۆ ھەر ئەدرەوشیتەو. ئەو لەگەڵ ئەو ھى لە
 شارى بەغدا لە ناو عەرەبان دا ژيانى بردە سەر، بەلام ھەرگیز
 کوردستانى لە بیر نەبردەو و گنا گنا ھونراوى بەزمانى کوردى -
 ئەھونىو.

شیخ گەلی پەزاوى بە زمانى عەرەبى نووسیو کە گرنگترینى
 ئەو پەزاوانە بریتین لە: (عوارف المعارف، رشفالنصایح،
 اعلام الھدی و...." ھ ئەو گەلی شاگردیشى بارھیناوە و ودمو -
 ئیجازەى زانستى پێیان داوە، کە لە ناوى ئەوانەدا ئەتوانین
 لە: "بھاءالدین زکریا، سەعدى شیرازى" و ھەندى تر ناو ببین.
 ئەو دا مەزرىنەرى تەریقەتى "سۆھروردى" یە. شیخ سەعدى شیرازى
 یەکی لە شاگردان و پەرزەوانى ئەو بوو و لە پەزاوى "بوستان"
 دا بەم چەشنە لەشیخ شەھابەو یاد ئەکا و ئەلى:

مرا شیخ دانای مرشدشهاب   دو اندرز فرمود برروى آب
 یکی آنکہ در نفس خود بین مباش   دگر آنکہ در جمع بد بین مباش
 واتە: شیخ شەھاب، زانا و مەلەوانى بیرتییى لە گەزانی
 دەریا دا دوو پەندى دا دا مو ئا مۆژگاریمى کردو پیمى وت: یەكەم
 لە فیزو ھەوا و خۆپەسەندى خۆت بپارێزەو دووھەم لە خەلك
 بەدبین مەبەو بە چاوى خراپ سەرنجیان مەدە.

شیخ گەللی ھۆنراوی بەکوردی و فارسی و عەرەبی ھۆنیووتەو
 کە ھۆنراوە فارسی و عەرەبی یەکانی لەپەژاوە عەرەبی یەکاندا
 ھاتووە ، بەلام ھۆنراوە کوردی یەکانی لە ناو بەیازو کەشکۆلە -
 کاندا تۆمارکراوە و بە یادگار ماونەتەو . ئەم ھۆنراوانە
 نمونەییکن لە ھۆنراوە تەزو پاراوەکانی ئەو کە ئەللی :

زاما نم ئیمشەو ، زاما نم ئیمشەو	های های ناسۆرەن زامانم ئیمشەو
گۆلگۆنەن بەزووخ دامانم ئیمشەو	جەللاد نەدۆ ئامانم ئیمشەو
ئەسربنم جەچەرح زامانەن ئیمشەو	ئامانەن دامان غەمانەن ئیمشەو
عالم جەنالە مەبزارەن ئیمشەو	خروسی کەچی چۆن مەبیدارەن ئیمشەو
طەبیب کۆن بدۆ دەرمانم ئیمشەو	بە دەرد ئەبیوب کرمانم ئیمشەو
شاخ ئاخ جە دەست بربەن ئیمشەو	مورغ شەو جە نیم گرینەن ئیمشەو
گەرمەن بازارم جە نی دەرد ئیمشەو	سوود سودا مەن ئاھسەرد ئیمشەو
زوخان چە زام گازمار ئیمشەو	بەرگم کەردەن چیت قەلە مکار ئیمشەو
جەلادم جە لام بێرئشتەن ئیمشەو	جەنگ گیا ن کێشان نە مشتەن ئیمشەو
ئامان جە کێشان ھێجرانم ئیمشەو	چۆن یوسف نە چای کە نعانم ئیمشەو
شام راحەتم زەحمەتەن ئیمشەو	ئیش ریش نیش نە سەر فەتەن ئیمشەو
پۆسامەن عالم جە تالەم ئیمشەو	جە تالەم مەشو ، مەن زالم ئیمشەو
ھاوارم جە عەرشی ویا ران ئیمشەو	جە دوو دم گۆمبی ستاران ئیمشەو
بە دەرد فەرھا دەنگ تاشام ئیمشەو	شاپووری بێم تەسویردۆست کێشام ئیمشەو
وامق بێم پەرسامرای ئۆشاد ئیمشەو	پەیی عەززا عومرم داو بەد ئیمشەو
ھەیی یاران بۆیان حەیاتم ئیمشەو	چۆن خەرخەریک غولما تم ئیمشەو
ھا بێم وەسەر مەشق کۆلێ ئەم ئیمشەو	چۆن بێژەن نە قە عرچای سیام ئیمشەو
ھاوارم ھاوار ھاوارەن ئیمشەو	نە یارنە یاوەر دیارەن ئیمشەو
زام ناسۆرم پۆر ئێشەن ئیمشەو	دیدی بی توورم پۆر ئێشەن ئیمشەو

کون وارث کون خەلق کمران شین ئىمىشۇ كۆن مەلا کۆن شىخ کۆن ياسىن ئىمىشۇ
 واو ەيلا بە من دەيجوورەن ئىمىشۇ ديدە مەھونوورکۆی طورەن ئىمىشۇ
 جان کەندەن مەدۇ ەذا بەم ئىمىشۇ شەھا بەم بە بەرق کەبا بەم ئىمىشۇ
 ەدادى غوزغوز چون صوورەن ئىمىشۇ (قا بض الإرواح) ەروورەن ئىمىشۇ
 کى زانۇ بە ەردنە بەردم ئىمىشۇ جونا وکەردەن رەنگ زوئەم ئىمىشۇ
 ياران ەى ياران بەدتالە م ئىمىشۇ عالە مەسرەفتەن جەنالە م ئىمىشۇ
 من کەلەى بى مە غزىوچمەن ئىمىشۇ ياران (بەھمەت) کووچمەن ئىمىشۇ
 من سىا سفتەى بى بەرقم ئىمىشۇ ەقرەب ئىشش دان بەفەرەم ئىمىشۇ
 جەدەست دەوران دادانەن ئىمىشۇ دەروونم کوورەى جەددا دەن ئىمىشۇ
 نەحس شووم ئامەد ستارە م ئىمىشۇ بەتئىغ مریخ تەن پارە م ئىمىشۇ
 بى کەسمیا حق تۆنى کەس ئىمىشۇ فەریا د رەس تۆنى فەریا م رەس ئىمىشۇ
 دەشت مەحشەرەن من زىئەم ئىمىشۇ بە (لَاتَقْنُطُوا) ن ئومئەد م ئىمىشۇ
 (شەھا ب) ئازەزووی قورئانەن ئىمىشۇ ئومئەدش بەلوطف غفرانەن ئىمىشۇ
 واتە : ئەمشۇ برىنەکانم ھاتەو ەژان و دىسانەو فرمىسکم
 داوهران و ئەو ەندە گریا م ئالەم کرد کە خەلک لىم بىزارن .
 ئەوا من بە دەردى ئەيووب دوچار بووم و نازانم بڑىشک لەکوئى
 یە کەدەردە کەم دەرمان بکا . وەکوو یووسف و فەرھاد و وامق
 گىرۇدەى داوی ئەوینم و لە یارە کەم دوور کەوتوومەتەو ەو پشتم
 کۆما وەتەو ، کە چى فرىشتەى گيان کىشەریش ئازارم ئەدا و گيانم
 ناکىشى و ئەوا بى کەس و بىوەر دانىشتووم ديارە بەختەم رەشەو
 شە بى بەم بەدبەختى یەو ە بۆ خۆم بتلیمەو ە . خوا یا ھەر تیۆ بە
 فریای بەندەکانى خۆت ئەگەى ، دەسا بە فریام کەو ەو لە بەزەیی
 خۆت بى بەشم مەکەو بە ھیواى ئەو ەم کە بمبەخشى و لە گونام

مهلا شهحمه دی عارف

(۱۲۰۶ - ۱۳۶۳)

~~~~~

ههستهکانه نى زور دل گه شينه	ههستيره ييکى گه شى بي وينه
به هوى مدي نوشى بووه خه رقه پوش	قهله نده ريکى رهندو باده نوش
ما فیه رسته يکى تووانا وه ژير	زانايى بهرزو سووتا ويکى بير
نهواي بو زامى دل بووه دهوا	زمان خوشيکى به سوزو شهوا
بووه پهروانه سووتا به گز شه	گه وهه رنا سيکى سدهى ههژده هه
بووه شاگردى به زمى شه ويانه	به سووتا وي يه چووه مديخانه
تا وتا ويش به سوزبا دهى شه کردنوش	له گدل مه گيژدا بووه مدي فروش
که ژينى گيتى به ويندى خه وه	ههتا با وه ژى هاته سهر شه وه
نموونهى فدردى شه وه ژيره يه	شه مانه هه موو بير شه بير يه

ههستيره ي پرشنگ دارى ئا سمانى كورده وارى شه با سه مان ناوى (شهحمه د) كوژى مهلا سه عیدو نازناوى (عارف) به پيى ليكولينه وه ييکى زور که بو مان دهر که وتووه شه هوندره له سالى ۱۲۰۶ى كوچى له يهکى ديکاني ههوشاردا هاتووه ته دنيا وه و له سالى ۱۲۶۳ له ته مهنى ۵۷ سالى دا كوچى دوايى کردو وه وله دا وينى گلکوى شيخ عوبه يد وللاي نه هرى له شارى مهکه دا نيژرا وه . (عارف) له بهر شه وه له بنه مال ييکى خوينده وار بووه ، ههر له ههوشار له حوجره ي فهقييان دا خه ريکى خويندن بووه و پاشان بو خويندن هه موو شوينه کانه كوردستان گه را وه و پاش تهوا و کردنى خويندن گه را وه ته وه ههوشارو له يهکى له ديکاني دا دامه زرا وه و پاشما وه ژيانى به واته وتن و هونرا و هونينه وه بردو وه ته سه ر تا له جيهان مال ئا وايى خواستووه .

عارف يهكڻي له هونهراني خوانا سي كوردهو گهلي كهس له -
 زانستي شو بهره مهند بووهو له زانستي شو كهلكيان وهرگرتووه
 شو گهلي هونراوي به شيوي هه ورا مي و سورا ني هونيوتوه ، -
 بهلام به داخوه هونراوه كاني كو نه كراوه توهو له لاپه زهي -
 به يازه كان و كهشكوله كانا ماوه توهو كه بي گومان نازووخي پاشه
 ژوژي ويژهي كوردي يه .

عارف وهكوو ژوربه ي هونهراني تري كورد شهيداي ديمه ني
 جواني هه وشار بووهو له گهل شميشه جواني و شنگي يباركه دي
 شوه ندهي تر ئاگري كورتزمه كي خوش كړدوهو بهم چه شنكه وتوه
 ته ناو كوشي هونراوه ووهو هونراوي به بهژن و باللي ياره شوخو
 شنگه كي هه لريزاوهو له گهليا كه وتوه ته رازونيازو بويه به
 پاريزه وه ئه لي :

ديده بي جلاي سورمه ي ديده كهت	دل بي ياد گول نهو دهميده كهت
نهر شو خاوش بو گلراوش بو	نهر شيد تاوش بو زوخا و تاوش بو
خه يال نهر بي نه قش خالت مه شغوول	دنيا نهر بي دين ديده ت مه قبول بو
يا خوا شه ويا گه ي پدرا ره وغه مبو	يا شا شيد ما واي شين و ماته م بو
طاقت نهر بي تا ق نهر و ت باقي	گيان نهر نه سرگرده ر دجلوه ي ساقي بو
نهو مه حكوك به له و جهه ستي ره قه مبو	نيد مه سلوك نه سلك رشتك عده م بو
زبان نهر بي ذكرنا مت ناطق بو	له بان نهر بي فكر خامه ت شايق بو
شه ولال بونه به خت شه حوالات و يش	شيدنه نوشونيش بي غه مغه زاي نيش
خا طر بي خوطور و به يضا ي جه مالت	عدين بي مهردو مهك نوو ز نماي خالت
شه وه ره سرده فته رصفحه ي خه طه ربو	شيدمه حرووم نه دين عدين كه و نهر بو
هه وه س بي هه واي گهرمي مه يل تو	نه فهس بي ديده ي سورمه ي كه يل تو
شه وه ره رگه رده لوول غم ره فيقش بو	شيدمه مه ددبا ب را ي طه ريقش بو

ئا رەزوو بە مەیل لە قای دیدارت
 تە مەننا بێ شەوق دیدە ی بيمارت
 ئەو ھەر نا کام بۆ پەیی مرا دویش
 ئیدەھە مەسە سام بۆ ساختە ی دەروونیش
 تەرسا بێ زنا رمورغ چەلیپات
 موغ بێ نارە شق بالای سەول ئاسات
 ئەو دا یم بەستە ی دا مەبەلا بۆ
 ئید وە سۆزنا ر غەم موبتەلا بۆ
 مە یخا نە بێ مە ی لە عەل مە ی بارت
 خا نە قا بێ شەوق جەو ی دیدارت
 ئەو ھەر خەرا بات و یێرا نە جا بۆ
 ئید خالی نە فکەر ذکر ئەللا بۆ
 (عارف) ئەر بۆ وە صل ئا زبیرا ضی بۆ
 حالش مۆستە قەبل ئەر صەدما ضی بۆ
 ئەو مە ھجوور نە جەم زومرە ی یاران بۆ
 سەر طوغرای دە فتەر سیا کاران بۆ
 واتە : ئە ی دلداری شۆخ و شەنگە کەم ، چا و بێ کل کیشانی
 چا وە کەت و دل بە بێ پشکووتنی گۆلی تازە پشکووت ، ئەگەر ئەو
 خەوی لێ بکەوێ یا خوا گلارای بێ و ئەمیش ئەگەر ئارام بگرێ
 یا خوا زوخوا ببێتە ئاوی . کەلکەلە ئەگەر بە بێ نە خشی خالت
 خەریک بێ و دنیا ئەگەر بە بێ دیتنی دیدەت پەسە ندبێ ، یا خوا
 ئەو جیگە ی پەژارە و خەم بێ و ئەمیش ھەر لە شین و وەر ھەم بێ .
 تاقەت ئەگەر بە بێ تاقی برۆت بمینێو گیا نیش ئەگەر ببێتە —
 سەرگەردو سەر مەشکانە ی مە یگێژ ، یا خوا ئەو لە سەر رووی رۆزگار
 پاک ببێتە وە و ئەمیش بە کشتەکی نە بوون سەرە و ژیر بێ . زمان ئەگەر
 بە بێ یادی ناوت بیتە قسە ، لیویش ئەگەر بە بێ بیرى خامەکی
 زلفەت ئا رەزوو مە ند بێ ، یا خوا ئەو لال بێ و ئەمیش بە بێ ئیش و
 نیش نە توانی ببزوێ . بیرێ کە بە بێ بیرى جوانیت بیتە دلداریو
 جاوێ کە بە بێ بە بەلە ی خالت بڕوانی ، یا خوا ئەو ھەر بیتە سەر
 دە فتەری لاپەژە ی مە ترسی و ئەمیش لە ئاوی کەوئەر بۆو ەری بێ . —
 ھەو ەس ئەگەر بە بێ ھەوای گەرمی تۆ ھەو ەس کا و ھەناسە ئەگەر
 بە بێ ھەناسە ی تۆ بژی ، یا خوا ئەو ھەر گەردە لوولی خەم ببێتە

هاوهلی و ئەمیش رۆی رزگاری لێ بیگرری و خوا ئەدا ماوهلی.
 فەلە ئەگەر بە بێ خاچی ئەندامت ژیا ن باتە سەرو موغ بە بێ
 ئاگری ئەوینی بالای وەکوو سەولت کژنۆش کا ، یا خوا ئەوهمیشە
 بە داوی بەلۆه گرفتاری و ئەمیش بە بێسە ئاگری خەم دوچار
 بێ . مەخا ئە ئەگەر بە بێ بادە لایوت بێ و خا ئەقا بە بێ شەوقی
 دیدار و نیتوت بێ ، یا خوا ئەو شوپنە وێران و خاپوور بێ و ئەمیش
 لە یادی خوا دوور بێ . (عارف) ئەگەر بە بێ دینی یار رازی بێ ،
 لە خوا م ئەوێ لە جەمی یاران دوور کەوێتەووە دەربەدەر بێ و—
 ناوی لە ریزی گوناگاران دا بنووسری .

عارف ، ئەو پەردە دا ئەدا تەووە ئەکەوێتە کوژی مە نۆ—
 شانی خواناسی یەو . مەبەستی عارف لە مەخا ئە راستەقینەو
 مەستی خواناسان لەو شوپنەدا گەشتن بە دەرگای خوای مەزنە کە
 ئەبێ لەم رێگەدا گەلی ئەرک و رەنج بکێشری . ئەو روو ئەکا تە
 مەگێژی مەخا ئەو پێی ئەلی : ئەی مەگێژ ، وەرە قوربانی جامی
 مە و مەبەکتەم ، لەم کەووە دا یەرەدا تۆ ناوەندی هەموو خواناسان
 و خوا پەرستانی و بۆیە خواناسان رووت تی ئەکەن . دەسا پیاڵە
 بێ لەو مەبە کە خواناسان ئەخۆنەووە بۆم بێنەو بە چاوەشیش
 بلی بە دەف و تەنبوورو بەر بەت چەند هەوا بیکم بۆ لێ بـدا و
 بەزەیی پیا ما بێ و پەژارە دەروونی ئالۆز و م بڕەوێتەووە ، وەکوو
 کە ئەلی :

ساقی وەرە قوربانی مە و جامی مەیتەم
 قوربانی قەدی هەروەکوو نەوژوستە نەیتەم
 لەم دا یەرە دا مەرکەزی زومرە عورە فایی
 مە بێنە فدا ی حەلقەیی مەستانی حەیتەم

موږ ب به هوای جلوهی یار لیده هوایی
 قوربا نی دهف و بهر بهت و ته نبو ورونهیت بم
 جانا وره روحمی له گهډل نه مهسته گه دایه
 قوربا نی شکو و سه لطنه ندهت و به زمی کهیت بم
 دنیا وه کوو فرده وس له بهری با غی جه مالت
 قوربا نی گول و سونبول و نه سرین ونهیت بم
 بهو له شکری خوینر یژی موژته (عارف) مه قتل
 که یخه سه روی، قوربا نی سپای مولکی ره یت بم
 نهو له علی رهوان به خشی تو ثارا می دلانه
 حاتم نه سه بی خوم بهفدای جو و دوطه یت بم

سهی همه سهافا خانیهی

(۱۲۱۲ — ۱۲۸۰)
 ~~~~~

بوژی گه وره ی دئی سهافا خانه	مایه ی شانازی شاخ و دا خانه
نه ستیره ییکی زور گهش وروونه	لهویژهی کوردا وه کو ههستوونه
سووتا وی زولف و نه گریجه و خال	گیانی هه ر ئیستاش و یل و عه و داله
له پینا و دوو کیژنه شمیل ورووا	سووتا و بلیسه ی بهرز هه و بوو له یال
دهردی دهروونی ده پژی به سوز	نهو سوزهی بووه تویشو و بهر هی هوز
هه ر نهو سوزیه داخی نایه دل	که بچریکینی بو دوو دا نه گول
که بچریکینی بو هه ر دوویاری	به ده نگیکی بهرز بلی به زاری:
سه رسیوک بی ناز، با خان بی رنگه	بلیو خه مبارو شا جو دلته نگه
نازای شکا وی بی جهرا حه خوم	بی جیهان ثارا و بی سورا حه خوم

نه ستیره ی گهشی نه شوینه مان ناوی سهی همه سهافا خانیهی
 له سهی یهکانی دئی سهافا خانیهی هه وشاره که له سالی ۱۲۱۲ ی -
 کوچی هه ر لهو دئی بهدا پیی ناوه ته مهیدانی ژیا نهوه و هه ر له -
 ویش دا پیگه یشتووه . له مندالی دا له لای باوکی خهریکی خویندن

بووه و پاشان چووه ته حوگره ی فقهییا ن و بو خویندن هه مووی هه و-
 راما ن گهژاوه و له پاشا له مزگهوتی (دارا لاحسان) خویندنه که ی
 ته و او کردووه و گهژاوه ته وه زیډو مدلبه نده که ی خو ی و خه ریکی
 رینوینی خه لک و وانه و تنه وه بووه و ته و سا که و ته وه ته گهژان و
 ماوه بیگ له دئی کوچک چه رمگ و باینچوو گه ون توو بووه وله پاشا
 گهژاوه ته وه سه فا خانو له و یوه چووه ته دئی تیله کو و پاشما وه ی
 زیانی به رینوینی خه لک و وانه و تنه وه برده وه سه ر تا له سالی
 ۱۲۸۰ له ته مه نی شه صت و هه شت سالی دا کوچی دووایی کردووه و-
 له ویدا نیژاوه .

وه کوو نه گیزنه وه سه ی هه مه سا دق زور جوان و پیکه و ته و و ده نگ
 خوش و سوارچاک بووه و له تافی جوانی دا دلی چووه له کچیک به
 ناوی سوراحی و پاشان مارهیان بوی بریوه و بهر له گوینانه وه ی
 نه و کیژه مردووه و ته ویش له داخا سه ری خو ی هه لگرتووه و بریاری
 داوه که ئیتر نه گه ژیته وه دئی سه فا خانو به ده شت و کیوا و یل
 بووه و خزم و کهس و کاره که ی چوونه ته شوینیا و بر دوویا نه ته دئی
 ته و یله و دا وایان له شیخ عوسمانی سه را جوددین کردووه که بو ی
 بیاریته وه تا حالی بیته وه سه رخو ی ، بهم جو ره ماوه بیگ له ویدا
 ماوه ته وه و له پاشا که و ته وه ته گه شت و گیل تا ری که و ته وه ته
 دئی کوچک چه رمگ و چه ند سالیگ له ویدا ماوه ته وه و سه ی هه مه
 سه ی کوچک چه رمگی خوشی لی ها تووه و کچیکی بووه به ناوی جیهان
 ئارا بو ی دیاری کردووه که چی ته م جیهان ئارا یه ش تووشی نه خوشی
 بووه و مردووه و ته مها سه ی هه مه سا دق به جار ئی شیت و شهیدا بووه و
 ته م هونرا وانه ی هونیوه ته وه که ته لی:

(سەرسيۆك) بئى ناز ، (باخان) بئى رەنگەن
 (بئۆ) خا طرزىز ، (شا جۆ) دلتەنگەن
 ئەعضاى شىكستەى بئى چەرا حە خوەم
 بئى (جىهان ئارا) بئى (صورا حە) خوەم
 واتە : باخى سەرسيۆك و باخان و سەرچاوەى بئۆ جۆگەى
 شا جۆ بئى رەنگ و دلتەنگەن ، منىش ئازاى لەشم شكاو وە كەس نىيە
 بىگرىتەو و ئەبى بئىم : بئى جىهان ئارا و بئى سورا حەخۆم .
 وەكوو ئەلئىن سەى - حەمە سادەق لە ژا و و شكاردا بئى وئىنە
 بوو و لە كۆو كەنى باينچۆو گەو ن توو دا بەهۆى بازەو خەرىكى
 راو و شكار بوو . رۆژيكيان ئەكەوئىتە دووى بەچكە شاھىنيك و
 وازى لى ناھىنى ھەتا ئەھيپىكى و ئەوسا ئەم ھۆنراوانە ئەھو-
 نىتەو :

يارا ن صەيا دىيم ، ياران صەيا دىيم
 چەند موددەت نە پاى ھەردان صەيا دىيم
 جە بەند سەوداى خەم سەرئازا دىيم
 فارغ جە مەينەت دايم دلشاد بىم
 چونكە صەيا دىيم كەردەبئى بە خۆ
 رام كەفت وە محال خاك سياكو
 دىيم نەوژەس بەجەى سەى شەھبازى
 تەژلان شەشدانگ شىرىن پەروازى
 تەژلان شەشدانگ جە ساپەر وەردە
 تازە جە تۆى لان پەروازش كەردە
 ئاما وە گوزەر وىەرد وە لام دا
 سەى بآلش مالا وە سەر تا پام دا
 وە ضەرب مامئز قولوھى ناھوون
 دا جە مرخ دل كەردش سەرتنگوون
 جە قەدىم بەدەتەر صەرى بىمەو
 چەند موددەت گىلام لانەش دىمەو

لانهش نه جایی بدرز بی ماوا
 جای دستزهس من به ئەو نهیاوا
 ئەمجار ئەتاشی صهیا دیم ئاوەرد
 کۆلیتم نه پای ئەو لان بنا کەرد
 هەرتا چەند موددەت نه پای شوئش بيم
 ئارا گیلەکە ی دەور دۆنش بيم
 به چەند سیاست ئاوەردم وه دام
 هوونم بی به ئاوەرد تا کەردم رام
 نەمز صهیا دئی کەفتەنش نه شوون
 مەزانا مەکان مەلۆنش جه کۆن
 " مادی " جە ی وەرتر چەن بازیت وانان
 هیما خدیو خو بازت نەزانان
 واتە : من ماوه ییک له پای هەردانا راوچی بووم بۆیه
 ئەو ماوه له خەمو مەینەت ئازادو دلشاد بووم، چونکە راوچی -
 یەتیم کردبووه کاری خۆم تا رۆژیکیان ریم کەوتە تیلە کۆو
 لەویدا شابازیکی سپیم دی که له سپهردا پەروەردە بوو بوو
 تازە له ناو هیلانەدا هەلفری بوو، لەپڕ ئەو شابازە هاتە لام
 بالی ساویدە من داو دلمی به جارێ بردو من که هەر له مێژەوه -
 شیت و لێوه بووم، ماوه ییک بەشوین هیلانەکە ی دا گەژام وئەسا
 ئامرازی راوچی یەتیم هینا و کۆلیتیکم له پای ئەو هیلانەدا دروست
 کردو ماوه ییک ئاوارە ی بووم تا ئەوم خستە داو، بەلام نەمزانی
 که راوچی ییکی تر کەوتوووە ته شوینی ئەو، ئەوه بوو که به هۆی
 ما مێزو قولاوێ ناخوینەوه ، پەلهوهری دلم پیکرا و ئەوسا دلسارد
 بوومەوه و دیسان خەم و پەژارە دا میگرت .
 سە ی حەمه سادی وه کوو زۆربە ی هۆنەران ی تر سەرەتا گراوو
 سەودا سەر بووه و دستی کردوووە ته هۆنینهوه ی هۆنراوی دلدار ی و
 له هۆنینهوه ی ئەم چەشنه هۆنراوه یهش دا سەرکەوتوووه بۆیه زۆر

بەي ھۆنراۋەكانى دلدارين . ئەوا چەند ھۆنراۋىكى ترى ئەم
ھۆنەرە دىنين كە ئەللى :

خەم كۆتايىت بۆ، خەم كۆتايىت بۆ
ئەي خەم سا ۋەسەن با كۆتايىت بۆ
خەفەت بۆ ۋە سەر با دمايىت بۆ

مەينەت ۋەس بىسەت بەزم ئارايىت بۆ
ھىجران شەگارت نەدارۇ پايان

فیراق صوبح تۆ كەي بۆ نمايان ؟
خەيال خامۇش بەرھەر سات جە لايلى

ۋەسۋاسە ۋەس كەر ھەر سات سەودايلى
ھەناسە سەرد باي ۋەس بىكەردوۋدى

نالە ۋەس كېشە نالەي بى سوۋدى
طاقەت ۋە طاق باي بگىرە طاقت

سا دەخىل ئەي لەيل بازم فیراقت
ئەي دل ۋەس كۆلە با پېرېت جەھوون

ۋەس بگرە چون گز شەرارەي سەبوون
چەم بىنايىت شى ۋەس كەر ئەنگىزە

ئەسرین بىت ۋە ھوون سا ۋەس بىزىزە
شادى ۋەكۈۋ شىت ھىچ نەدارى شۆن

ئاخ دەماخ جە كۆي يە نەبىەنى تۆن
بەنمانى جارئ سەرگۆشەي كۆلۈ

ئەي سىا جە دەور مەن كەرى ولاء
"صادق" دەماخت لىت بى دەماخەن

كەيفەت بى كەيفەن ، شادىت ناچاخن

ۋاتە : ئەي خەم سا دوايى بەينەۋ وازم لى بىنە ، ئەي -

دوۋرى سا بەس كەۋ شەۋت كۆتايى نىەۋ بەيانى تۆ كەي دىيىت ؟ ،

ئەي بىر بى دەنگ بە ، ھەر ساتى لە لايىكەۋە شتى ئەخەبەتە دلم ،

ئەي ھەناسە ياخۋا ساردەۋە بى ، كەم دوۋكەل بگە ، ئەي نالە ، كەم

نالەي بى سوۋدبگە ، تەي تاقتە دەسا تاقتە بگرە ، سا ھانا يەئەي

یار رزگارم که له دووریت ، ئەی دڵ کەم بکۆلە با لە خوینا
 پربیت و با گرت وەکوو گزی بای سەبوون هەموو شوینیک داگری،
 ئەی چاو با فرمیسکت هەر بژژی ، ئەی شادی وەکوو شیت جی و
 شوینت نیە . ئەی سادق دیارە زۆر ناشادو بێ کەیفی کەئەمانە
 ئەلئیت .

میرزا عەبدوللای خەیاڵی

(۱۲۹۴-۱۲۱۳)

=====

مەلی سەرچلی گۆلزاری وێژە   نەواکەیی بو دڵ مەرھەم و چێژە
 ئەستێرەییکی گەش و ھاوزمان   شەیدا بە باخوساری نیشتمان
 شەیدای سروشت و بەرژەوہندی جوان   ھەلبەستی وەکوو سەرچاوەی رەوان
 ئاشنا بە بیر ھەموو وێژەران   شەیدای ھۆنراوہ و دوری ھۆنەران
 لە پینا و شوخی بەناوی شەوہو   سووتا و بلیسەیی چووە تیلەکو
 بە وینەیی بۆلبۆل بۆوہ ھەردە گیل   نالەیی دەروونی چووە کەژو کیل
 ناچار شەمالی کردە راویار   پەیا می پێدا بجێ بو لای یار
 بەلێ ئەم مەلەش کەوتە داوگۆلی   سەرئەنجام نیشتە با نی سەرچلی
 ژینی راہوارد بە خەم و تالی   ناوی ھەلبەستی کردە "خەیاڵی"
 ئەستێرەیی گەشی ئەم شوینەمان ناوی "عەبدوللای" وکوژی
 " مەلاقادر " ونازناوی " خەیاڵی " یە . لە بەیازیکی کۆن دا کە
 نزیکەیی صد سالی لە مەوہپیش نووسراوہ ، ھاتووہ کە میرزا عەبدو
 للای خەیاڵی لە سالی ۱۲۱۳ ی کۆچی لە ھەوشاردا ھاتووہتە دنیاوہو
 لە سالی ۱۲۹۴ لە تەمەنی ۸۱ سالی دا کۆچی دوا یی کردووہ . ئیتەرلە
 بارەیی پلەو پایەیی زانستی " خەیاڵی " یەوہ شتیک نازانین و جگە
 لە چەند پارچە ھەلبەستی شتی ترمان بەدەستەوہ نیە . ئەمخەیاڵی یە

غەيرى "خەيالى مەريوانى" يەكەلە سەدەي دەھەمى كۆچى دا زىاوە
 خەيالى ۋەكۈۋە زۆربەي ھۆنەرانى تىرى كورد شەيداي دىمەن
 ۋە چاۋەندازى كۆيستانان بوۋەلە پال ئەمەشەۋە شۆخ ۋە شەنگى
 يارە خۆشە ويستەكەي ئەۋەندەي تىر ئاگرى كور تېژمى ھۆنراۋى گەش
 گردوۋەتەۋە. بەلى كچىكى شۆخ ۋە شەنگ لە ھەرىمى تىلەكۋە يا
 سىاكۋ بوۋەتە ھۆي ھەلقولىنى سەرچاۋەي ھۆنراۋى .

خەيالى لە پارچەھەلبەستىكى دا باي شەمال ئەكاتە
 نىرراۋو پىي ئەللى كەئەي شەمالى خۇشپۇن ، خىراكەۋو زوۋ بچۇ
 تىلەكۋو بىرۇ بۇ ئەۋ شويىنە كە دلدەرەكەمى تىدا نىشتوۋەۋە ۋەكۈۋ
 دلسۆز لە لاي دا نىشەۋ زلفەكانى بەسەر گۇناكانيا بلاۋبكرەۋەۋ
 بىشەكىنەۋەۋ پاشان پىيەللى: " خەيالى" ۋەكۈۋ "قەيس" بۇ تۇ
 شىت ۋە لىۋە بوۋەۋ ئارام ۋە ئۆقرەي لى بىراۋەۋ بە ھىۋاي دىتنى
 تۇيەۋ بەيى تۇ رەنچەزۇيە :

شەمال ۋە شىبۇ ، شەمال ۋە شىبۇ	شەمال شەرىف بۇي عەطر ۋە شىبۇ
قەطرە دەر ۋە جەخت مدارات نەبۇ	بشۇ ۋە ماۋاي ملىك "سىاكۋ"
بشۇ بەۋ مەكان قىبلەم تىنشتەن	جە سەرتا دامان نوورپىداۋەشتەن
دەخىلم دەخىل باد سەردى ئۇش	عەرض بەندەي ۋىت مەكەر فەرماۋش
مەشىۋە يانەي باۋان لەىلم	جە لەىلى فېشتەر ۋەفاۋ مەىلم
ۋېنەي دلسۆزان بىنەشە ۋە لاش	دەستەي زلفاناش پەخش كەرنە گۇناش
مەبا دا قىبلەي ئا ھوۋى ۋە حش چەم	بىدار بۇ جەخاۋ بوينۇ ستەم
ۋەختى ھۆرىزا جە شىرىن خاۋان	مەۋىنۇ زلفان موشكىن ولوان
دىسان جە نۆۋەبە قەطرەي گولۇ	پەرداخ مەدۇ زلف تەفرقەي خامتاۋ
عەكس مەدۇنە جام جە مەن جام جەم	مىل ۋە سورمەي طوور مەمالۇنە چەم
كەم كەم طوغراي لەىل بىكەرەۋەبۇ	ئەلبەت مەۋاجۇ شەمال ئوغر بۇ

به‌رِزه‌ی رازان وه دلّی پُرفام
 بواجه ئه‌ی له‌یل صاحب‌شهرط شوون
 "خه‌یالی" چون قه‌یس گرتش دامانم
 واتش چهند رایّی که ده‌لیل مه‌ندهن
 جه‌و سه‌بب مه‌حرووم دیدار یارم
 وه‌رنه‌کّی طاقت فراق توشه‌ن
 عه‌رز سّلامت به‌ من سپه‌رده‌ن
 سائهر توّ چون له‌یل، حالّ زان ده‌دی
 وه‌رنه مه‌حالّ نه‌ کهس وه‌ته‌ماش بو
 چیشه‌ن بزانه راگه‌ی صه‌وابش
 ته‌لبه‌ت وینه‌ی له‌یل شه‌هدشه‌که‌رِیز
 یا چون صه‌وبه‌ر شا زاده‌ی کشمیر
 یا چون هومه‌یلای په‌ریزای په‌ری
 یا چون گوڵه‌ندام گوّلشای بن هلال
 یا خو به‌ وینه‌ی مه‌نیجه‌ی تورران
 دوو مثقالّ شه‌ریه‌ت له‌معل بی‌گه‌ردش
 یه‌ک مثقالّ جه‌خالّ وابه‌ین لیمووش
 بی‌چش نه‌ کلف ما وه‌ری وه‌لام
 به‌ شه‌رطمان بو شه‌مالّ هوشیار
 "خه‌یالی" ئا گیان جه‌لاش مه‌نده‌بو

ده‌ست به‌ سینه‌وه وه‌نه‌ش که‌ر سّلام
 هه‌کیم ده‌ردان حالّ زان مه‌جنوو
 من جه‌و بوینه‌وه به‌ی زیّد ئا مانم
 زمسان توّژ دام نه‌ راگه‌م ته‌نده‌ن
 ئه‌ینتظار به‌ دین دوّست دلّدارم
 شه‌وو روّ تاسه‌ی دیدار توشه‌ن
 به‌ خاک قدووم پای توّم ئا وه‌رده‌ن
 باخه‌به‌ر جه‌ قه‌یس ویلّ چوڵگه‌ردی
 وا عه‌رزت که‌ردم نه‌ونه‌مام تو
 جه‌ج ته‌که‌به‌ره‌ن واجه جه‌وابش
 یا خو چون شیرین خاطرخوا‌ی په‌رویز
 یا خو وینه‌ی زین بوه‌تان جزیر
 یا خو به‌ وینه‌ی زوهره‌و موشته‌ری
 یا خو چون عه‌زرای صاحب زلفوخالّ
 یا چون زلیخای سه‌ردار حوران
 نیم دره‌م جه‌گه‌ردن صوراحی زه‌ردش
 نیم دره‌م ژاله‌ی بان تاق ته‌بروش
 پېش مه‌بو ساریش ناسوړکه‌فته‌ی زام
 با وه‌ری ته‌حوالّ سّلامه‌تی یار
 گیان وه‌ تو پېشکه‌ش وه‌له‌یل مه‌نده‌بو

خەلیفە ئەلماسی گەزەردەرەیی

(۱۲۲۰-۱۳۰۵)

~~~~~

بوژی بەرزی هەوشاری زمان دلی هەمیشە پزە لە رمان
پیریکی زاناو بەرزو روشنبیر بەلام زۆرمات و خەمبارو زویر
شیوەی هەلبەستی دەرویشی تەرزە بۆیە ناوەکە ی بەم تەرزە بەرزە
بیری هەمیشە بەلای ئایینە بۆیە سووتاوی گزە ی ئەوینە
رشتە ی باسەکە ی ئەگریجە و خالە کۆلمو روومەت و چاوانی کالە
ئاشنا بی بوو بە شیوە ی و پزە وتە ی مەخا نەو پیاڵە و مەپزە
هۆنراوەکانی هەرتویشووی گیانە مەلی و زاوە ی ئەهوەنی ژیا نە
شیوە ی هۆنراوە ی هەورامانی یە وەکوو نیگاری و پینە ی مانی یە
ناوبانگی فەردی بەرزە لە و ناوە هەوشارو گەزووس خەمی نەماوە
ئەم هۆنەرە پایە بەرزە ناوی خەلیفە ئەلماس و کۆزی مەلا
مصطفای کۆزی مەلا عەبدولکەریمە و لە ساڵی ۱۲۲۰ی کۆچی لە دای
گەزەردەرە ی هەوشارا پێی ناو تە کۆزی ژیا نەو . گەزەردەرە -
دیییکە لە حەوت کیلۆمتری تیکا ن تە پە ی هەوشارا . لە سەردەمی
منالی دا لە لای باوکی خەریکی خۆیندن بوو و پاشا ن بە شیوە ی
فەتیکانی کوردستان رویشتوو تە ئاوباریکی کوردستان ولە لای
مەلا عەبدولکەریمی حوسەینی کە یەکی لە زانیان و خوشنوسانی
ئەو دەمە بوو ، ریزمانی عەرەبی و قورئانی پیرۆزی خۆیندوو و
لەو پە چوو تە سنەو بە خۆیندە کە ی کۆتایی هینا وەو گەزا و تەو و
زیدو مەلبەندە کە ی خۆی و پاشماوە ی ژیا نی بە وانە و تەو و
رینموونی خەلک بردوو تە سەر تا لە ساڵی ۱۳۰۵ کۆچی لە تەمەنی
۸۵ ساڵی دا کۆچی دوایی کردوو و لە گۆرستانی گەزەردەرە دانیژرا وە .

خەلیفە ئەلماس بەککی لە ھۆنەرانی ھەرەبەرزى کورد دیتە
 ئەژمار، وە زۆربەى ھۆنراوەکانى چیرۆکی و ئایینی یە، ئەو لە
 لایەن سەى نجم الدینی ھەمرۆلەو ھە نازناوی خەلیفەى پێ دراو،
 وە لەگەڵ ھۆنەرانی سەردەمى خۆیا وەکوو باوەجانى بۆرەكەى
 و مەلا فەرەجى بۆرەكەى ئەنجومەنى وێژەى پێک ھێنا وە . -
 خەلیفە ئەلماس جگە لە دیوانى ھۆنراوەکانى کە بە کۆشش و
 تەقلای نووسەر کۆکرا وەتەو ھەند بەراوى تریشى بە کوردی داناو
 کە بریتین لەم بەراوانە :

۱ - دقائى الاخبار : کە وەرگێژاوى فەرمايشتەکانى پێغە -
 مەبرى گەورەى ئىسلامە ، کە داگرى ۱۲۷۵ ھۆنراو ھە سەرەتای بەرا -
 وەكە بەم جۆرە دەست پێ ئەکا :

بىناى بى زەوال ، بىناى بى زەوال . پادشاى شاھان بىناى بى زەوال
 ئاگا دار حال تەمام ئەحوال . قەھار قەھىوومىھەنى ذولجەلال
 ۲ - مەلوودنامە : کە داگرى ۳۵۵ ھۆنراوى کوردی يەو يەكەم
 ھۆنراوى ئەم بەرژتوو كە ئەمەيە :

شەو دوا زەھەم رەبىعولئەووەل . ئاما وە جىھان موصطفای مورشەل
 ۳ - عەقىدەنامە : کە داگرى ۳۱۶ ھۆنراو ھە يەكەم ھۆنراوى
 ئەم بەراو ھە ئەمەيە :

خودا سازنا دەرختى نوورین . نام ئەو نیا شەجەرەتو لىھەقین
 ۴ - شەرچەو شىرو : کە چىرۆكىكى كۆنى كوردی يەو داگرى

۱۳۵۶ ھۆنراو ھە سەرەتای بەراو ھە بەم جۆرە دەست پێ ئەکا :
 ئەلھەمدوللارەبو لعالەمىن . بە نام بى چون جىھان ئافەرىن
 ۵ - بلوقيا : کە نزىكەى سى ھەزار ھۆنراو ھە ، وە ئاخرو
 ئۆخرى ئەم بەراو ھە نەماو ھە ، ئەوا ھەند ھۆنراو يەك لەم بەراو ھە بو

نمونه دینین که له باره ی پیغه مبهرا یه تی بلوقیا وه باس ئەکا :

بلوقیا لوا وه دهشت پاکێ ئاو وه شگهوار جای فەرەحناکی

درهختی جه ئاوئەو دهشت عولیا سەرکێشان به ئهوج تاج کبریا

نه بالای درهخت عهظیم سالار مورغی نه رووی شاخ گرتەبی قەرار

مورغ زەربین بال نه زووی ئهوشه جه ر ههرده م مهواتش ئەللاهوئەکبه ر

بلوقیا بهو مورغ زەربین دا سهلام عهلهیکش سانا مورغ وهش کهلام

بلوقیا به دل پهرسا جه بالدار جهی زیده تهنها چون گرتەن قەرار

وات : حهضرت خضر چه نیم یا وه رهن گوم کهردهی راهان به ئه وه رهه به رهن

بلوقیا دیا خضر ئاما لاهه سهلامش بکهرد خاکپاش بو ساوه

عهلهیکش سانا وات ئەی بلوقیا بهی چیش مهگیلی تو ده ور دنیا

واتش یا نه بی ! ویت مهزانی راس گیلانم جه شوون دین مصطفاس

خضر دا جهوا بوات ئەی بلوقیا ظوهور ره سوول دوورهن جه دنیا

٦ - دیوانی هونرا وهکانی خهلیفه ئەلماس : بریتی یه له

چامه وهله به سهو پارچه و چوارخشته کی . هونرا وه دلدار یهکانی

خهلیفه ئەلماس گهلی دلگرو پاراون . ئەم پارچه ههله به سه نمونه

ییکه له هونرا وه دلدار یهکانی ئەو که ئەلی :

قیبله م خه مینم ، قیبله م خه مینم قیبله م هه میشه بهی تو خه مینم

بهی تو ئەرا گیل رووی سه رزه مینم بهی تو نه مه نده رهن گ نه جه مینم

بهی تو لیلاویم ئاما ن وه جه م دا بهی تو ویم مه دان وه یا نه ی خه م دا

بهی تو مه گیلاوون بیدی وه بیدی بهی تو مهویه رووم وه نا ئومیدی

بهی تو شووم طالع سیا ستاره م بهی تو هجرا نبار جه زید ئا واره م

بهی تو زه نجه ژوره نه وه عه به س بیم بهی تو سیا بهخت بی نه واو که س بیم

"ئەلماس" هه ر بهی تو ده روونش هه ونه ساقیلم شرطن بزانی چوونه ن

واته : ئەی دلخوا زه که م ! من هه میشه بو تو خه فته تبار و زویرم

وهبۆ تۆ ئاوارەى رووى سەرزەویمو رەنگ لە تەوێلمدا نەماو،
 وە خواردەمەنیم پەژارەو زوخواوەو بۆ تۆ فرمێسک لە چاوانمەو
 بەخۆر ئەبارى، وە بۆ تۆ دەشت و کێو ئەگەرێم و ژيان بە نائو-
 مێدى ئەبەمەسەر، دیارە بەختم رەشە کە لە دلبەرێكى گۆل پە-
 یکەرێكى وەکوو تۆ دوور کەوتوومەتەو، من بۆ تۆ رەنجەرۆ بووم
 و دلم پێرى بوو لە خوێن، تۆش ئەبێ پەیمانى خۆت بە جى بێنى و
 خۆت بنوێنى و پەژارەى دڵ و دەروونم دەربێنى .

خەلیفە ئەلماس هەندى چوار خشتەكى هەیه کە گەلى بەرزو
 دڵگرو ناسکن، وە ئەم چوارخشتەکیانە نموونەییكى ترن لە ھۆ-
 نراوەکانى ئەو کە بە شیوەى کوردی ھەوشار ھۆندوو یەتەو وەکوو
 ئەللى :

هەتا ئەتوانى بژى بە خوشى ژینت مەخەرە ناوى پەرۆشى
 ئەگەر گەرەکتەنە مێنى ئەندۆت ئەبێ شەرابى گۆلگۆون بنۆشى
 واتە : هەتا ئەتوانى بە خوشى و کامەرانى یەو بەژى و
 هیچکاتى پەژارەو خەفەت مەخۆ، چونکە جیھان ئەو ناهێنێ کە
 ژيانى خۆت بخەیتە ناو پەرۆشى و پەژارەو، وە ئەگەر کاتى ژانیت
 پەژارە دەروونى داگرتوو بە خواردنەوێ قومی شەرابى مەخانەى
 ئەوینى یەزدانى خۆت لەو پەژارە یەرزگارکە . لە چوارخشتەکی
 یى تردا ئەللى :

هەتا کوو ماگى شایى رابوێرە خەفەتى دەروون لە دڵ دەربێرە
 لەبەر ھەوشارو مێرگ و چیمەن بنۆشە بادە ئازاکە دێرە
 واتە : تاژیان ت ماو بەشادی و خوشى رابوێرەو کارى
 مەکە کە بە پەژارەو خەفەتەو ژینت بڕواتە سەر، وە هەتا ئەتوانى
 لە بەر تاڤگەو لە ناو مێرگ و چیمەن لە ژێر ئاسمانى شینابە

خوښې بڼې و خهريکې خوار دنده وې با دهی مهیځانه یی تهوینی په زدا
نی به ، چونکه چهرخی گهر دوون ویستان یی بوښه و مهرگیښ لـه
په نادا به و تویش به بیر یی خو ته وده به .

نهجف خانی بایندور

(۱۲۲۷ - ۱۳۰۰)

~~~~~

نالهی دهر وون وقرچه وکزه ی دل با دهی گولگون ونه وخوانی جل
سوزه ی شنه ی بای ده می بهر به یا ن کاتی که دا یگرت لاپه زه ی که یا ن
گول ی به وینه ی شه و بو نه سرین به ده م سروه ی با هاته پیکه نین
کاتی ته و گول که نه یگرت به هوما یی تری خسته ته م رزه
ته و هوما زانی دلی سو و تاوه دهر وونی ته و او خوینی تی ز او ه
هون هون ته سرینی له دیده ری ز نالهی به هله به ست بو یار هله ری ز
هر ته و نالهی به و ته ستیره که له نا و میژووی ویژه دا زی ره
نه مانه هم مو تر فدی ویژه به نمونه ی چا مدی ته و بو یژه به
ته ستیره ییکی پر شنگ داری ویژه ، که بازیکی بال تیژه ، به
ناویش بو یژه ، نه و اخوا نیکی سهر چل ، شهیدای کولمی سووری وه کوو
گول ، نه ینا لاندوینه ی بولبول ، به نا ه و نالو کزه ی دل . ته م
هونه ره کورده ی سده ی سینزه هم می کوچی ناوی (نهجف خان) وکو ری
(قولی خان)ی گه ژووسی و له بنه مالهی (بایندور) ه . به پی یلی
کولینه ویکی زور که بو مان دهر که و ته و له سالی ۱۲۲۷ ی کوچی له
بیجا ردا نیی نا و ته مهیدانی ژبا نه و له سالی ۱۳۰۰ له ته م نه ی
۷۱ سالی دا کوچی دوا یی کرد و وه له دیی " نهجف نا وای " گه ژووس
دا نیژ را وه . ته م هونه ره وه کوو ته گیز نه وه گله یی هزی له هونه ره
وه کانی میرزا شه فی و خانای قوبا دی و ته لمان خانی که له پوری کرد و وه و

زۆرتر كاتى خۆى به خويىندىنەۋەى چىرۆكى " وەنەۋش و بەزەزا " و -
 "خەسرەۋو شىرىن " و " شانا مەى كوردى " و ئەم جورە پەراۋانە
 بردوۋەتە سەرۋ بەم چەشنە تا مردن لەگەل ھۆنراۋدا پىكەۋە بوۋە
 و ژيانى بە ھۆنىنەۋەى ھۆنراۋ بردوۋەتە سەر تا مردوۋە .

ئەم ھۆنەرە بەرزتر ھۆنەرچىكى ئەو سەردە مەى ھەرىمى گەز -
 ووس بوۋە ھۆنراۋەكانى گەللى پاراۋو دىگرو شىرىن، ۋەلە -
 ھۆنىنەۋەى ھۆنراۋدا سەرى كىشاۋەتە درگای ھەموو جورە ھۆنرا -
 وپكەۋە : دىلدارى، كۆمەلایەتى، ئايىنى. نەجەفخان لە پارچە
 ھەلبەستىكىا بەم چەشنە دىلدارەكەى ستايش ئەكاۋ ئەللى :

شىرىن سەھمناك، شىرىن سەھمناك	سەنگىن تەرچە خەۋف شاھ سەھمناك
قەدەت بەرزەن چۈن قولى پاي ئەفلا	گىسۋوت چۈن ماران كەتف شاي ضوحا
زلفت چىن جىنەن بەرزچىن بەستەن	بەۋىندى شا ما رەقەلب مەن گەستەن
مەر مەن تۈنانى طاقتەم چەندەن	تير ئەبىروانت نىمگىا نەم سەندەن
گۆشەى عەدىن ۋە خەشم نىگەى نازەۋە	دىل ۋە گەستەى مار بى ئىجازەۋە
جەمىن ۋە روۋى جام جىبەان نەماۋە	مەر جامەن ۋە دەس كەيخەسرەۋشاۋە
دەھەن ۋە لۈلۈ لۈلۈ مە گەنچەۋە	لەۋ ۋە دوز ئەفشان گەۋھەر سەنچەۋە
چاى زەنەخ ۋە ئاكەۋ شەرىمچەۋە	دەرمانەن ۋە لالى باش ھەكىمچەۋە
سەدرش ۋە سەدەف دەرپا بارەۋە	خال چۈن گۈل ۋە نەقش چىنى كارەۋە
رەكب وساق رەل بەر رەفتارەۋە	بەر شىۋەى توركى كەس نەدارەۋە
(نەجەف) نەۋ دەمدا غەلطان پاش بو	سەرگەرد لەنچەى ئاماۋ لواش بو

ۋاتە : ئەى شىرىنى خاۋەند سام، سامى تۆۋەكوۋ سامى شايپىكى
 ستەمكارە ۋە قەدۋ بالات لە لووتكەى كىۋان بەرزترەۋ پەلكەكانت
 ۋەكو مارانى سەرشانى ئەزىدەھاكەۋ زلفت چىن جىنەۋ بەرىزچىنى
 بەستوۋەۋ ۋەكوۋ شامارى دلى مەنى گەستوۋە، مەگەر مەن تۈنانى ئەم

ھەموو سەھم ھەيە کە تۆ بەو ھەموو سەھم و زۆرە فەرمان بەدە -
 یتەبروکانت تیر بەھاویژنە لەشەم ؟ ئیتەر تا کە ی خەشەم و قینی تۆ
 بییتە بەشەم ، وە ھەردەم بە گۆشە ی چاوانت بێدەیتە بەرنەشتەری
 غەمزەت ، ناوچە وانت خۆ وەکوو جامی جیھان نەما یەو وازانم ھەر
 ئەو جامە ی کە ی خەسەرەو شایە ، دەمت بە راست ئاوی ژیانەو -
 لێوانت دوورۆگەو ھەری لێ ئەباری و چالێ تینیت ئاوی کەوتەری
 تێدایەو ئەو ئاوە دەرمانی ھەمووی دەردەکانە ، سینگت قالکی
 زەریایەو خالێ سەرکۆلمت وەکوو گۆلێکە بۆ جوانی ئەندامت ،
 پەنجەکانت بە خۆینی دڵم خەناوی کردووەو بە ھۆی لەنجەو ناز
 تەوہ دلی (نەجەف) ی بیچارەت نوقمی پەژارەو خەفەت کردووە .
 نەجەف خان بە چەشنێکی ترستایشی دڵخوازە کە ی ئەکا و بەم
 جۆرە لێ ی ئەپاژیتەوہ :

چراخەم کەرەم ،	چراخەم کەرەم ،
شەوێ من و تۆ چون پەرمانەو شەم	نە جایی پیاواری بیاواین وە ھەم
سەرگۆی مەمانت وینە ی جام مە ی	بگرتام وە دەم بواتام ئۆخە ی
دوو گۆنا ی سوورت بگرتام وە مشت	سیامارانەت بوەستام وە پشت
دەست وە گشت ئەعضای بآلت بگەردام	داغ وە دڵ نەبیم ئەگەر بمردام
قیبەلم نەو دەمدا ئەگەر مەمەردم	پە ی مەردەنی ویم شادی مە کەردم

واتە : ئە ی دلداری خۆشەو یستە کەم ، بەزەیی پیا مابی و
 وەرە تا وەکوو پەپوولەو شەم لە شوینیکی تەریک دا بگەینە یەک و
 ئەوسا سەرگۆی مەمکانت وەکوو پیا لە ی مە ی بگرمە دەست و بلییم
 ئۆخە ی ، پاشان دەست بەدەم لە گۆنا سوورەکانت و لەو کاتەدا
 ئەگەر بمرم داخ لە دڵ نابم و بە مەرگی خۆم شادمانم .

دیارە نەجەف خان بەبێ ئەمەگی یارە کە ی ھەستی کردووە -

که به م چه شنه ئه لئى :

ژنان ليشان بو، ژنان ليشان بو
ئاخرکه مشه رطى هه رخديشان بو
ئهو به خهى يووسف ژن که ردش پاره
يووسف پيغه مبهه که ئا و ليا بئى
کهى خه سه وه پادشاي رووى سه رزه مين بئى
بارام پادشاي صاحب تاج وتهخت
مه جنوون طفلي بئى نه مه کته ب خانه
خودا بشيونو خال ئه سمهه سا شان
من که هو شدا ربيم ژن بئى هوشم که رد
يه (نه جه فخان) وات بهى عيلات وهن
ژنان نيمشان خودا شناسه ن
واته : هه ندي له ژنان گه لئى بئى ئه مه گن و ئه م بئى ئه مه -
گى يانهيان کردو وه ته پيشه ، صه دان وه کوو به لکيس به لگن بو
ئه م قسه مه ، يووسف که پيغه مبهه بوو به هوئى فرو فيلى ژنه وه
حهوت سال که وه ته زيندان وه هه ر ژن بووه هوئى ده ربه ده رى ئا ده م
له به هه شت ، کهى خه سه وه که پاتشاي رووى سه رزه وى بوو به هوئى
فرو فيلى ژنه وه له نا وچوو ، باراميش به بئونهى ژنه وه نه ووى کرده
کوئل و رووى کرده کيوان ، مه جنوون که مندالي بووله قوتا بخاندا
ئه بخويند ، به هوئى فرو فيلى ژنان وه شيت و ديوانه بوو ، خوانه وه
خالانیا نه بشيونئى ، چونکه کهس ناتوانئى له لايان به سه يته وه ، من
که وشيار بووم ژن بئى هو شمي کردو ئالقهى خو لامى ژنم کرده گوئى
من ناليم ژنان هه موويان وانه ، به لکوو زور بهيان خواناسن و
خاسن ، هيوادارم که عيلاتى وهن خويان له ژنانى مه کربا ز لاده ن و

نەكەونە داویان .

ئەم ھۆنەرە ۋەكۆۋ ئەلئىن گەللى ھۆنراۋى كۆمەلەيتى و
ئابىيىنىشى ھەپە كە لە بەيا زەكان و كەشكۆلەكان دا تۆماركراۋە و
خەلگىش ھەندىكىيان لە بەر كىردوۋە ، بەلام ئىمە ھەر ئەۋانەمان
كەۋتەدەست ، ئەۋانەش ۋا دەم بە دەم ئىگىرنەۋە لەبەرئەۋە
نىۋەۋە ناتەۋاۋ لەبەريانە ئەۋە بوۋ كە لىرەدا باسما نلىيانە
ۋە نەكرد .

مەلا ئەبۇوبەكرى يۈسۈف

(۱۲۳۹ - ۱۳۰۲)

~~~~~

ھۆنەرى بەرزى ھەرىمى ھەۋشار	ۋتەى بەۋىنەئىتەللى دەستەۋشار
مەلى كەلگەلەۋىۋىژەى كورد زما	شەپداى دىمەن ۋدەشتى نىشتان
گا سەرچاۋەپى ئەكا تە باسى	گا نىشان ئەدا خۆى بەكەسا سى
گا لە دىمەنى جوانى كوردستان	لە ئاۋى روۋنى سەرچاۋەى كۆپستان
كورتۇم ۋەرئەگرى لەسۋشتى جوان	يانى لە سۆزى شىمالى شۋان
گا دل ئەدا تە چاۋو بىرۋوخەت	ھەلبەست ئەكا تەرەۋزەۋەى خەفەت
گا خۆى ۋىل ئەكا بەدەشت ۋەھەدا	گا ئەتلىتەۋە لە كەژو زەردا
گا ۋەكۆۋ بولبول ئەۋا ئەخوينى	بەسۆزەۋ ئارام لەخۆى ئەسپىنى
بۆيە "يۈسۈف"ى كوردە نازناۋى	چۈنكە ۋەك بولبول سوۋتا ھەناۋى

ئەم ھۆنەرە ناۋى " ئەبۇوبەكر " ۋ كۆرى " موحەممەد " ۋ ناز
ناۋى " يۈسۈف " ە ۋ بە پىۋى ئەۋ ئاگەداريانەى كە كەۋتەۋەتە
دەستى ئىمە لە سالى ۱۲۳۹ ى كۆچى لە ناۋچەى ھەۋشارا پىۋى ناۋە
تە مەيدانى ژيانەۋە ۋ لە سەردەمى منالدا ھەر لە ھەۋشارخەرىكى
خويندن بوۋەۋە پاشان بە شىۋەى فەقىكانى كوردستان بەگەللى شارو

نا وجه و دئی کوردستان دا گهژاوه تا بووه به مهلائیکی شارهزا و
 نهوسا گهژاوه تهوه ههوشارو پاشماوهی ژیا نی به ریئموونی خه‌لک
 و وانه وتنهوه بردووه ته سهر تاله سالی ۱۳۰۲ له ته مه‌نی ۳ عسالی
 کوچی دوا یی نه‌کا و ههر له ههوشاردا نه‌نیژری .

یووسف یه‌کی له هه‌نه‌رانی گه‌وره‌ی هه‌وشار دیته ژمار، نه‌و
 هه‌نراوانی که له نه‌وه‌وه ماوه‌ته‌وه به‌یتی یه له چهند پارچه
 هه‌لبه‌ستی دل‌داری و سروشتی و ئایینی، به‌لام هه‌لبه‌ستی دل‌داری -
 زو‌رت‌ره و نه‌ویش وه‌کوو هه‌نه‌رانی کوردی سهرده‌می خو‌ی دیاره زیاتر
 هه‌نراوی دل‌داری هه‌نیوه‌ته‌وه . هه‌نراوه‌کا نیشی کو‌نه کراوه‌ته‌وه و
 ته‌نیا له‌نا و به‌یازه‌کان و که‌شکو‌له‌کانا هه‌ندیکی تو‌مارکراوه . -
 نه‌مه‌ش وینه‌ی هه‌نراوی یووسف هه‌که نه‌لی:

غەزەڵ هەردە، غەزەڵ هەردە	شە وە‌له‌ده‌ی وه‌حش غەزەڵ هەردە
جە‌لد سە‌بوک خە‌زە‌نە‌گۆ‌ل چە‌ردە	را‌وه‌ده‌لە‌یله نه‌وای ره‌م کە‌ردە
مە‌علووم تە‌جربە‌ی دنیات نە‌کە‌ردە	پیا‌له‌یی جە‌مە‌ی عە‌شقت نە‌وه‌ردە
جە‌بو‌نه مە‌یلت چە‌نی مە‌ن سە‌ردە	و‌ه‌ر نە‌کە‌ی چو‌ن تو‌ویش پە‌نه‌ان کە‌ردە
بۆ بە‌شقە نه‌وشای خە‌ط نە‌کە‌ردە	بە‌رقە‌ی نزا‌کە‌ت نا‌ز جە‌روو وە‌ردە
وا زبە‌کر رو‌و پۆ‌ش نه‌ولیمۆ‌ی زە‌ردە	دل هە‌وای کە‌له‌رم‌سینە‌ی تو‌ش کە‌ردە
غە‌زە‌ل و ات‌هە‌ی قە‌یس عە‌بدە‌ل هە‌ردە	پە‌ی سە‌یربا غە‌ی لیمۆ‌ی له‌یله‌مە‌ردە
بە‌ ویم مە‌زا نو‌م دنیا چو‌ن نە‌ردە	دو‌وشە‌ش تا وە‌سەر پە‌ی کە‌س نا وە‌ردە
بە‌‌لی مە‌ن بە‌ویم تە‌جرو‌به کە‌ردە	ه‌ای چە‌ند کە‌س نە‌داغ لیمۆ‌ی مە‌رو‌د
و‌ه‌ی گۆ‌نای گۆ‌لنا رسو‌ه‌یل رە‌نگ کە‌وه‌	ئە‌ی گە‌ردن صاف مینا‌ی بی‌ گە‌ردە
بە‌‌لی چو‌ن نە‌ی وە‌رتۆ‌ره نە‌ت بە‌ردە	ه‌ا کلیل باغ بە‌ تو‌م سە‌پە‌ردە
سا چو‌ن له‌یله کلیل پیم کە‌رم کە‌رد	سە‌پە‌ردم بە‌ تو‌شای پە‌شت پە‌ردە
"یووسف" چو‌ن یاران زا‌مش دو‌ونه‌ردە	هە‌نی نیم وە‌ تە‌نگ عە‌ذاب مە‌ردە

واته : ئه‌ی ئاسکی روومه‌ت گه‌ش ، دياره دنيا تاقی
 نه‌کردووه‌ته‌وه‌و پيالده‌یی باده‌ی ئه‌وینت نه‌خواردووه‌ته‌وه‌و ، بۆیه
 دلته له‌ حه‌نای منا سارده‌ ، ئه‌گینا جوانی وه‌کوو تۆ چۆن خۆی
 ئه‌شاریته‌وه‌ . وه‌ره‌ دوگمه‌ی سینگت بکه‌ره‌وه‌ تا ئه‌و دوو لیمبۆی
 زه‌ردته‌ ببه‌ینم ، چونکه‌ دلّم هه‌وای که‌له‌رمی سینگتی کردووه‌و به‌
 هیوای تۆوه‌ ژین ئه‌به‌مه‌ سه‌ر .

له‌ پارچه‌ هه‌لبه‌ ستیکی ترده‌ له‌ گه‌ل سه‌را ویکا قسه‌ ئه‌کا و
 روو ئه‌کاته‌ سه‌را وه‌که‌و پێی ئه‌لێ : سه‌راوێ که‌ بنکه‌ی یاران و
 نازداران بوو ، رۆژیکیان چوومه‌ ئه‌وێ و سه‌رنجمه‌دا نه‌یاریکی تیا
 یه‌و نه‌ نازدارێ ، وه‌ نه‌گولکی تیدا یه‌و نه‌گولزارێ ، کاتێ ئه‌م
 دیمه‌نه‌مه‌ که‌وته‌ به‌ر چاو وه‌کوو مار پێچم خواردو دلّم پێی بوو
 له‌ داخ و ئه‌وسا له‌ سه‌را وه‌که‌ پرسیم : ئه‌ی سه‌راوێ دلّسارده‌ ، تۆ
 که‌ له‌مه‌به‌ر بنکه‌ی دلّدار بوویت و پێ له‌ گول و گولزار بوویت
 ، ئیستا که‌ یارت لێ تواسا وه‌ته‌وه‌ ولێت تۆرا وه‌ چۆن ئارام ئه‌مگه‌ری؟
 له‌پێ ده‌نگی که‌ به‌ سۆز له‌ سه‌را وه‌که‌وه‌ هات و وتی : ئه‌ی گراوێ
 بێ ئارام ، له‌و کاته‌وه‌ که‌ نازداران و گول په‌یکه‌ران لامیان چۆل
 کردووه‌ ، من زویر و که‌ساسم و هه‌ر ساتێ له‌ داخا سه‌ر ئه‌ده‌مه‌ به‌ –
 به‌ردیکه‌وه‌ ، چکه‌م ئه‌مه‌ ژه‌وشتی جیهان و هه‌رده‌مێ جیهان هابه‌
 ده‌ستی یه‌که‌یکه‌وه‌ ، وه‌هه‌ر خولێ به‌ جه‌شنێ تێ ئه‌په‌زێ چاره‌ جیه‌؟ :

سه‌راوێ نه‌ی وه‌ر بنکه‌ی یاران بێ
 ساری شه‌م کۆی سه‌ول فۆته‌داران بێ
 شیم وه‌ سه‌رکیشیش چون هه‌رده‌جاران
 نه‌ یارانم دی نه‌ فۆته‌داران
 نه‌گول نه‌بۆی گول گولزارانم دی
 نه‌ زرنکه‌ی زه‌نگول نازارانم دی

پېچم وەرده وه چون پېچ ماران
 پېکيام وه خددهنگ نه سهر هواران
 دهردين بيم نه داخ ياران ديقم کهره
 بهر سام ئه سهر او سهر ددل نه بهر
 تۆ نه وه رهنزل بنگه ي دلدار بي
 دهک وه جهسته ي من مهنده ي هوار بي
 چۆن قهرارتهن کۆچ کهردهن ياران
 هه ي سهر اوو سهنگ سيات هواران
 ديم دهنگي وه سۆز وه زگار وه
 ئاما نه سهر او ساي مه غاره وه
 ئيسه ئه و گارم به ي گشت دهرده وه
 ساتي مه دۆم سهر وه صه د بهرده وه
 ئانه عهنقه بوول من وه بي مه ينه
 ههر سال بي واده مه شقمه ن به ينه
 ههفته ي نازاران وه ئه عرازه وه
 مامان وه ده ورم وه رووي نازه وه
 دوباره تهر شريف مه وارانده وه
 ويړانه و چۆلم مه که رانه وه
 جه بکه م چه نيشان ده وانم نيمن
 هاز تواناي لوانم نيمن
 به لي تۆ کارت چه واشه ي چه فته ن
 بيللا ده وای دهره ئا هرت نه فته ن
 مه نشتن جه لام شيرين خاس خاسان
 ههر باس تۆ بي نه دلي باسان
 نازاري مه وات مهمان منهن
 دلداري مه وات يه گيان منهن
 يووسف ده ي ساتويش وه هه واراندا
 ههر شين که ر وه شو ن شه ده لزاندا
 به لکه شاي شاهان شاي شه ده داران
 دوباره مه ثيان وه بنگه ي جاران

مهلا فەره جی بۆره کەبی

(١٢٤٤ - ١٣٤٣)

~~~~~

له ئاسمانی هەریمی هەوشار   ئەستێرەییکی گەش و پېرەنگ دار
له وێژە کوردایەتیکی تیژبال   شەیدای ئەگرێجە و زولف و خەت و خال
سووتایەکی نوێ بە دەستی ئەوین   ژیا نی بۆر لە هەوراز و نەوین
لە پێناو کێژی شوخ و شەنگ و جوان   سووتایەکی بەرزە و بۆلە ژوان
هەر ئەم سۆزە بوو کە دەری بۆی   دڵ گراوانی بەو سۆزە کۆی
هەر ئەو نالە بوو کە وەتەن گەردوون   لە ناوی وێژە کورد بوو هەمستون
هەر ئەو باسە بوو کە وەتەن مێشکان   دڵی گشت وێژە دۆستیکی پێشکان
ئاگەدار بوو بە بیر هۆنەران   ئاشنا بوو بە باس وێژەران
گەربابی وێژە نەماوە خەمی   چا مانای (فەرەج) ها تە بەردەمی
ئەم هۆنەرە پایە بەرزە کە بە کێلە ئەستێرە هەرە گەشە -

کانی ئاسمانی وێژە کوردەواری بە ناوی " فەرەج " و کۆری مهلا
ئەحمەدی بۆره کەبی بەو لە ساڵی ١٢٤٤ی کۆچی دا لە ناوچەی هەوشارا
لە دایک بوو . خاوەنی ئەم بەسەر ها تە بە پێی ئەو ئاگاداریانە
کە کەوتوووە دەست ئەیمە ، لە بنەمالەییکی خۆیندەوار بوو و لە
سەر ژێ و ژەوشتی ئەو رۆژگارە بە منداڵی لە لای باوکی خەریکی
خویندن بوو ، وە پەژاوەکانی فارسی و ریزمانی عەرەبی و قورئانی
پێرۆز ئەخوینتی . پاشان سەرێک ئەدا لە سنەو لەوێ خەریکی خویندن
نی زانستی و فقهی ئیسلامی ئەبی تا ئەبی بە مەلاییکی باش و وەدەمی
زانستی و مەلایەتی وەر ئەگرێ و ئەگەر ئێتەو هەوشارو لە دێی خەسەن
ئاو دا خەریکی واندەوتنەو و رێنموونی خەلک ئەبی . ژیا ن بەم
جۆرە ئەباتە سەر تا لە ساڵی ١٣٤٣ لە تەمەنی ٩٩ ساڵی دا کۆچی
دوایی ئەکا و هەر لەو دێی بەدا ئەنێژێ .

مەلا فەرەجى بۆرەكەيى يەككى لە ھۆنەرانى ئەو دەۋرى ھەو-
 شار دىتە ئەژمار، ۋە لە شىۋەي ھۆنراۋى گۆرانى دا ما مۇستا بوۋە
 ۋ سەرى كىشاۋەتە دەرگەي ھەموو چۆرە ھۆنراۋىكەۋە: دلدارى،
 ئايىنى، سۈشتى. بەلام بە داخەۋە زۆربەي ھۆنراۋەكانى دەست
 بە دەست كەوتۈۋەتتۈن تياچۈۋەن، ئەۋەش كەماۋەتەۋە برىتىن لە
 ھەندى ھۆنراۋى دلدارى ۋ ئايىنى كە لە ناۋ بەيازەكان دا تۇمار
 كراۋەن، لەگەل ئەۋەش دا: "مستى نموۋەندى خەراۋارىكە".

مەلا فەرەج كە لە سەنە بوۋە لەۋبۈۋە بۇ راۋاردن سەرىك
 ئەدا لە گەزۋوس، ۋە لەم سەردا ئەدا رىۋى ئەكەۋىتە: "ئەلۋەند
 قولى". ئەلۋەند قولى ناۋى كىۋىكە كە لە نىزىكى بىجاڭ دايە.
 لە نىزىكى ئەلۋەند قولى دا ئاۋىنە ناۋى ھەست ۋ ھۆش لە مەلا
 فەرەج ئە ستىنى، ۋە مەلا فەرەج ئەخا تە مەيدانى ۋىژەۋ ھۆنراۋەۋە
 ۋ ھەر ئاۋىنە كورتۇم ئىلھامى ھۆنراۋى پى ئەبەخى، ۋە بەم
 چۆرە دىتە ستايشى دىلخاۋەكەي ۋ دەرەدەل ئەكا ۋ بۇ "باۋەجانى"
 ئا مۇزاي كە ئەۋىش ھۆنەر بوۋە ئەنپىرى ۋ لەم بارەۋە ئەللى:

(جانى) ۋىيەردەن، جانى ۋە يەردەن	يەك ما جەرايى ۋە سەر ۋىيەردەن
ۋا جەن پەي تۇتە قىرىش كەردەن	با ۋجوود تا حال زامەت ناۋەردەن
مەۋداي سەرسەن ھومات نەچەشتەن	پەنجەتۋە ھۆنراۋا مان نەمەشتەن
پات بەئىش نىشخارا نەمبەن رىش	نىگەي دوۋدەدەت ناۋەردەن ۋەئىش
ھەر چەنلەيچە ئاشى ئەحوال نەزانى	جە ما جەرايى مەن سەرسام نەمانى
ئازىزم جەي ۋەر بەعە زمكارۋان	لوام بەگەزۋوس چۈن رەۋەدى رۇۋان
قەسمەت گىرئە ۋەردجە (ئەلۋەند قولى)	سەد شاھۋو ئەلۋەند جەلاش چۈن قولى
ئاۋىنە نامى بى ۋە خانەخوام	ماخىۋ عرىفەت سەفرە ۋ ئىحترام
پەرى تەلەتتى جەۋ يانە مەدەن	بەشەرتا بەحال بەۋشىۋە نىيەن

گېسوو ھەيتا رى شوعبا ن بەكۆلى
 خورشيد جە مېنى شەبرۆ ھېلالى
 بېنى چۈن دورى، گونا، گولنا رى
 دەم چەشمەى ھەيات زەنەخ بىرنجى
 پەنچە چۈن قەلەم، باھوو شىمالى
 ناف تاف غەزال پرموشك ەتەرى
 شىرىن شىرىنى، لەيلا كەنيزى
 وامق ريسواكەر، ەزرا عىذارى
 نەبات كەلامى، شەكەر بىن رازى
 قەسەم بەو خۇداى ھەي لايە نام
 خۇلاصەى مەطلەب بى زىادو كەم
 (جانى) جەوسا ۋە شەو خۇرىم دېن
 خۇمەن نە شەزەل زامدار زام بېم
 فەلەك نمازۇ دەردەم بۇسار شى
 شەلحە مدوللا (جانى) شەو خوورى
 ۋەرنە جە ھىجران شەو عىن قەترانە
 واتە: ما ۋەبى لە مەو بەر رىم كەوتە گەزۇوسو لە ۋەبى ۋە
 گەبىش مەككوى (شەلوەند قولى) كە شاھۇ شەلوەندى لە لا ۋەكۇو
 تەپۇلكەو لووتكەوايە، لە شەلوەند قولى دا ئاۋىنە ناۋى بىو ۋە
 خانەخۇم كە خاۋەن خان و رىز بوو. شەو پەرى روومەتە كە ناۋى
 (ئاۋىنە) يە، لە جوانى و شۇخ و شەنگيا بى ھاۋتا و بى ۋىنەيە
 خۇ شەگرىجەكانى بەسەر روومەتيا لوولى خواردو ۋە، نازولەنجەى
 بە جارى دلى بردو ۋە، تەۋىلى ۋەكو ھەتا ۋەدرە ۋىتە ۋەو -
 روومەتى جوانى دل شەگە شىنئە ۋە، بىرۇكانى ۋەكو مانگى يەككە ۋەن

برژا ننگه کانی خوینی مروځه ژینن، وه چاوه کانی وه کوو چاوی
 ټاسک وانهو ځویان ښه نوینن، گوڼا کانی وه کوو گولنا رولیاوی
 وه کوو ټاقیق و دیانه کانی به ویندی مرواری و ده می وهک ټاوی
 ژیان وایه. ښه دلبره وه کوو شیرین جوان و شیرینه و ټاوتی
 ژینه، وه کوژپاری فهرها دو شیرو پړوځه، وامیق ریسوا کړو
 عدزرا شیوهیه، وه وه کوو خدرامان بدله نجه و لاره، بدللی ښه
 شوځه گهلی نازاره. سویندم به ځوی گه وړه و گران، من ټاښت
 مروم بهو چشن و کدشم و نه شمه نه دیوه، وه له و ساوه وه که ښه
 پهری یه چا وپې کوه تووه ټاوه زو هوشم له ده ست داوه و بیرو
 هوشم به لای ځومه وه نه ما وه، وه بل ښه نازاره شیت ولیوه یوم
 و له ده ست درجووم.

میرزا موحه ممدی هه وشاری

(۱۳۴۶ - ۱۳۰۴)

=====

هوندری بهرزی هه ریمی هه وشار	قسمی به ویندی ته لای ده ست هه وشار
چیروک نووسیکی بهر زوبی وینه	هونرا وه کانی زور دلرفینه
پینوس که کا تی هاته. سهریاسی	شهیدای چا می بوو، زو وځوی ناسی
زړه ی زایدلای ده نگی کاروانی	ښه زرنګیته وه شه و ټا بهیانی
خړه ی خړ خالی نازک نه و هالان	هاړه ی هه یاسه و بزهی چا وکالان
سهیری سهیرانی که ژوکړی و هه رد	تکه ی ښه سرین و دهروونی پړده رد
سته مو زړو کړده ی نا هه موار	به زمو ښه هه نګ و گریان و هوار
ښه وین و بهر موشا یی ټا هه نګ	گرا و کیزې پیکه و توو و شه نګ
ښه ما نه هه موو که و تنه بهر باری	به هوی پینوسی میرزای هه وشاری

ئەستېرەي گەشى ئاسمانى كوردەۋارى ھەۋشار كە ناۋى مىرزا
 موحەممەد كۆزى مەلا تا ھەرە ، لە سالى ۱۲۴۶ ى كۆچى لە ناۋچەى
 ھەۋشاردا ھا تۈۋەتە جىھا نەۋە ، ۋە لە سالى ۱۳۰۴ لە تەمەنى ۸۵
 سالى ھەر لەۋ مەلئەندەدا كۆچى دۋابى كردۈۋە ھەر لەۋبىشدا -
 نىژراۋە .

ئەم بويژە پا يەبەر زە بە پىي ئەۋ ئاگەدارىا نەى كەكە وتۈۋە
 تە دەست ، لە زمانى فارسى و رووسى دا شارەزا يىكى رەبەقىى
 بوۋە ۋەكوۋ ئەلپىن دوو پەزاۋى بە ھۆنراۋدانائە كە بەكەمى
 ناۋى " ھەزار دەستان " و ئەۋىترى " يۈوسف و زليخا " يە بەداخەۋە
 پەزاۋى ھەزار دەستانى لەناۋ چۈۋە ، بەلام يۈوسف و زليخا كەى ماۋە .
 بەداخەۋە جگە لەم ئاگەدارىە شتى ترم لە بارەى ئەم ھۈنە-
 رەۋە دەست نەكەۋت ، ئەۋەى كە پىشتى ويژە ۋە ميژۋۋى كوردى شكاندې
 نەنۈسىنى رووداۋو بەسەرھاتى پياۋەكەۋرەكانى گەلەكەمان بوۋە .
 ئەۋ كەسەى كە ھا تۈۋە ، بە ھەر چەشنى ژينى رابواردېي ، ژيان و
 ناۋەكەشى لەگەل خۆى بردۈۋەتە ژىرخاك . ئەگەر ناۋو نىشانىك
 لە ھۈنەرۈ زانايىكى كوردەۋە بەجى ما بى دەم بەدەم گىزاۋيانە
 تەۋە ۋە ئىتر لەمە زىاتر بەلگەيىك بەدەستەۋە نىە . جا بەسەر-
 ھاتى مىرزا موحەممەدى ھەۋشارىش تا ئەم شوپىنە بەھۋى تەقەللا-
 بىكەۋەيە دەماۋدەم دەست كەوتۈۋە .

" يۈوسف و زليخا " مىرزا موحەممەدى ھەۋشارى كە لە
 جىرۆكە دلفىنەكانى قورئانى پىرۋزە ، داگرى ۱۳۰۴ ھۆنراۋەۋ لە
 سەر كىشى دە ھىجايى بەزاراۋەى گۆرانى ھۆنراۋەتەۋە . ھۆنراۋە-
 كانى ئەم پەزاۋە بە ئەاندازەيى پاراۋو شىرىنە كە سەرنجى
 مړۋ بەرەۋ لای خۆى را ئەكەشى ، ھەرۋەھا سەراۋ و پاشلى ھۆنراۋەكان

به جۆريكى وه ها هونهرمه ندانه دارژېژراون ، كه لهكا تى خويڼند -
 نه وهى هونرا وه كا نا بير له وه ناكړېته وه كه شهو سهر وایا نه بو
 رېك خستنى هونرا وه كا ن دا نراون ، بهلكوو مرؤ لای وایه كه سرشت و
 خوژسكى واتا و ناوه ژوك ، دانا ن و جوړكردنى شهو سهر وایا نهى به
 پيوست زانیوه .

كورتهى چيروكى "يووسف و زليخا" كه ميرزا موحه ممه دى -
 هه وشارى هونيوپه ته وه بهم چه شنه يه : " يووسف كه يه كلى له
 پېنځه مېهران و كولى يه عقوبه ، باوكى شهوى له براكانى ترى
 زياتر خوښ شهويست . شهو شهويكيا ن خوى دى كه مانگو شهستېره
 كان له بهر ا بهر يا كه وتنه كړنؤش و شهويش خه وه كهى بو باوكى
 گيژا وه . براكانى كه شه هه والها ن بيست ، به بهه انهى گهزان ،
 يووسفيان برده دهشت و خستيا نه ناو چالېك و كراسه كهيا ن دا به
 خوينه وه و برديانه لای باوكيان و پيان وت كه گورگ يووسفى
 خواردو وه . لهم كاته دا كاروانى كه بهر وه ميسر شه ژويشت ، دؤلى
 شه خه نه ناو چاله كه وه و يووسف هه لكه كيشن و له گه ل خبؤيانا
 شه يه نه ميسر . كاروانچي په كه له ميسردا يووسف شه فروشېته عه ژيز
 و خو شهويستى ميسر . زليخاى ژنى عه زيزى ميسر كه له خه ودا گراوى
 جوانى يووسف بو و بوو ، هه رچيكى كرد نه يتوانى دلى يووسف
 بهيښېته دهست و شه ئالوودهى گونا ه كا . كه زانى وایه و بهه يواى
 دلى ناگا شهوى تا و انبار كردو خستيه زيندان . پاشان يووسف
 به هوى ليكدا نه وهى خهوى پاتشای ميسر له بهند رزگار بوو و بووه
 خه زاندهارى شه و شه وسا خهريكى هه مار كردنى دهخل و دان بوو
 تا قاتى وقزى كه وته ولاتى ميسرو شهويش به هوى دهخل و دانى
 كه كوى كرد بو وه ، خه لكى ميسرى له و قات و قزیه رزگار كردو خوى

بووه عهزیزو څۆشه ویستی میصر . براکانی یوسف که به هۆی -
 قاتی وقری و وشکه سالی یهوه بو کرینی دا نه ویله ها تبوونه میصر
 یوسف نهوانی ناسی، بهلام جاری به کهم و دووهه م خوی پییان
 نه ناساندو جاری سیهم که براکانی بو کرینی خله ها تنهوه ،
 خوی پییان ناساندو کراسه کهی خوی به دیاری بو باوکی هه نارد
 تا بیساوینه چاوانیا و بینایی بهینینه دهست . کاتی براکانی
 یوسف له میصره وه ده رچوون، با بونی کراسه کهی گدیا نه یه عقوق
 و مزگینی پیدا ، نه وسا که به عقوق کراسه کهی ساویه چاوانیا ،
 چاوانی ساخ بووه وه وه له گهل کوزه کانی رویشه میصرو یوسفی
 چاوی کوهوت . له م کاته دا براکانی کرئوشیان له یوسف کردو
 به م جهشه خه وه کهی ها ته دی .

چا بو وینه نه مه پارچه بیکه له چیروکی " یوسف و زلیخا"
 میرزا موحه ممه دی هه وشاری له سه ر دیزی (ریکه وتنی کاروان له
 گهل یوسف دا بو میصر) که نه لی:

مالک حوكمش كه ردباران كه ردن بار	یوسفشان نیا بار سه ر قه تار
لوان به تاجیل یا وان به جایی	جایی فهره حناك عه جه ب ماوایی
نه نه وده شت خاصیه كی قه برستان	پزعه طرو زینه ت چون باغ جنان
قه بر دایه ی نه و بی نه نه و مه زار	یوسف نه نه و شترویش بوه ست نه وار
نه قه بردایه ش نه بوه ست نه خاك	نه سرینش ریزا به دیده ی نمناك
ته ما شا بكه رد كه نه یز زاده گان	جه رای عه قل و دین دوور نه و فتادگان
ساربان زانا به قین و به قار	ئاما په ی یوسف جه بالای مه زار
ده ستیوسف گرت مه رد به دقوماش	ته پا نه به زور بدا نه گوناش
یوسف جه ضر بش نا لا به گرین	تاریك وتاریبی سه ما و سه رزه مین
كه س كه س نه مه دی جیهان بی تاریك	ئه هل قافلّه ته ما م بین خه ريك

واتن یه کەسێ کەردەنش گونا   وا بیهن تاریک زەمین و سەما
 جە بەین ویشان کەردن جوستجوو   ئاما بە جەواب ئەومەرد بەدخوو
 وات یووسف جەبارا ویش بوەست نەوار   گرتیش نە ئاغۆش ئەویەکی مەزار
 واتم مەبادا بکەرۆ تەلاش   تەیانچە بە زۆر بەدام نەگۆناش
 نە ضەرب دەستم یووسف بی جەزین   فەورەن سیابی سەما و سەر زەمین
 ئەهل قافلە ئاگابین، جە کار   بۆسان دەست و پای یووسف نازار
 زنجیر جە پای ئەوئاوەژدن وە بەر   تاج دانەبەند نیاشان نە سەر
 واتن بە یووسف تومە بەرغە مگین   بکەرە دوعا روۆشن بۆ زەمین
 یووسف دوعا کەرد دنیا بی روۆشن   بە ئەمر قودەرەت پادشای ئیمین
 ئەو سا گردشان رەوانە ی رابین   نیا نە کەژاوە یووسف گوزین
 مەنزل بە مەنزل لوان بەرۆو شوو   تا یاوان وە میصر چەنی مانگ نەو
 واتە : بە فەرمانی کاروانچی یەکە بارەکانیان بارکردو
 یووسفیان نایە سەر و مشتڕیک و کەوتنە رێ هەتا گەشتنە جیگایکی
 خوش و بەرژەو نەندار کە لە خوشیا وەکوو بەهەشتا بوو. لەو
 شوینەدا گۆرستانێ هەبوو کە دایکی یووسف لەوێ دا نیژرا بوو.
 یووسف کاتی چاوی کەوتە گۆرەکە دایکی ئارامی نەگرت و خیرا
 لە وشرەکە دا پەسەزی بەرەو گۆرستانەکە رویشت و کاتی گەشتەسەر
 گۆرەکە دایکی، خۆی بەسەر گۆرەکە دا شوژ کردەو و فرمیسکی بەخوژ
 بەسەر گۆرەکیا باراندو کەوتە دەردەدڵ کردن. لەم دەمەدا کاروا-
 نچی یەکە بە نەبوونی یووسف هەستی کردو خیرا چوو گۆرستان و
 یووسفی گرت و چەند زللە ی لێدا و ئەوی کردە گریان. لەپێر دنیا
 تاریک بووو روژی روۆشن وەکوو شەو زەنگی لێهات و دنیا بوو
 گەردەلوول و تۆزو تەم، بە جوړی کە کەس کەسی نەئەدی. خەڵکەکە
 بە پێی بزوای خویان وتیان کە دیارە گونا   هکا ویکمان تیاوە

تووشی گوناھئی بووه که دنیا بهم چهشنه تهم دای گرتووه ،ئوسا
 له ناوی خویا نا کهوتنه پرس و جو ، هه تا کاروانچی بهکه ددانى به
 گونا و کرده وهی خراپی خوی نا و پاشان هه موو به جارئی دهست و پئی
 یووسفیان ماچ کرده وه و داواى لئی بووردنیا ن لیکردو ئه ویش
 له کاروانچی بهکه خوش بووو ئه وسا دنیا روشن بووه وه و له پاش
 ئه وه خه لکه که جل و بهرگیکی جوانیا ن هینا و کردیا نه بهری یووسفو
 تا جیکیان نایه سهری و نایا نه که ژاوه بییک و قوناخ به قوناخ
 کهوتنه رئی هه تا گه یشتنه میصر .

میرزای هه وشاری با وه کوو مه بهستی ههر هونینه وهی چیرۆکی
 یووسف و زلیخا بووه ، به لام له پهن ددانو ئا مۆزگاری کردنی خه لک
 کۆتایی نه کردووه . بۆ وینه له م چند هونرا وه دا خه لک ئا مۆزگاری
 ئه کا و ئه لئی : " ئه وا ئه م پهن دانه ت پئی ئه لیم و له بیرى مه به وه
 تیکۆشه که له زیان دا که متر به یارو نه یار به لین دهی ، ئه گهر
 به لینیشت دا گورج به لینه که ت به جی بیینه و مه یخه پشت گوئی :

ئانه پیت و اچم جه یادش مه بهر به یارو ئه یار که متر ههری ده ز
 ئه گهر ههری دای پهنه ش ئه مه گ بهر په یمان وه میت گورج به جا ئا وه ر
 میرزای هه وشاری له چند هونرا و یکی تریا دیسان ئا مۆزگاری
 خه لک ئه کا و ئه لئی : ئه م پهن دهی تره بۆ هه موو خزم و کهس و کارم
 ئه لیم و هانا یان لئی ئه که م که له گه ل به دئه ندیش و پیاوی خراپ دا
 نه بنه ها وه ل و ها وده م ، چونکه پیاوی خراپ مایه ی زیان و خراپی
 به و هه موو که سئ ئه مه ی بۆ روون بووه ولی ئا شکرایه :

ئى پهنده و اچم په ی گردقه و م خویش هانا مه گیلن چه نی به دئه ندیش
 به دئه ندیش مایه ی به دی و زیان نه ن به دی به دئه ندیش جه گرد عه یانه ن
 ئه م هۆنهره وه کوو ئه لین گه لئى هونراوی هه لبه سه و پارچه و

به‌ندیشی هه‌بووه که به داخوه له‌بهر کۆنه‌کردنه‌وه‌ی ده‌ست به ده‌ست که‌وتوو و تیا‌چوو. پەژاوی " یووسف و زلیخا " یشی چەند لاپەری لەناو چوو و تا ئیستا له چاپ نەدراوه .

جەواخانێ گەرووسی

(١٣٥٢ - ١٣١٥)

~~~~~

ئەستێرە‌ی گەشی ئاسمانی‌گە‌ژروس ھۆنەرێ بەرزو نووسەرێ رازنوس
 رۆشن بیرێکی رەندو ھەردە‌گەر چامە‌ی ھۆندە‌و وە‌کوو زێ‌وو زەر
 ھۆنراوی کردە رە‌وژە‌و‌ی ژیا ن تا بۆی دەرکە‌وێ مە‌بە‌ستی‌کیان
 بآلی راوە‌شاند بە وێنە‌شا‌باز روانی دڵ‌بە‌ران ئە‌نوارن بە‌ناز
 چاری دی نە‌ما و کە‌وتە وژا‌و‌ه روانی تە‌لە‌کە‌ی بۆ دانرا‌و‌ه
 ئاوری جە‌ستە‌ی بە‌رزە‌و بوو لە‌گۆ کە‌وتە یا‌دی رۆی پە‌سلان و گلکۆ
 ئاھی دەر‌وونی وە‌ک کزە‌ی بە‌یان پە‌ژارە‌ی دلی وە‌ک تە‌می‌کیان
 بێ‌پە‌سی لە‌شی وە‌ک ئاری دۆ‌ژە ئە‌توت ھا‌لوی روومە‌تی رۆ‌ژە
 بۆیە رای کردە سەر‌لووتکە‌ی شا‌خان ناز ناوی چامە‌ی کردە جە‌وا‌خان
 ئە‌م ھۆنەرە پایە بە‌رزە‌و ئە‌ستێرە ھە‌وگە‌شە‌کانی

بێ وێنە‌ی ئاسمانی کوردە‌واری یە ، ناوی (جە‌وا‌خان) وکۆ‌ژی
 (ئە‌حمەد خانی گە‌رووسی) یە‌کە لە سالی ١٣٥٢ ی کۆچی لە گە‌رووس
 دا ھا‌توو‌تە جی‌ھا‌ن‌و‌ه . خا‌و‌ە‌نی ئە‌م بە‌سەر‌ھا‌تە بە‌پێ‌ی ئە‌و
 ئا‌گە‌داریا‌نە‌کە کە‌وتوو‌تە دە‌ستی ئێ‌مە لە بنە‌مالە‌یێکی میرزا
 وا‌تە : خوێندە‌وارو خو‌ش‌ن‌و‌وس بو‌و ، وە لە‌سەر رێ و‌ژە‌وشتی ئە‌و
 رۆ‌ژگا‌رە بە مندا‌لی خرا‌و‌ە‌تە قوتا‌بخا‌نەو پلە‌وپا‌یە‌ی خوێندە‌واری
 لە‌و نا‌و‌جە‌دا تە‌نیا خو‌ خە‌ریک‌کردن بە‌ زمان و وێ‌ژە‌ی فارسی و
 خو‌ش‌ن‌و‌وسی بو‌و ، ما‌و‌ە‌یێکی دو‌ورودرێ‌ژ بە‌م چە‌شە خە‌ریک بو‌و و

جار جاريش هات وچۆي ههوشارو كرماشان و تارانيشي كردوو، چهند جار يكيش جووه ته قوم كاروانيكي ئهسپهها ن و شيرازيشي بووه . لهم هات و چۆيهي بۆ ههوشارو كرماشان ، پهراوه كوردی يهكان وهكوو خهسرهوو شيرين ، شيخه نعان و يووسف و زليخاي ئهكهويته دهست ، وه ههوه سيكي زۆري ئهكهويته سهر هۆنراوو ويژهي كوردی، ههر لهو خولهوه كهه كهه دهست ئهكات هۆنراو هۆنينهوه ، ئينجا خي ئههاته ديواني هۆنهراني گۆران وهكوو : (سهي براكه) و (شاته يموور) و (دهرويش نهوړۆز) و (زولفهقار) . به شوين هۆنراوي هۆنهراني موكر يانيش دا گهراوه ، وه گهلي حهزي له هۆنراوهكاني (نالي) كردوو . بهم چۆره ئهم هۆنهرمان ئهكهويته كووشي هۆنراوه وه وئهبه ميرزاو هۆنهری تايبهتي ميري گهزووس ، وه تا مردن له گهلا ئهوو هۆنراو دا پيکهوه ئهبي ، تا له سالي ۱۳۱۵ ي كوچي له تهمهني ۶۳ سالي دا كوچي دوايي ئهكاو ههرله گهزووس دا ئهنيژري .

جهواد خاني گهزووسي به يهكي له هۆنهراني ههره گهورهی كوردی گهزووس ديته ژمار ، وه هۆنراوهكاني ئهو كهه داگري ههلبهسهو پارچهو دووتاكي بهه گهلي پاراوو دلرفين و شيرين ، وه له بهر ئهوهي لهو رۆزگار هه دا زۆربهي هۆنهران بهه زاراوهي - گۆراني هۆنراويا ن هه هۆنيهوه ، ئهويش هۆنراوهكاني خوي بهه زاراوهي گۆراني هۆنيهوتهوه . له هۆنراو هۆنينهوه دا سهري كيشا وه ته دهركاي هه موو چۆره وتنیکه وه : دلداري ، ئاييني ، ههلاگتن هۆنراوهكاني (جهواد خاني گهزووسي) ش وهكوو هۆنراوي هۆنه - راني تري كورد له بهر ئهوهي كو نه كرا وه تهوه ، دهست به دهست كهوتوون و تياچوون . بهلام گهلي له هۆنراوهكاني ئهو له ناو

بهیا زهکان و کهشکۆلکهکان دا تۆمار کراوه و ماوه تهوه . ئهوا بۆ
 نمونه هه ندۆی له هۆنراوه تهژو پارا وهکانی ئه و دینین که ئه لۆ
 بۆ خاوم ئیمشه و ، بۆ خاوم ئیمشه و نمه ز جه چیشه ن بۆ خاوم ئیمشه و
 دیده بۆ ته سرین هونام ئیمشه و وینه ی صهیا دا ن جه کاوم ئیمشه و
 جه پشت ره هوا رشه و دیزم ئیمشه و ژا ر ئالوده ی هون پهر ویزم ئیمشه و
 به وینه ی فه ر هاد مسکینم ئیمشه و ئا واره ی وه طه ن جه چینم ئیمشه و
 یوسف نه وه رین جه چاهم ئیمشه و پهری ز لێخا نه ئاهم ئیمشه و
 به ده ن نمه دیوش به هرامم ئیمشه و پهری گو له ندام دل زامم ئیمشه و
 به وینه ی خهلیل جه نارم ئیمشه و جه ده ست ئاهر بۆزارم ئیمشه و
 دل به گیرگا ز فه ره نگم ئیمشه و مهینه ت زده ی زام چله نگم ئیمشه و
 نیش خه ده نگا ن نه جه رگم ئیمشه و جا گرته ن جه دل په ی مه رگم ئیمشه و
 به وینه ی خهزا ن ریزا نم ئیمشه و وه بالای نه مام بۆزا نم ئیمشه و
 په روانه ده ستوور په روازم ئیمشه و جه پای شو عله ی شه م بۆ نا زم ئیمشه و
 شکار کهوا ن ره ویلم ئیمشه و نه سه ر بارگه ی وه یس من ویلم ئیمشه و
 نه شیخ نه مه لا ، یاسینم ئیمشه و کهس نمه وانا ن ته لقینم ئیمشه و
 عالم کهس ناما ، وه هانام ئیمشه و ئومید هه ر به تۆن یا دانلم ئیمشه و
 نه وژه س ونه و به ر نه و باوم ئیمشه و ده هه ن غونچه ی گول بۆ ساوم ئیمشه و
 راز ریزه ی نه بات ریزا نم ئیمشه و بۆ عطرعه ن بهر بۆزا نم ئیمشه و
 پاشا تۆ بهر نه جاتم ئیمشه و ئه ر نه جات نه بۆ مه ماتم ئیمشه و
 واته : نازا نم هۆی چه که خهوم لۆ نا که ویت ، خو ئه ونده
 گریا ومو ته سرین له چا وانه ده وه ها تووه ، ئیستاله جیات ی فرمیسک
 خوینا و له چا وانه ده وه دۆ . له سه ر لۆ شیواوی خو مه وه وه کوو
 نه چیره وان ئا واره و ده ر به ده ری ده شت و کیو بووم ، وه وه کوو
 خه سه ره و په رو یز دلّم خوینه و به سواری شه و دیزه وه به دووی شیرین

دائەگەر ئېم، وە يا وەكۆۈ فەرھاد شېت و شەيداي جوانى شىرىنمۇ
 بۇ ئەمەلەنەۋازو رەھەنە بووم، وە وەكۆۈ يۈسۈف كەۋتوۋمەتە
 ناۋ چال و ھەر ئاخ ھەلئەكېش، وە وەكۆۈ بارام بۇ گۆلەندام
 نەۋۈم كەۋوۋەتە كۆل و ئەسۈۋر ئېمەۋە وەكۆۈ ھافى ئىبراھىمى
 خەلىل كەۋتوۋمەتە ناۋ ئاورو گىرۋەدى دەستى گاورانمۇ لە گيان
 بېزارم، چۈنكە نوۋكى تىرى بىرژانگى دىلخۈزەكەم چەقىۋەتە ناۋ
 دىل و جەرگەم بۇ مەرگەم جىي خۇي گرتوۋە كە چى منىش بۇ يارەكەم
 وەكۆۈ خەزان زەرد بوومۇ گەلۇ بەرگەم بەسەرىا دارژاندىۋەۋەۋە
 كۆۋ پەپۈلەش بە خول و دەۋرى شەما سوۋر ئەخۇمەۋەۋبۇ دىلخۈزە
 كەم خۇم ئەسۈۋتېنمۇ وەكۆۈ راۋجى بۇ راۋەكەۋ لەسە ر بارگى
 ۋەيس دا ئەگەر ئېم. خاۋا ئەۋاشەۋىش ھات و خۇ كەسى دلى بۇ من
 ناسۈۋتى و بە فرىام ناكەۋى، خۇ شېخ و مەلايش نىبە كە ياسىنى
 مەرگەم بخوئىنى. خاۋا دەسا چۈنكە زۈيرو دىلتەنگە پىكاۋى تىرى
 ئەۋىنى دىل بەرم، يا بىگەيىنە دىلخۈزەكەم و دلى ئەمەلە ھەنەي
 مەنە نەرم كە، وە يا مەرگەم پى بەدە لەم گىرەۋ كېشە زىگارم كە.

با به جا نی بۆره گهیی

(1337-1506)

~~~~~

کۆلکه زێزینهی ئاسمانی وێژه
پیرێکی ره ندو بێ وینه و به رزه
قه له نده رێکی ره ندو خودا ناس
هه رده گه رێکی دڵ پڕو سووتا و
نه واخوانێکی سه رچڵی داران
شهیدای هه ردا ن و مێرگه ل و باخان

ها نا و هاواری هه ر له مه یڕێژه
هۆنراوه کانی وی به چه ند ته رزه
خه رقه پۆشێکی کلۆل و کنه ساس
راژو زانیکی دیوانه و گه را و
ئا هه نگ گێزێکی نا و مه یرو زاران
وێل و ئاواره ی که ژان و شاخان

ئا وېنەيىكى بىي گەردى دېرىن بو دا نەوھى باس خەسرووشىرىن
 رىشتەى باسەكەى سەوزايى يالە خال و برۆو چاوانى كالە
 ئەربابى وئزە نەماوہ خەمى چامانى (جانى) ھاتە بەردەمى
 ئەم ھۆنەرە پاىەبەرزە كە كۆلكەزېرىنەى ئاسمانى جوانى
 كوردەوارى ھەوشارە ، وەشەيدى كېوان وھەردان و مېرگان وئاو-
 شارە ، ناوى بابە جانى و كۆزى پەرۆيز بەگى بۆرەكەبى بە ولە
 سالى ۱۲۵۶ ى كۆچى لە دىي ئەحمەد ئاواى ھەوشار لە دەوروبەرى
 تەختى سلىمان دا پىي ناوہ تە مەيدانى ژيانەوہ . لەتەمەنى حوت
 سالى دا لە لى مەلاى ئاوايى بەكەيان خەرىكى خويندن ئەبى ، وە
 پەزاوہ وردەلەكانى ئەو سەردەمە وەكوو: "سامىل نامە" و "نصاب
 الصبيان" و ھەندى نا مىلكەى تر ئەخوينى و پاشان بە فەقىيەتى
 زۆربەى شوپنەكانى كوردستان ئەگەزى و ئىنجا ئەزواتە سەو
 ماوہيىك لە مزگەوتى "دارالاحسان" دا ئەمىنپتەوہ و خەرىكى
 خويندنى فەقى ئىسلامى ئەبى تا ودموئىجا زەى مەلايەتى لەوئى وەر
 ئەگرى و ئەگەزپتەوہ ھەرىمى ھەوشارو ئەزواتە خانەقاى "سىد
 نجم الدين" و لەوئى دا خەرىكى وانەوتنەوہ و رېنمووونى خەلك ئەبى
 لەپاش ماوہيىك خزمەكانى كە لە داش قسقاپان ئەبن داواى لى
 ئەكەن بچپتە ناويان و رېنمووونىا كاو ئەوئىش ئەزواتە ئەو
 دىي يەو پاشماوہى تەمەنى لە ناو خزمەكانىا بە وانەوتنەوہ و -
 رېنمووونى خەلكى ئاوايى بەكە ئەباتە سەر تا لە سالى ۱۲۹۶ لە
 تەمەنى ۸۱ سالى دا كۆچى دوايى ئەكا و لەدئى داش قسقاپانى
 ھەوشارا ئەنئىزى .

بابە جانى بەكئى لە ھۆنەرانى پاىەبەرزى سەردەمى خۆى
 دپتە ئەژمار ، ھۆنراوہكانى ئەو كەزۆربەى لە بارەى دلدارى و

خوای ناسی و دهرویشی یهوه هونراوه تهوه ، گهلئ بهرزو ناسک و دلنشین و دلرفینن . بابه جانی له بازاری دلداریدا شهکهو پته گروگال و له بهر شهوه دلخوازه که ی به تهواوی کاری کردووه ته سهر ههموو رهگو شاده ماریکی، دینئ باسی گیرودهیی خوی و یاره خوشه ویسته که ی شهکا و شهلی:

" دلخوازه که م ههموو سامانیکی ژیا نمی تیا بردو دهستی برده زولفی توغراییی خوی که وهکوو تومار لوولی خواردبوو به پهنجهکانی جیای کردهوهو پاشان به رووی ناوجهوان و تهوئلینا که وهکوو جامی جیهان نما وا بوو پهخشی کردهوه، دیسان زلفه کانی چین چین کردهوهو کردیه پهرچینی دهوری کولمهکانی، وه بو جوانی ناوجهوانی دیسان کردی به بادا و تال تالی کردهوهو هدر تاللیکی بو کوشتنی دلدارئ شاماده کرد، له پاشا بدیاخ و تالای شهزو رهزمی دا چه قاندو تاللیکی له تیپو گوگای زلفه که ی جیا کردهوهو هدر شهو تاله بوو که فهرهادی لهنا و بردو خهسرهوی دا بهکشت و شیروی شیت و شهیدا کرد، هدر پاشماوهی شهو خوینه بوو که خوینی سیاهوشی ساخ کردهوه، نووکی شهو تاللی له دل و جهرگی منیش دا جئی خوی کردهوهو خیرا روحم کهوته فرین ومنیش بهو دهردهوه تیا چووم له خوینی خوما تلیمهوه . با له زمانی خویمهوه بیسین که شهلی :

زلیخا م ساکهرد ، زلیخا م ساکهرد	زلیخا م یهکسان سامانم سا کهرد
دهس بهرد په ی توغراش نه هم جیا کورد	پهخش و هرووی جه مین جیهان نماکه
چین چین و پهرچین ده ورگو ناکهرد	پهی جه لای جه مین جه دوهل نماکه
تاتاو شه نقهس نه همتاتا کهرد	هدر تایی وه قهست قه تلره خا کهرد
بهیداخ بی رام رهزمش وه پا کهرد	تاللی وه دا وخوازنه و تیپ جیا کهرد

ھەرئەوتالەبىي فەرھادفەناكەرد   خەسرەودا بەكۈشتەشېرۆشەيدا كەرد
 سەرمەودا ئەوتاش پەيمسۇھان ساكەرد   ئانا نەقەلبىم نە جەرگم جا كەرد
 فەورەن مورغ رۇج و مەم ئىبا كەرد   سەنگ وارۇم و بەخت پەيچىم نىكاكەرد
 ئەرۋا نە بەدەن "جانى" جىيا كەرد   نە شەبەت دەفتەرفەوت و فەناكەرد
 بابەجانى پەردەي دلدارى دائەدا تەوۋە ئەكەوئىتە كۆزى
 مەيخانەي دەروپىشانەوۋە لە جۆشى كۈورەي دەروونىكى بە سۆزۈ
 جۆش و خرۇشەوۋە ستايشى يارە راستەقىنەكەي ئەكا و لەگەلىيا پەيمان
 ئەبەستى و ئەللى :

" ئەي يارە شىرىنەكەم مەن ھەموودەم ھام بە بىرى تۆۋە ، وە
 ھەتا تۆزقالتى ھىزم تىدايەو زىندووم مەن ھەر بە تەماتەم ، مەن تا
 گىيانم نەكىشراوۋە چەمەرىم بۇ رېك نەخراوۋە دۇم بە شمشىرى
 ئاكام لەت لەت نەبوۋە ، ھەر بە تەماتەم ، مەگەر گىيانم بىكىشىرى
 و بىمەنە ناو گۆزى ئەگىنا تا بەسەر بساتەوۋە مابىم لە بىرى
 تۇدام و تۆلە بىر نەبەمەوۋە ھەموودەم بە تەماتەم كەبەدىتەنت
 بىگەمە ئاۋات . بالە زمانى خۇيدەو بىسىن كە ئەللى :

شىرىن نەجاتەم ، شىرىن نەجاتەم   ئەر خۇدا نەسەر بدۇ نەجاتەم
 مانۇ نە بەدەن زەزى حەياتەم   تا سەرم زىندەن ھەر وە تەماتەم
 تا رۇج نەقالب نەكىشان وە جەور   ھەر تا چەمەرىم نەگىلۇ نە دەور
 تا لەت لەت نەبۇم بە ئەلماس كەور   ھەر تا نەزىزۇ تەن نەسەراي قەور
 مەر سفىدى كەن بۇ وە خەلاتەم   تا سەرم زىندەن ھەر وە تەماتەم
 تا قابىز نەيۇ شەو نە سەرىنەم   وە جەور نەكىشۇ گىيان شىرىنەم
 مەللا نەوانۇ وە سۆز ياسىنەم   نەياۋۇ وە عەرش نالەي گرینەم
 مەر جە دەست مەرگ نەبۇ نەجاتەم   تا سەرم زىندەن ھەر وە تەماتەم
 تا نەفەس نەقەلب بەرنەيۇۋە بەر   تا جامەي مەردەن نەپۇشوم نە وەر

ھەر تا بەرنەشۆ نالمەن دەفتەر   تا خاک گلکۆم کوۋنەبۆ نەسەر
 قەطع نەبۆ ھەرق ھات ونەھا تەم   تا سەرم زیندەن ھەر وە تەماتەم
 تا بارمەینەت وە جەستەم باربۆ   زیندە گیم ظولمات ژیانم ژاربۆ
 تا دەرد فەرھاد وە نەم دوچار بۆ   تا لاشەم شەوان نەپای مەغار بۆ
 نیمەى نیم نەفس ما نوۋ حەیاتەم   تا سەرم زیندەن ھەر وە تەماتەم
 دیوانەکەى بابە جانی کە نزیکەى دوو ھەزار ھونراویک
 ئەبى ، داگرى ھەلبەسەو پارچەو بەندەو بە ھۆى تەقەلاو کۆششى
 نووسەرەو ھە کوکراو ھە تەو ھەشتا لە چاپ نەدراو ە .

میرزا حەسەن عەلى غەریب

(۱۲۹۹ - ۱۳۷۰)

~~~~~

بوئىزى بەرزى گەژووسى زمان مەلى كەلكەلى سەرلە ئاسمان
 شەیدای سروشت و چاوئەندازى جوان شىۋەى ھەلبەستى ۋەك ئاوى رەوان
 دەنگى ھونراوى بەرزەلەو ناوە ھەوشارو گەژووس خەمى نەماوە
 ئاشنا بە بىر ھونەرانى مېژ ھونەرئى رەندو خوشخوان و خوشبېژ
 بىرە وردەكەى بو گيان خوراكە قەسەى بو دەردى دەروون زۆر چاكە
 دەستەى گراو و پۆل پۆلى كىژان مېرو بەگزادەو جۆقى كەنیزان
 حەیدەرى ئازاو سەو بەرى شەنگ لەگەل غەزە نەروەيشو مەى دلەنگ
 جەوھەر بەزمو گوبەندو ئاواز مەگىرو مەى ونەى و دەف و ساز
 (غەرىب) ئەمانەى خستەنا و خوشى دى دوور كەوتنەو لەگشت پەرۋشى

ھونەرى بەرزى ئەم شوپنەمان كە ناوى میرزا حەسەن عەلى
 كوژى ئاغا میرزا عەلى كوژى ئاغا بەھرامى میرزای وەزىرى بە ، لە
 سالى ۱۲۹۹ ى كوچى لە دى قەرەولى گەژووس پىئى ناو ەتە
 مەیدانى ژيانەو ە . لە تەمەنى ھەوت سالى دا لە لای مەلا موحە -
 مەدى قەرەولى خەرىكى خويندن بوو ەو پاش ئەو ەى كە لە پەراو ە

وردەلەکان بوو، تەو، رۆشتوو، تە سەنەو لە مژگەوتی (دارلاحسان) دا خەریکی خۆیندنی فەقی ئیسلامی بوو، لە پاشا بە فەقیهەتی بە شوینەکانی تری کوردستان گەراوە، لە لای مەلاکانی ئەو دەورەدا - گەلی وانەیی خۆیندوو، پاشا گەراوە، تەو، زیدەکی خۆی و خەریکی کشت و کال ئەبی و ژیا نەکی رەندە - را ئەبویری و زۆرجا ریش هات و چۆی قەرەتەو، رەیی کردوو، پاشا چوو، تە تیکا نەپەیی هەوشار و پاشاوەی ژیا نەیی بە وانە و تەو، هۆننەو، هۆنرا و بردوو، تە سەر تا لە سالی ۱۳۷۰ لە تەمەنی ۷۱ سالی دا کۆچی دوایی کردوو، بە پێی ئەسپارەیی خۆی تەرمەکیان بردوو، تە قەرەتەو، رەو، لەوێ دا نێژا یا نە .

میرزا حەسەن عەلی کە یەکی لە ئەستێرە گەشەکانی ئاسمانی کوردەواری یە لە هۆننەو، هۆنراوی کوردی و فارسی دا دەستێکی با لێ هەبوو، گەلی هەلبەسەو پارچەو بەندی دا ناو، کە بە داخەو زۆربەیی تیا چوو. میرزا حەسەن لەبەر ئەوەی زۆر حەزی لە وێژەیی کوردی و فارسی کردوو، هەر لە تافی جوانی دا دەستی داو، بە هۆنرا و هۆننەو، نازناوی (غەریب) ی بۆ خۆی هەلبژاردوو، لە ناوی هۆنەرانی کوردا گەلی حەزی لە هۆنراوی (خانا) و (میرزا شەفیع) و (شاکەو مەسوور) کردوو، سووژەیی هۆنراوی لێ ئەو هۆنەرانی وەرگرتوو. (غەریب) پەراوێکیشی بە ناوی (حەیدەر و ضەو بەر) دا ناو، کە داگری ۷۲۸ هۆنراو، هێشتا لە چاپ نەدراو. پەراوی (حەیدەر و ضەو بەر) کە بریتی یە لە کارەساتی دوو دلداری هاو پەیمان و بە ئەمەگی کورد، یەکی لە چیرۆکە بە نرخەکانی کوردی یە. (غەریب) سەرەتای پەراو، کە بە پەسندی خوا و پیغەمبەری گەورەیی ئیسلام رازا ندوو، تەو، پاشا دەستی کردوو، تە

هونینهوهی جیروکهکه .

کورتەى جیروکهکش به م چەشنەیه : " حەیدەر بەگ لەگەڵ
هەندێ سوارانیا ئەزواتە ئیجیرو لەدوورەوه خێوەتێ ئەبینی و
ئەسپەکی غار ئەدا و ئەگەییته خێوەتەکهو لەویدا کێژێ شوخو
شەنگ بە ناوی صنەوبەر ئەبینی و گراوی ئەبی . صنەوبەریش
خێرا بارو بنەى ئەپچیتەوهو بەرهو شوپییکی تر ئەکەوێته رێو
حەیدەر بەگیش ئەکەوێته شوینی و ئەویش بە شمشیر برینداری
ئەکا و لە دەشت بەجێ دیلی، بەلام پاش ماوەی پەشیمان ئە-
بیتهوهو یەکی لە کەنیزەکانی بە ناوی هومەیلان ئەنیرێته لای کە
برینەکانی بەستێ . پاشان حەیدەر بەگ بە پەژارەییکی زۆر
و ئەگەزێتهوهو ئەزواتە لای میرو کارەساتی خۆی و صنەوبەری بو
ئەگەزێتهوه . میر گەلی زێرو گەوهەری پێ ئەدا . تا بە شوینی
دەدارە کەى بو . صنەوبەریش کە کچی میری کشمیربوو ، هەموو
سالی بو دۆزینەوهی گیاکانی دەرمانی ها تەووە کوردستان . تا
ئەو رووەکانە کۆکا تەوهو بو دەردی دەرەداران بەکاری ببا .
ئەم کچە کشمیری یە پاش ئەوهی کە حەیدەر بەگ بریندار ئەکا ،
ئەگەزێتهوه کشمیرو لە ئاگری ئەوینی حەیدەر بەگ دا . ئەسووتی
باوکی لە رازی ئەو تێ ئەگا و زۆری لێ ئەکا کە شوو بکاتە
ئامۆزاکەى . بەلام صنەوبەر بەم کارە رووی خۆش پیشان نادا .

حەیدەر بەگ ئەزواتە کشمیرو سەر ئەکا شاریان راژاندوو
تەوه ، سەری سوور ئەمینى و نازانی رووبکاتە کوێ ؟ جلهوی
ئەسپەکی بەرەلا ئەکا و ئەسپ هییدی هییدی ئەزوا تا لەبەر مالی
پیرەژنیکا راتەوهستێ ، پیرەژنەکه کە دایەتی صنەوبەر ئەبی
ئەو ئەباتە مالهوهو مێوانداری لێ ئەکا . پاشان حەیدەر بـمـهـگـ

ئەپرسى ئىم شايى و ئاھەنگە چىھ؟ پىرەژنىش ئىلى كىچى مىرى
 ئىم شارە تازە لە كوردستانەو ھا تووتەو ھەو بۆ ئا مۆزاكەى خۆى
 مارە كراو ھەو ئىم شايى و ئاھەنگە بۆ ئىو، بەلام سىنەوبەر و
 ديارە دلى بە ئا مۆزاكەىدەو نىھ. حەيدەر بەگ تىكا لە پىرەژنەكە
 ئەكا كە بەلكو بىباتە نا و ئىم شايى يەو. پىرەژنەكەش جىلو
 بەرگى ژانە ئەكاتە بەرى و ئىو ئەباتە ئەندەروونى سىنەوبەر.
 سىنەوبەر كە چاوى ئەكەوئىتە ئىو گەلى شادمان ئەبى و پاشان
 حەيدەر بەگ ئا مۆزاكەى ئەكوژى و لەگەل سىنەوبەرەبەرە و كوردستان
 ئەكەوئىتە رى و لەرى دا لەگەل دەستەبى جەردە بەرەنگار ئەبى و
 پاش شەرىكى زۆركە ئىوان لەبى دەردىنى ئەگەرئىتەو نىشتان و
 شەزواتە لى مىرو مىرىش خەلاتى ئەكا و خپرا دەستور ئەدا كە
 سىنەوبەرى بۆ مارە ئەكەن و حەوت شەو حەوت رۆژ ئەبىتە ئاھەنگ
 و شايى و شايلىغان .

(غەرىب) چىرۆكى (حەيدەرەو سىنەوبەر) لە دوو پەردەپىشان
 داو ھە، پەردەى يەكەمى ئازا يەتى و دلىرى و جوامىرى يەو پەردەى
 دوو ھەمى دلدارى يە. لە سەر ئىم شىو پەزاو ھەكەى لە سەر ھەشت
 باس دا ناو ھە. سەرەتاي داستانەكەى بە رازونىا زو ستايشى خواو
 پەسندى پىغەمبەرى گەورەى ئىسلام ئەكا تەو ھەو لىيان ئەپازىتەو ھە
 و داواى لى بوردنجان لى ئەكا. وەكوو كە ئىلى :

ئىلىلا لەشەرىك پادشاى بى باك	فەرد فەريادزەس ذات تەنىيەتلك
با عث ئىجادرووى عەرش ئەفلاك	قادىر بى چوون حەى تەنىيەتلك
بى خوردوبى باك بى زەوج و فەرزە	قودرەت نەماى دەور ئەتاق ھەفت بە
قادىر بى مەثال پادشاى كەردە	ئاگا جە شەسار پەشت رووى پەردە
شوعاع بەخش نوور خورشىدخواەر	پەى رۆشنى شەرى ئىوان ئەخضر

كان كهره موار كهره م بئى شمار
 كپپه ن بكهرو وه صف صفاتست
 هه ر ئيد مه زان وون لامهكان تونى
 كپپه ن سواى ویت حوكمش ره وابو
 هه ریهك چه ند وه ختی پهرئى ئیمتحن
 ئه ر ئه هله خیره ن ئه گه ر ئه هله شهر
 هه ر كه س به كردا ره مه ل مه شمار وون
 گرد به نده ی طوفه ییل شه ناخوان تون
 به لام ئه ی مه عبود كهره م بئى شمار
 به نام شهریف ئیسم عه ظیمت
 به ته وحید خاص گردین مه له كووت
 به بوراق سوار عه رصه ی لامهكان
 مه محبوب مه بسووط جه میلش وانای
 ئی به نده ی ذه لیل عاصی رووسیا
 ئه ر مه د كه عاصی هه م شهرمسارم
 هه ر چه توفه ر مایه وه جا ناوه ردم
 عه فوو كه ر گونای به نده ی شهرمسار

یا دانای سزپوش واحدالقهار
 كئى پهی مه بهرو به كینه ی ذات
 حه ی بئى زه وال كهره م بئى شونى
 تاك ته نیای فه رد بئى خوردوخوابو
 ما وه رى وه ئه رض هه تا مه ویه ران
 گشت كهرده ی ویتنه ن ته نیای بانسهر
 به كهرده ی عه مه ل پایه مه دار وون
 گردین خو شه چین زنده خوان تون
 یا دانای دا وه رصه بوور سه تتار
 به تای بئى هه متا ذات قه دیمت
 مه نشوره ن به ئه مر دانای لایه مووت
 به شه وق پا بوس هه م عه رش ئه علان
 هه م حه بیب ویت عه ظیمش وانای
 حه دین رسووم مه كهرم جیا
 گونای فراوان بیهن وه بارم
 فرئى ته رك قه ول كه لامت كهردم
 ئومید هه ر به تون سزپوش سه تتار

(غه ریب) له جیروكه كه ی دا گه لئى رئى وژه وشت و دابو -
 نه ریتى كورده واریمان بۆ ئه كائنه وه كه هه ندئى له و رئى وژه وشتانه
 ئیستانش له كوردستان دا باوه . بۆ نموونه له جیروكه كه ی دا دیاردی
 یه ی كردووه ته ئه م بابته تانه : " راوه ئاسك ، رازاندنه وه و سان
 دانى سپا ، خپوه ت هه لدان له دهشت و كپو ، رازاندنه وه ی شار ،
 شایى و شه ههنگى خه لك ، هه لپه زكئى ره شه لهك ، خو ئارا بشت دانى
 ژنان ، خه نه به نان و زه ماوه ن ، " بۆ وینه له باسى (ماره برزینی

صنوبر بۆرۈپ چىقىرىپ بەگ (كە دوايىن باسى چىرۋكەيەتى ، باسى .
ئاهەنگى خەنەبەندان ئەكا كە چۆن رازىنرا وەتەو و ؟ و ئەللى :

نازك . نەوھالان كشمىرو كابل	سىحر ئافەرىنان ھاروت و بابل
گولئەندام چىن ھومەيللى پەرى	شىرىن ئەرمەن لەيللى عامرى
كە ما نچە و روباب بەر بەتچەنى روود	مەنوازان وە عەيش چۆن نەغمە داوود
و ھش خوانان صەوت را گە ھندوستان	ئاللى قەوا قوۋق قىقەدى سەرمەستان
ساقى سىمئەندام جام بلوورين	گرتەبى وەزار نەتۋى عەرەقچىن
بالو با ھووبەند میناى كارخانە	مەست لایە عقل شەيدای زەمانە
ھەركەس جە دەستش پيالەئى مەسە	ریشەى ھىياتش وە عشو مەكەند
رەقاصان چەنى چەنگ و چەقانە	مەزەقسان وە ھەم قەومو بىگانە
مامان وە ھەمدا بە ئاھەنگ ساز	دەلى دەردینان ئاما وە پەرۋاز
یەگشت ئەسا سەى (خەنەبەندان) بى	پەى شادى دەماغ ماھرتابان بى

واتە : نازكان و نەونەمانى كشمىروكابل ، وە جادوو -

گەرانى ھاروت و بابل لەگەل گولئەندامى چىن و ھەمەيللى پەرى
و شىرىنى ئەرمەن و لەيللى عامرى ھەموو بەجاری لەو شایى و
ئاھەنگەدا كە ما نچە و بەر بەت و روودیان لى ئەدا ، وە دەنگى
خوشى گۆرانى بىزانى ھندوستانی و فیکەى سەرخوشانىش تیکەلى
نەواى ئە و پەرى پەیکەرانە بوو بوو . مەيگىزیش جامى بلوورینى
لەنا و عەرەقچىنىك دا گرتەبوو دەستەو و بەدەى ئەگىزان ، ھەر
كەسنى جامىكى لە دەستەو و ھەر بگرتا بى ، ئەو بىلارو لەنجەرىشەى
زبانى دەرئەھىنا ، سەما كەرانىش بە نەواى چەنگ و چەغانەسەمايان
ئەکردو خویش و بىگانەش دەستیان ئەگرت و ھەلئە پەقەن و دەردى
دەروونیان ئەدایە با . ئەمانە ھەموو بۆ خەنەبەندان و كەیفو
ئاھەنگ و خوشى ئەو دوو دلدارە پىك ھاتبوو .

حهیدەر بهگی بهرازی

(۱۳۰۸ - ۱۳۶۸)

~~~~~

ئهستیره‌ی گه‌شی ئاسمانی هه‌وشا ر   پرشنگی دا وه به ئاوی و شار
 چیرۆک نووسیکی به‌رزو بی‌وینه   نووسراوه‌کانی زۆر دلفیننه
 نیگاره‌کانی وه‌ک وینه‌ی مانی   له‌گه‌ڵ هه‌نراوه‌ی به هه‌ورا مانی
 ده‌سته‌ی گراوان ئاما ده‌ی ژوان   پۆل‌پۆل که‌نیزان شوخ وشه‌نگو جوان
 خونکارو میرو خولامو که‌نیز   شاو هه‌ژیرو گراوو ئازیز
 ده‌سته‌ی کاروانی وزرو هۆزی زه‌نگ   نه‌واو جریکه‌و گۆرائی وئا هه‌نگ
 ده‌سته‌ی خولامان له‌گه‌ڵ که‌نیزان   تکه‌ی فرمیسکی دیده‌ی ئازیزان
 زلیخاو یۆسۆو ره‌وشتی دیرین   خه‌سه‌روو شیرۆو فه‌رها‌و شیرین
 وته‌ی ئه‌مانه‌ را‌قه‌ی کراوه   به‌ هۆی هه‌یدەر به‌گ وا دانراوه
 هه‌نهری به‌رزو ئه‌م شوینه‌ ناوی (حه‌یدهر به‌گ) کوژی (فیض
 الله به‌گ) ی کوژی (خانلهر به‌گی به‌رازی) یه‌ که‌ له‌ سا‌لی ۱۳۰۸ی
 کوچی دا له‌ ئاوا‌یی (ئاوباریک) دا ها‌تووه‌ته‌ جیها‌ نه‌وه‌ . له‌سه‌ر
 به‌یزه‌وی خویندنی ئه‌و شوینه‌و ئه‌و خول و زه‌مانه‌ به‌ منالی‌خراوه‌ته‌
 به‌ر خویندن . پایه‌ی خوینده‌واریش له‌ دیکانی کوردستان دا‌ته‌نیا
 خۆ خه‌ریک کردن بووه‌ به‌ خویندنی (گولستان) و (بوستان) و -
 (نما‌بالصیان) و خه‌ت‌خۆشی یا خۆشنووسی . ما‌وه‌یی به‌م چه‌شنه‌
 خه‌ریک بووه‌و پاشان نار‌دوو‌یا‌نه‌ته‌ (خوژخۆره‌) و له‌ لای یه‌کێ
 له‌ مه‌لاکانی ئه‌و شوینه‌دا خه‌ریکی خویندنی فقه‌ی ئیسلامی ئه‌بی،
 به‌لام پاش ما‌وه‌یی له‌به‌ر ئه‌وه‌ی باوکی ئه‌مری ئیت‌ریه‌کی خویندنی
 ئه‌که‌وه‌ی و ناچار ئه‌گه‌زێته‌وه‌ ئاوباریکو ئه‌که‌وێته‌ گیره‌و کێشه‌ی
 رۆژگارو خه‌ریکی کشت و کال ئه‌بی، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی باری‌ژیانی

به كشت و كال ناچهرخې و نانهخوړی زور شهې ناچار بار شهكا ته
شاری سنه و ماوهې له وې دا شه مینېته ووهو پاشان شه روا ته
عده بشای گهرووس كه خوې له م فدرده دا شهلی :

نه جهور گهر دش چهرخ بې وهفا عده بشای گهرووس كه دردم به ما وا
له وېشه ووه كوچ شهكا ته شار تیکا نته پې هه وشارو پاشماوهی
ژیانی له وشاره دا شه با ته سهر تا له سالی ۱۳۶۸ له ته مهنی
۶۰ سالی دا كوچی دوا بې شهكا و به پې شه سپاردهی خوې ته رمه كی
له گورستانی تیکا نته پېدا شهینژن .

حهیده ر بهگ یه كې له هونه رانی پای به رزی ههریمی هه و-
شار بووه ، له شیوهی هونراوی گورانې به تایبته هونراوی دوو
تاكي دا ما موستا بووه و هونراوه كانی گهلی پارا وو شیرین و دلگرن ،
له هونراوه دا سهری كېشا و ته هه موو جوړه و تنېكه وه : دلداري ،
ثایینی ، چیروكی . به لام به دا خه وه هونراوه دلداري یه كانی له
بهر شه وهی كونه كرا و ته وه دهست به دهست كه و توون و تیا چوون .
شم هونه ره جهند پراوی به هه لبه ست دانا وه كه بریتین له :

۱ - معراج نامه : كه داگری ۱۲۴۸ هونراوه و سهره تای
په راوه كه به م جهشه دهست پې شهكا :

به نام بې چوون بینای لایه زال نوور شه فزای خورشید حدی بې زهال
فه رمان فه رمای حوكم نه مولك ههستی ته رتیب ده هه ندهی بگندو پهستی
۲- نازو نیاز : كه داگری ۴۰۰۷ هونراوه و داگری جهند
چیروكی كورت كورتی كوردی یه و به شیوهی (منطق الطیر) ی(عطار)
دا پناوه و سهره تای په راوه كهی به م جوړه دهست پیکردووه :

به نام بې چوون پادشای شاهان په دید نارهندهی صاحب كولاها ن
خودای بې هه متا هه م نوكته په رداز گشت قانون نه عه جز قوده رتش هه ن ساز

۳ - چهند په‌راوی تری به ناوی (یووسف و زلیخا) و -
 (فهلک ناز) دا ناوه که به داخوهه دوه دوو په‌راوېش له ناو
 چوون . هه‌روه‌ها (خه‌سره و شیرین) یکی نات‌ه‌واوی (خانای
 قوباد) یشی که‌وت‌وه‌ته ده‌ست که به هونراوی خوی ته‌واوی کرد‌وه‌وه
 به چهند وینه رازا ند‌و‌ویه‌ته‌وه .

حه‌یده‌ر به‌گ له وینه کیشیش دا ده‌ستیکی به‌رزو باللی
 هه‌بووه ، وه هه‌روه‌ها وت‌مان گه‌لی وینه‌ی ره‌نگی بو په‌راوی -
 " خه‌سره و شیرین " کیشاوه ، وه دوه وینانه‌ی که به پین‌ووسی
 دوه کیشراون دتوانم بلیم له وینانه که له هندی په‌راوی
 فارسی کوندا دت‌بینری جوانترن ، هیودارم که له دا‌ها‌ت‌ودا دوه
 وینانه له‌گه‌ل په‌راوی خه‌سره‌وه شیرین دا به‌ناوی یادگاری هون‌ه‌رو
 هون‌ه‌رمه‌ندیکی کورد بل‌او که‌مه‌وه .

چیر‌و‌که‌کانی په‌راوی (رازونیا ز) پ‌ر له پند‌و‌ئا م‌و‌ژگاری
 یه ، له یه‌ک‌ی له‌م چیر‌و‌کا‌نه‌دا ده‌رویشی به ناوی (پ‌روو) به‌س‌ه‌ر
 ها‌تی خوی بو ها‌وه‌لانی دت‌گیریت‌ه‌وه دت‌لی : " با‌وک‌م فه‌رمان‌ه‌وا‌ی
 هین‌د‌وستان بوو هه‌مووی گه‌لی هند له ژیر ده‌سه‌لاتی دت‌ودا بوون ،
 کات‌ی با‌وک‌م له جیهان ک‌و‌چی دوا‌یی کرد ، خه‌لک ویستیان‌من‌بکه‌نه
 جی نشینی با‌وک‌م ، به‌لام من هه‌وا‌ی ده‌رویشی که‌وته سه‌رمو ده‌ستم‌له
 تا‌جو ته‌خت‌کیشا و به‌شاران دا گه‌رام تا گه‌شتمه شاری به ناوی
 (گول‌ریژ) که له‌پ‌ر روانیم پ‌ول پ‌ولی خه‌لک دت‌رو‌نه ده‌ره‌وه‌ی‌شار ،
 منیش له گه‌لیانا که‌وت‌مه ری و له دووره‌وه سه‌رنجم دا‌که‌پ‌روونی
 شار پ‌ر له باخ و می‌رگ و جیمه‌نه‌وه له‌سه‌ر هه‌ر داریک دا سه‌دان -
 بول‌بول و قومری دت‌یان‌نالا‌ند‌و سه‌رسه‌وزو بو‌رجین و گامارو و تا‌و-
 سیش له ناوه‌دا به ناو یه‌ک‌دا دت‌گه‌ران که دت‌وت‌دوه شوینه

بههشته . منیش له گهل خه لکه که چوومه یه کی له و با خا نه که خه لک
 رووی تی کرد ، له پز چهند کهس به پله هاتن و ئەو شوینه یان
 گلاو پاشی کردو تهختیکی زیژینیا ن دانا و چهند رایه خی زیژ-
 نیگاریان راخست و دل بهران به دهوری تهخته که ریزیان بهست و
 چاوه شانیش له ویدا کو بوونه وه و چهند نه وایان به تهنیوروساز
 لیدا که له پز بیریکی روومه ت گش هات و له سهر تهخته که دانیش تو
 هموو به دهوریا کو بوونه وه ، منیش هه لسا مو به پارێزه وه چوومه
 به ره وه ، پیره که سهرنجیکی دا و بانگمی کرده لای خوی و منیش
 چوومه لای و پیمی وت : له وینه تا دیاره که له هیندوستلانه وه
 هاتووی و ری ئه م مه لبه نده ت گرتو وه ته بهر ، هه رچیکت ئەوی
 پیم بللی تا بو ت بهینمه دی . پیم وت که ئەی پیری زانا هیچم
 ناوی و بیستوومه که تو جوانی به مرو ته به خشی و پیم بللی که
 چون جوان ته بهمه وه ؟ . پیره که که ته مه ی بیست وتی ته م رازه ت
 به مه رجی پی پیشان ته ده م که هه وت سال لیره دا بمینی و خه ریکی
 فیڕ بوونی زانست بی . منیش تاحه وت سال ئه رک و ره نجم کیشا
 هه تا فیڕی زانست بووم ، وه له دوا ی هه وت سال له ته و او ی زاسته
 کانا سهر رسته م پهیدا کردو به مرازی خو م گه یشتمو زانیم که مرو
 کاتی به زانین بگا به جوانیش ته گاو ته وسا له پیره که مال
 ئا واییم کردو ری عه و دالیم گرته بهر :

ئاما به دوان به ناو دادار	گه وه هر ریژان که ره دجه دورچ ئا و دار
واتش یا وه ران لی تان بو عه یان	من شازاده بیم نه هندو وستان
با بوم پادشا و گه وره ی ته و جابی	ئهو جه ملک هند حوکمش ره وابی
کاتی که با بوم نزا و بی مه رگش	جه دارولحه یات جیابی به رگش
وه ناکام به رشی نه ی دنیای فانی	مه نزل که رد جه کو شک جای جاویدانی

جه مهرگ با بوم نه نديشه كهرېم
 دېس كېشام نه تاج هم نه ته خت زه
 نه گرده ئارام وهك باد تون خيز
 ناگا نه هل شار جه گدا و دارا
 دلبران شار تپ نه و هالان
 ده سته جوانان گردمه خمور و مه ست
 چهنی چهنه نه فېر پېرونا تووان
 جه تاو پېری چه ميا بين وهك نوون
 جه وردو گوره هدر يهك وه دلواز
 جه بېروون شار باغ بې شمار بې
 سپی چناران سهر كېشانه نه وچ
 نه پای هدر چنار شو كوفته ن گولان
 كووكووی قومریان ناله ی دوراجان
 گامارو و زهره ژ چهنی تاوسان
 كهرده بين مه سكه نه وبا غچه ی غېره م
 ریا حین عطر گولان وه شبو
 نه مام مه و جوو دې نه وبا غچه ی جنا
 نه ئاخیاوان حوضان مهر مهر
 ناگا چهنه نه فېر ئامان هه شتاوان
 ته ختی موره صده تهمام ته لكار
 نیا نه چه میدانه به صده ئحتبرام
 جه و دما خیزیا صدای چاوشان
 ئاما وه بروون انوورانی پیری
 نشت نه ته خت زه پیر نورانی

هه وای دهر ویشی وه پېشه كهرېم
 جیهان گیلیم كهرد نه به حرونه بهر
 هه رتا داخل بېم وه شا رگول ریز
 جوق جوق روونیا نه دشت و سارا
 لوان وه بېروون وینه ی غزالان
 هه ریهك ده سته ی گول گرده بې و ده ست
 هه ریهك عومر شان به هه شتا لوان
 قامة وهك چه مه ی چوگان گرده وون
 لوان وه بېروون به چه ند عشوه وناز
 مېرگو چه مېه نیچ نه و جا و سیار بې
 جه شنوی نه سیم وه هه م مه دما وچ
 مه خیزیا جه شوق ناله ی بولبولان
 نه وای عه ندطیب ماما نه كاجان
 سهر سه وزو بورچین هه م چه نی باوان
 ماما نه به هه م دا یه ك سهر وه بې غه م
 لاله و شه قایق وه نه و شه و شه و بو
 خه یلی شیرین تر جه ره وضی رضوان
 مه به خشا زلال وهك چه شمه ی كه وشر
 گولاب پاش كهردن تهمام خیاوان
 فهرش جه نه طلّس دیبا ی زه رنگار
 رزدان نه ده ورش دلبران تهمام
 ده نگه بیا هوو نشت نه كه هكه شان
 پیر نوورانی روشن ضه میری
 نه ره ستوو ده ستوور شه فلاتوون ثانی

ته ما م جه خدمت پيرو هه شه مير
 گرده بين وه دهس وه له نهجه و لاره
 منيچ خيزيا م لوا م بي شه نديش
 وانا م جه ندين مه دح بيناي بي نه ظير
 ثا ما به زووان شه ره ستوو ده ستور
 بزنانان مراد مه طله بش چيشه ن
 فدراشان ثامان به ته عجيل وجه خت
 بوسام رووي زه مين وي م وستم نه خاك
 تا كه ئيد شه زني وانا ثا فهرين
 واتش (شور ره يا) شاي والا دهستان
 وچه مه طله بت بزنانم چيشه ن
 شه پهي گه نهچو مال تو هه نيت دلته^{نگ}
 شه پهي نازاران مه كه ي تاره زو
 عرض كه ريم وه لاي پير صاحب فدر
 جه زووي مه رجه مه ت په نه مده ي نشان
 ساكه ئيد شه زني پير وه فادار
 واتش به مه رج ي پيت مه دو م نشان
 ئيد شه زني م وه گوش وه شادمان ي
 وي نه ي شه ره ستوو شه زكي شام زه حمه ت
 جه دما ي هه فته سال ياوام به مه قصود
 هممه ت خواهيم كه رد جه پير سه ره
 حه يده ر بهگ با وه كوو مه به ستي هه ره
 وني نه وه ي چي روك و
 داستان بووه ، به لام له چيرو كه كاني
 دا گه لي په ندو ثا موژگاري
 شه كه وي ته به رچا و . بو وي نه له م
 جه ند هونرا وه دا ئه لي :

هه ر بهك طه به ق بخو وروعه بير
 مه دره وشان جه طه ر ح مانگ وهه ساره
 وي نه ي ده رو يشان پانيام وه پيش
 نه پاي ته خت زه ز نه حضور بير
 واتش شه شه خصه باران وه حضور
 به قين دياره ن خاطرش ريشه ن
 من به ردن وه لاي شه و پير نيك به خت
 شه ناي شه واتم به دل ي بي باك
 مي هره باني كه رد به له فط شيرين
 وه ش ثاماي به خير جه هه ندو وستان
 پهي چه وه ي ده ستو و خاطر ت ريشه ن
 مه ده رو م په نه ت جه واهر به سه نگ
 مه ده رو م په نه ت نازاري وه ش بو
 تكام هه ره ئيده ن ئي به نه ي كه مه تر
 مه ردو م جه پيري چون مه كه ي جوان ؟
 جه زاي مه رجه مه ت ثا ما وه گو فتار
 هه فته سال بما ني جه ي زي دو مه كان
 وي م كه رد وه شاگرد لو قمان ثاني
 تا هه فته سال وانا م من ده رس حكه ت
 كه رد م شوكر ذات پاشاي مه عبوود
 طه ري قه ي عه دبال دي گر يم نه وه ر
 حه يده ر بهگ با وه كوو مه به ستي هه ره
 وني نه وه ي چي روك و
 داستان بووه ، به لام له چيرو كه كاني
 دا گه لي په ندو ثا موژگاري
 شه كه وي ته به رچا و . بو وي نه له م
 جه ند هونرا وه دا ئه لي :

یاران یا وهران هه رنکی خاسه ن به دطینهت دا یم هه رنه وه سواسه ن
 ئه شیرۆی به دبه ختطینهت پاک مکه جه رگش وه ژارا وکهی مه دچاک مکه
 پاسه شان واتهن وه رینان پیش به دکار عاقبهت به دمه یۆنه ریش
 به دکاران بنیای به دی ویشانه ن دا یم الاوقات خه جَل پِیشانه ن
 واته : ئه ی یاران ، هه ر چاکه کردن چاکه ، ئه وه ی که دلی
 پیسه ، هه میسه هاله ناو دوو دلی و نیگه زانی دا . ئه گه ر شیرۆی
 به دبه خت دلی پاک ئه بوو ، ئه تر جه رگی بو به ژاراوی شمشیرله ت
 ئه بوو ؟ ، پِیشینان راستیان وتوووه که به دکار سه رئه نجام به د
 دیترۆی ، به دکاران دا مه زڕینه ری به دی و خراپین و هه مووده م –
 شه رمه زاری کرده وه ی خویا نن .

بو دانی شه به ژاوه سوودم لهم سهر چا وانهش گرتووه :

۱ - میزان الذهب فی صناعة شعر العرب تالیف سیداحمد الهاشمی -
بغداد ۱۹۶۱.

۲ - اصول النقد الادبی تالیف احمد الشائب - قاهره ، ۱۹۵۵.

۳ - المسالك والممالك ، تالیف ابوالقاسم ابن خردابه ، لندن ۱۹۲۶

۴ - الاكراد تالیف مینورسکی ترجمه معروف خزنده دار - بغداد ۱۹۶۸.

۵ - نزهة القلوب تالیف حمداله مستوفی باهتما مدبیر، سیاقی -
تهران ۱۳۳۶.

۶ - انجمن آرای ناصری تالیف رضاقلی هدایت - تهران ۱۳۲۸.

۷ - معجم البلدان تالیف یاقوت حموی - لیبزیک ۱۸۶۶.

۸ - ایران از آغاز تا اسلام تالیف دکتر گیرشمن ترجمه دکتر معین -
تهران ۱۳۳۶.

۹ - ادیان بزرگ جهان تالیف هاشم رضی - تهران ۱۳۴۳.

۱۰ - تاریخ مردوخ - تالیف آیتا ... مردوخ - تهران ۱۳۲۴.

۱۱ - شرفنامه تالیف امیر شرفخان تبلیسی باهتما محمد عباسی -
تهران ۱۳۴۳.

۱۲ - تاریخ ادبیات ایران تالیف دکتر رضا زاده شفق - تهران ۱۳۲۱.

۱۳ - تاریخ ادبیات ایران تالیف بدیع الزمان فروزانفر - تهران ۱۳۱۶.

۱۴ - شیعوئه ده بیاتی کوردی - ره فیق حیلمی - به غدا ۱۹۵۴.

۱۵ - دیوانی سالم له سهر ئهرکی کوردی مهریوانی - به غدا ۱۹۳۳.

۱۶ - دیوانی نالی له سهر ئهرکی کوردی مهریوانی - به غدا ۱۹۳۱.

۱۷ - دیوانی مهوی له سهر ئهرکی عه لسی کهمال با پیر - سلیمانسی

۱۹۲۲.

۱۸ - دیوانی صابری له سهر ئهرکی سه بیید سه تار - کهرکووک ۱۹۶۹.

۱۹ - دیوانی مه‌لای جزیری له‌سه‌ر ئه‌رکی گبو موکریانی هه‌ولیر

۱۹۶۴.

۲۰ - دیوانی وه‌فایی له‌سه‌ر ئه‌رکی گبو موکریانی-هه‌ولیر ۱۹۶۲.

۲۱ - شه‌مال و زه‌لان هونراوه‌ی فه‌قی عه‌بدولی بو‌ره‌که‌یی، ده‌ستنووسه‌

۲۲ - فه‌ره‌نگی مه‌ها با‌د- دا‌نراوی گبو موکریانی - هه‌ولیر ۱۹۵۳

۲۳ - ده‌وره‌ی عا‌بدین - هونراوه‌ی عا‌بدینی جاف - ده‌ستنووسه .

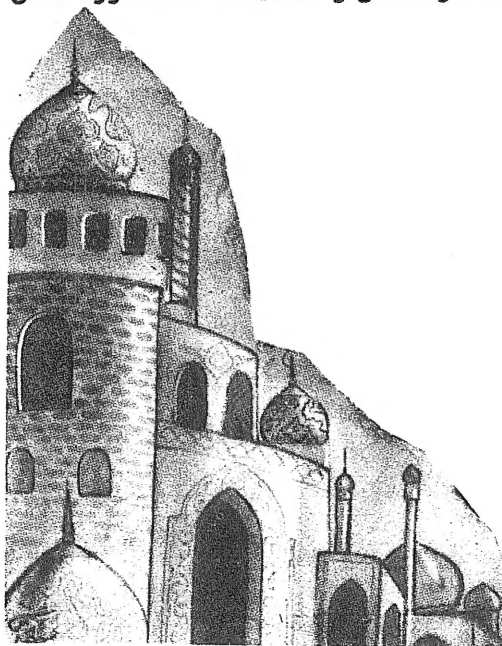
۲۴ - یا‌دداشته‌کانی خۆم سه‌بار هت‌به‌ژیا نی هون‌ه‌رانی هه‌وشاری

که له‌مو له‌و پرسیومه‌و نووسیومه .

۲۵ - به‌یازیکی کۆن که له‌ سا‌لی ۱۳۴۷ ی کوچی دا نووسراوه .

۲۶ - به‌یازو که‌شکو‌له‌کان و نا‌میلکه ده‌ستنووسه‌کان که له‌ لی -

خۆمه .

دهستخت و وینه ییکی قهله مکشی حیدر بهگی به رازی

TALAI DASTAWSHAR

WRITTEN BY:

Seddigh Borakaei (Safizadeh)

دلبش حق دس خیالان کر	ساتی سرتوی یانه دردن بر
بنازه راکت چنده دشوارن	نزلت بعید گراست بارن
رفیقان بلان تو و جانانی	مبو چونت واد زندگانی
بی آود توشه رهبرن نرات بو	دنزل یادای چش تفت بو
سهن بهر رنگ یادای دنزل	پی بدی نزل و سردا کر گل
بی توشه دهر اسوقات نادو	یانه وی کم خلق بوست کردو
کسی جه کرده دیت چش بوش	مهر بر تر سبی نادودی محشر
وی بدهانه یانه دیش بمیر	نوا چوش و شش آبی بکیر
هر دو و سردا مراد مهانه	مبو چیش دین و شش جو یانه
صادق ارداد پریت پهای بر	ساهر بر تپیه هر دو بان سر